

GİF KÜRESEL DURUM RAPORU 2023

GİFGRF

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU · GLOBAL RELATIONS FORUM

GİF
KÜRESEL DURUM RAPORU
2023

Proje Koordinatörü
Alp Tanju / GİF Program Direktörü

Global İlişkiler Forumu

GİF Küresel Durum Raporu 2023

Şubat 2024

Copyright © 2024 Global İlişkiler Forumu. Tüm Hakları Saklıdır.

İşbu raporun üzerindeki mali haklar, yayın hakları, inceleme, yayma, çoğaltma hakları Global İlişkiler Forumu'na aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve/veya paragrafı kısmen ve/veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile, elektronik posta veya başka herhangi bir araçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, basılamaz. Normal ölçüyü aşan iktisaplar yapılamaz. Normal ve kanuni iktisaplarda kaynak olarak gösterilmesi zorunludur.

ISBN: 978-605-71291-6-1

Türkiye'de basılmıştır.

Gren Ajans, İstanbul. www.grenajans.com

Tasarım ve Dizgi

Wodern Tasarım&Yazılım Ajansı. www.wodern.com

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU

Yapı Kredi Plaza A Blok Levent 34330

İstanbul, Türkiye

T: +90 212 339 71 51 F: +90 212 339 61 04

www.gif.org.tr | info@gif.org.tr

Bu raporu ücretsiz olarak www.gif.org.tr adresinden indirebilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

RAPORA KATKIDA BULUNANLAR	v
ÖNSÖZ: 2023 GELİŞMELERİ	1
DÜNYA DÖNDÜKÇE	3
2024 ABD SEÇİMLERİNİN YILI OLACAK	7
GELECEKTEKİ AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	14
GÜNEY PASİFİK'TE ÇİN, ABD VE ÇARPIŞAN ETKİ ALANLARI - AUKUS, TAYVAN VE ÖTESİ	21
KÜRESEL SİSTEMDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE	31
BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİ ARASINDA İRAN-SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞME ANLAŞMASI	41
OTOMASYONUN ÖTESİ: EKONOMİK VE MESLEKİ DİRENİŞ İÇİN BİR KATALİZÖR OLARAK YAPAY ZEKA	55

RAPORA KATKIDA BULUNANLAR

Taşkın Osman Aksoy

Taşkın Osman Aksoy, lisans eğitimini 2007 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde Endüstri Mühendisliği bölümünde tamamlamış ve aynı dönemde City University of Hong Kong'da Mühendislik Yönetimi Programına katılmıştır. 2007-2010 yılları arasında uluslararası bir danışmanlık firmasında yönetim danışmanı olarak görev yapmıştır. Kariyerine kısa bir süre aile şirketine devam etmiştir.

2011 yılında Linktera Bilgi Teknolojileri'ni kuran Aksoy, halen Kurucu Ortak ve Genel Müdür olarak görev yapmaktadır. Linktera, Aksoy liderliğinde geleneksel danışmanlık yaklaşımı ve klasik müşteri-tedarikçi ilişkileri yerine şirket içi girişimcilik ve iş birliğine dayalı bir ekosistemin oluşturulması temelinde ilerlemiştir. Bu ilerlemenin bir sonucu olarak 25'in üzerinde bankanın da dahil olduğu 100'den fazla firmaya yıllık 300 projeyi üreten bir teknoloji sağlayıcısı konuma gelmiştir.

Finansal hizmetler, teknoloji ve strateji yönetimi alanlarında uzmanlaşan ve üniversiteler, teknoparklar ve özel sektör girişimleri ile iş birliği ekosistemini devam ettiren Aksoy, Teknopark Girişimciler Derneği ile Global İlişkiler Forumu Yönetim Kurulu Üyesi olarak da görev yapmaktadır. İngilizce ve Çince bilmektedir, evlidir ve 2 çocuk babasıdır.

Evren Balta

Prof. Dr. Evren Balta, Özyeğin Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. The Graduate Center, CUNY'den (2007) Siyaset Bilimi alanında doktora derecesine, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden (1999) Sosyoloji alanında yüksek lisans derecesine ve Columbia Üniversitesi, Uluslararası ve Kamu İlişkileri Okulu'ndan (2001) MIA derecesine sahiptir. Araştırma alanları arasında vatandaşlık, popülizm, güvenlik ve dış politika yer almaktadır. Özlem Altan Olcay ile birlikte kaleme aldığı "Türkiye'de Amerikan Pasaportu" adlı kitabı, Amerikan Sosyoloji Derneği Küresel ve Ulusötesi Sosyoloji bölümünün En İyi Kitap Ödülünü almıştır. Prof. Dr. Balta, aynı zamanda TÜSIAD Küresel Siyaset Forumu'nun akademik koordinatörüdür.

Tolga Bilener

Dr. Öğr. Üyesi Tolga Bilener, Galatasaray Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (GSÜ-SAM) Müdürü'dür. Bilener, Saint-Benoit Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki eğitiminin ardından Galatasaray Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisansı yapmıştır. Ardından Avrupa Komisyonu'nun Jean Monnet bursiyeri olarak eğitimine Fransa'da devam eden Bilener, Paris-2 (Panthéon-Assas) Üniversitesi'ndeki ikinci yüksek lisansının ardından doktorasını Grenoble-Alpes Üniversitesi'nde Türkiye-Çin ilişkileri üzerine yazdığı tezle tamamlamıştır. Çok sayıda bilimsel kitap ve makalesi bulunan Dr. Öğr. Üyesi Tolga Bilener, Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde uluslararası güvenlik, diploması tarihi, Ortadoğu ve

Hint-Pasifik bölgeleri üzerine dersler vermektedir.

Tacan İldem

Büyükelçi (E) Tacan İldem, Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınan karar uyarınca NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg tarafından oluşturulan ve “NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik” başlıklı raporu hazırlayan Bağımsız Uzmanlar Grubunda görev almış kıdemli bir Türk diplomatıdır. 1978 yılından 2021 Şubat'ına kadar süren uzun meslek hayatında 2016-2020 yılları arasında yerine getirdiği NATO Genel Sekreter Yardımcılığı görevi dahil ikili ve çok taraflı pozisyonlarda bulunmuştur. Büyükelçi (E) İldem, Türkiye'yi Hollanda nezdinde Büyükelçilik, NATO ve AGİT nezdinde Daimi Temsilcilik görevlerinde temsil etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Güvenlik İşleri Genel Müdürü, Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü, Dışişleri Başdanışmanı ve Sözcüsü görevlerinde de bulunmuştur. Mesleğinin daha önceki yıllarında Brüksel'de NATO Daimi Temsilciliğinde, Yeni Delhi, Vaşington ve Atina Büyükelçiliklerinde çeşitli kademelerde görev almıştır. Büyükelçi (E) İldem, İtalya Dayanışma Yıldızı Liyakat Nişanı ve Arnavutluk Devlet Şükran Madalyası sahibidir. Kendisi halen İstanbul'da faaliyet gösteren EDAM - Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi adlı düşünce kuruluşunun Başkanıdır.

İlter Turan

Prof. Dr. İlter Turan, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Emeritus Profesörüdür. Daha önce İstanbul ve Koç Üniversitelerinde çalışmış, Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Karşılaştırmalı Siyaset, Türk Siyaseti ve Dış Politika konularında İngilizce ve Türkçe yayınları bulunmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmıştır (1998-2001). Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği (2016-2018) ve Türk Siyaset Bilimi Derneği'nin (2001-2009) geçmiş dönem başkanıdır. Ekonomi gazetesinde dış politika köşe yazarıdır ve çeşitli şirket ve vakıf yönetim kurullarında görev yapmaktadır. Oberlin College'da Hükümet alanında lisans (1962), Columbia Üniversitesi'nde yüksek lisans (1964) ve İstanbul Üniversitesi'nde doktora (1966) yapmıştır. Dr. Gül Turan ile evlidir ve bir çocukları vardır.

Ezgi Uzun Teker

Dr. Ezgi Uzun Teker, siyaset bilimci ve Yeditepe Üniversitesi'nde doktor öğretim üyesidir. Temel uzmanlık alanı Orta Doğu siyaseti ve İran çalışmaları olup, akademik araştırmalarını din ve uluslararası siyaset, güvenlik ve stratejik kültür araştırmaları, İran dış politikası ve Şii jeopolitiği konularına yoğunlaştırmaktadır. Araştırmalarında saha çalışması başta olmak üzere mülakatlar ve etnografik gözlemler gibi çeşitli niteliksel araştırma yöntemlerine ağırlık vermektedir. Lisans derecesini 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim bölümünden, yüksek lisans ve doktora derecesini ise 2011 ve 2018 yıllarında Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden almıştır. Tez çalışmalarının bir bölümünü 2017 yılında misafir araştırmacı ve TÜBİTAK bursiyeri olarak katıldığı Columbia Üniversitesi Arnold A. Saltzman Institute of War and Peace Studies'de yürütmüştür. Yeditepe Üniversitesi'ne katılmadan önce Sabancı Üniversitesi ve MEF Üniversitesi'nde bünyesinde yer alan Dr. Uzun, uluslararası ilişkiler, Orta Doğu

siyaseti ve çağdaş dünya siyaseti üzerine dersler vermiştir. Aynı zamanda İstanbul merkezli Global İlişkiler Forumu (GİF/GRF) üyesi olan Dr. Uzun'un İran ve Orta Doğu'daki güncel siyasete ilişkin politika analizleri, yorumları ve röportajları GİF dahil çeşitli araştırma kuruluşları ve medya mecralarında düzenli olarak yayınlanmaktadır. Dr. Uzun İngilizce, Almanca, Fransızca ve Farsça bilmektedir.

Selim Yenel

Selim Yenel, 1956 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dışişleri Bakanlığı'na 1979'da giren Yenel, 1981-1984 yılları arasında Paris'te OECD Türkiye Delegasyonu'nda ilk görevine atanmıştır. Kendisi Afganistan'ın Kabul Türkiye Büyükelçiliği'nde çalışmış (1984-86), sonrasında Dışişleri Bakanlığı'na geri dönerek New York'taki Birleşmiş Milletler Türkiye Delegasyonu'na atanmıştır (1988-92). 1994 – 1999 yılları arasında Brüksel'deki Türkiye'nin Avrupa Birliği Delegasyonu'nda görev yapan Yenel, Ankara'ya dönerek Türkiye'nin katılım sürecinin başlangıcına kadar AB meseleleri ile uğraşmıştır (1999 – 2005). Akabinde Aralık 2005'te Viyana Büyükelçisi olarak atanmış, Ekim 2009'da Dışişleri Bakanlığı İkili İşler ve Kamu Diplomasisi Müsteşar Yardımcısı görevinde Ankara'ya geri dönmüştür. Aralık 2011 ile Ocak 2017 arasında Avrupa Birliği'ne Büyükelçi ve Türkiye Daimi Temsilcisi olarak atanmıştır. Yenel, daha sonra Temmuz 2018'de Dışişleri Bakanlığı ile birleşene kadar AB Bakanlığı'nda Bakanlık Müsteşarı olarak görev yapmıştır. 2019 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreter Birinci Yardımcısı tayin edilen Yenel, Ocak 2020'de Global İlişkiler Forumu İcra Komitesi Başkanlığı'na seçilmiştir. Türkiye'nin AB üyelik sürecini irdelediği "Avrupa Birliği'nin Türkiye Sınavı" başlıklı kitabı, Aralık 2022'de yayımlanmıştır.

Selim Yenel evli ve iki çocuk babasıdır.

ÖNSÖZ: 2023 GELİŞMELERİ

Selim Yenel

Büyükelçi (E), Global İlişkiler Forumu (GİF) İcra Komitesi Başkanı

2023 yine hareketli bir yıl oldu. Öncelikle, Cumhuriyet'in kuruluşunun yüzüncü yılını andığımız bu yıl ülkemiz için anlamlıydı. Bazı engellere rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı reformların ve değişimlerin yerleştiğini görmekten mutluluk duyuyoruz. Halkımız kazanımları benimsemiştir.

Yılın başlarında Türkiye, ülkenin güneydoğusunu vuran yıkıcı depremler yaşadı. Binlerce insanın hayatını kaybetmesi ve çok daha fazlasının geçim kaynaklarından mahrum kalması nedeniyle bunun derin bir etkisi oldu. Yaraların ve acıların sarılması zaman alacaktır. Siyasi açıdan geçtiğimiz Mayıs ayında yapılan Parlamento ve Başkanlık seçimleri bir hükümet değişikliği getirmemiştir. Ekonomi, yükselen enflasyonla birlikte önemli bir endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Türkiye, ilişkilerinin gergin olduğu ülkelerle arasını düzeltme çabalarını sürdürmüştür. Yunanistan ve bazı Orta Doğu ülkeleri ile olumlu işaretler alınmıştır. Ancak, Hamas saldırısı ve bunu izleyen İsrail tepkisi, yavaş yavaş gelişmekte olan Türkiye-İsrail ilişkilerinin tersine dönmesine neden olmuştur. Avrupa Birliği ile ilişkiler istikrarsız olmaya devam etmektedir. Türkiye - ABD ilişkilerinde de fazla bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Uluslararası cepheye gelince, sağlık konularında sıkıntılı bir dönem geride kalmışsa da küresel sonuçları olan bölgesel çatışmalarla karşı karşıya kaldık.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali devam etti, ancak Kiev sadece saldırıyı kontrol etmekle kalmadı, karşı saldırıya geçti. Bununla birlikte, yaklaşık iki yılın ardından savaş bir çıkmaza girmiş gibi görünüyor ve Ukrayna'yı destekleyenler müzakere yoluyla bir çözüm bulunması konusunda seslerini daha fazla yükseltiyor. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski doğal olarak topyekûn bir zafer istiyor ancak sahadaki gerçekler bunu şimdilik gerçekçi kılmıyor.

Sürpriz bir gelişme de Hamas'ın Ekim ayında İsrail'e karşı kasıtlı olarak gerçekleştirdiği vahşi saldırıydı. İsrail'in yıkıcı karşı saldırısı on binden fazla kişinin ölümüne yol açarak Orta Doğu'da son dönemde yaşanan olumlu gelişmeleri tersine çevirdi. Suudi Arabistan ve İsrail yavaş yavaş birbirlerine ısınırken, Hamas'ın saldırısı her türlü açılım umudunu geriye itti. Yine de Arap Birliği ve İslam Konferansı'nın ortak toplantılarında bazı Arap ülkeleri İsrail'e karşı bazı önlemlerin alınmasını engelledi. Dolayısıyla İran kısa vadede kazançlı çıkmış gibi görünse de İsrail ile Arap devletleri arasındaki ilişkilerin düzelişip düzelmeyeceğini göreceğiz. Hala uzak bir ihtimal olsa da, iki devletli bir çözüm nihayet gerçekleşebilir.

Kasım ayında iki Başkan arasında yapılan görüşme gerginliği azaltmaya çalışsa da ABD - Çin arasındaki rekabet yıl boyunca devam etti. Dünya iki bölgesel

çatışmaya odaklanmışken, birçok kişi Çin'in Tayvan'a harekette bulunmasından çekiniyordu. Çin'in adaya saldırması durumunda ABD'nin Tayvan'ı ne kadar koruyacağı gibi pek çok bilinmeyenle birlikte durum gerginliğini koruyor.

Tüm bu konular bilgi çarpıtma faaliyetlerinin ön saflarında yer aldı. Sinematografide son teknoloji kullanımındaki ilerlemeler nedeniyle sosyal ve hatta ana akım medyada görülenlerin aslında üretilmiş olduğu iddialarının bulunması gerçekleri çarpıtmaya müsait. Nitekim, insanlar neyin doğru olduğu konusunda kafalarını karıştırmaya devam eden sahte iddialara yenik düşüyor.

Yapay zekânın çoğunlukla endişe verici şekillerde manşetleri ele geçirmesi bu tartışmaları körüklemiştir. Yapay zekâ kullanımının olası zararları, faydalı olabilecek gelişmelerin önüne geçti.

2023 seçimlerden de nasibini aldı. Polonya'daki parlamento seçimleri daha dengeli bir hükümeti geri getirirken, Arjantin'deki başkanlık seçimleri popülist bir adayı ortaya çıkardı. ABD'deki seçimler 2024 yılında yapılacak olsa da, eski Başkan Donald Trump'ın gölgesi yukarıda bahsedilen pek çok konunun üzerinde dolaşmaya devam ediyor. Trump'ın seçilmesi halinde 2025 yılında uluslararası manzaranın çok daha farklı olacağına şüphe yok. En olası kayıplardan biri iklim değişikliğiyle mücadele olacaktır. Dünyanın son on yılda en aşırı hava koşullarına tanık olmasına rağmen, bilgi çarpıtma ve komplo teorisyenleri bu konudaki gerçekleri çarpıtmayı başardı ve Trump da bu alandaki en ateşli karşıtlardan biri. Dünyamız geçmiş ve yeni sorunlarla boğuşmaya devam ederken, üyelerimiz tarafından özel olarak kaleme alınan makaleleri derledik. Bu yılki sayımız ilk kez İngilizce ve Türkçe olarak da yayınlanacak.

En başta dünyadaki hızlı gelişmeler kapsamında "*Küresel Sistemde Dönüşüm ve Türkiye*" ve "*Gelecekteki Avrupa Güvenlik Mimarisi Üzerine Düşünceler*" konularını ele alıyoruz.

İsrail ve Hamas arasındaki son gelişmeleri "*Bölgesel ve Küresel Güç Dengeleri Arasında İran-Suudi Arabistan Normalleşme Anlaşması*" ile irdeliyoruz. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali bize "*Güney Pasifik'te Çin, ABD ve Çarpışan Etki Alanları - AUKUS, Tayvan ve Ötesi*" meselesini akla getirdi.

Dünya manşetleri yapay zekâ ile dolup taşarken biz de "*Otomasyonun Ötesi: Ekonomik ve Mesleki Direniş İçin Bir Katalizör Olarak Yapay Zeka*"ya bakıyoruz.

Son olarak 2024 bir bakıma seçimler yılı olacak. Endonezya, Hindistan ve Rusya gibi yerler dahil olmak üzere daha birçok ülkeyi kapsayacak biçimde yarısına yakın bir kitle oy kullanabilecek. Ancak bunların arasında belki de en önemlisi yaratacağı olası etkiler bakımından "*2024 ABD Seçimlerinin Yılı Olacak*".

Bu yılki raporu beğeneceğinizi ve sizleri düşünmeye sevk etmesini ümit ediyoruz.

DÜNYA DÖNDÜKÇE

Selim Yenel

Büyükelçi (E), Global İlişkiler Forumu (GİF) İcra Komitesi Başkanı

İnsanlar tarihlere büyük değer verirler. Tarihler uluslar için de önemlidir. Özellikle de hayati olayların anılması için. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi gibi birkaç anma töreni, insanların geçmişleriyle bağlarını koparmamalarını sağlar. Belirli olayların bayram olarak belirlenmesi, onları insanların zihninde tutmaya yönelik bir başka çabadır. Ülkeler belirli tarihleri, hatta bazen tam günü bile hatırlar, ancak bir süre sonra sadece yıl hatırlanır. Nesiller geçtikçe her şey bulanıklaşır. Belki de bunun nedeni yeni olayların onların yerini almasıdır.

Kesin tarihler aklımıza gelmese de, İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te sona erdiğini ya da Demir Perde'nin 1989'da yıkıldığını hatırlayabiliriz.

Tarihler artık yaygın olarak karşılaştırılabilir olayları göstermek için kullanılıyor. Amerika Birleşik Devletleri'ne 11 Eylül'de yapılan korkunç saldırılar gibi olaylar bu ifadeyle anılmaya başlandı. İsrail'de yaşananlar da artık "11 Eylül" tipi bir olayla karşılaştırılıyor.

Trajediler, krizler ve savaşlar her zaman dünyanın bir parçası olmuştur. Ancak, teknolojideki ilerlemeler ve bilginin anlık akışı nedeniyle dünya katlanarak küçülürken, son yeniliklerin etkisi de giderek artmaktadır.

Son iki yılda meydana gelen önemli olayların kalıcı etkileri olacağı neredeyse kesin. Rusya, savaş alanında başarısız olmasına rağmen Ukrayna'ya saldırmaya devam etti. Orta Doğu'da göreceli bir sükûnet döneminin yaşandığı bir sırada Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırısı bölgede ve dünyada yaygın bir endişeye neden oldu.

Ukrayna'daki çatışma Avrupa Birliği'ni genişlemeyi yeniden gözden geçirmeye zorladı. Genişleme, uzun bir süreden beri AB'nin en etkili dış politika aracı olmuştur. Üyeliği arzulayan pek çok ülke için bu, son derece dönüştürücü bir deneyim olmuştur. Ancak AB şu anda bir ikileme karşı karşıyadır.

Bir sonraki genişlemenin son on yıldır Balkanlara yönelik olması bekleniyordu. Bölgedeki potansiyel üyeler arasında eski Yugoslavya'dan ayrılan Bosna Hersek, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'ın yanı sıra Arnavutluk da yer almaktadır. Ancak son genişleme sonucunda AB temkinli hareket etmek zorunda kalmıştır.

Macaristan, Polonya ve daha az ölçüde Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'da temel hakları ve hukukun üstünlüğünü ihlal eden politikalar nedeniyle, yeni adaylara daha sıkı standartlar uygulanmaktadır. Son genişlemeden bu yana on yıl geçti. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali genişlemeye yeni bir anlam kazandı. Ukrayna NATO ve AB'ye katılmak için başvurdu. Moldova ve Gürcistan da aynı girişimde bulundu. Fransa Cumhurbaşkanı Macron buna, Belarus ve Rusya hariç tüm Avrupa ülkelerini kapsayacak "Avrupa Siyasi Topluluğu" adında yepyeni bir örgüt kurulmasını önererek karşılık verdi. Bu, dikkatleri AB ve NATO'nun genişlemesinden başka yöne çekme çabası olarak yorumlanabilir. Türkiye son iki toplantıya katılmadı.

Avrupa şu anda bölünmüş durumda. AB yirmi yedi ülkeden oluşuyor ve altı Batı Balkan ülkesi de müstakbel üyeler arasında yer alıyor. AB'nin çevresinde eski bir üye, eski bir aday, üyeliği reddeden bir ülke, bir ada ülkesi, Avrupa'nın ortasında yakın ilişkileri olan bir ülke, hiçbir zaman üye olmayı düşünmeyen üç eski Sovyet cumhuriyeti ve doğuda vasalıyla birlikte devasa bir ülke var. Hepsinin Avrupa'nın geleceğiyle ilgili çıkarı var. Avrupa eskiden küresel siyasetin odak noktasıydı. Son birkaç on yılda bu durum yavaş yavaş değişti. Dünyanın, artık eski kıtada olup bitenlerle ilgilenmekten daha önemli meseleleri var. Bu durum, daha önceleri üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerin Rusya'nın işgaline verdiği çeşitli tepkilerle kanıtlanmıştır.

Bu yıl Orta Doğu, yeniden uluslararası gündemin üst sıralarına yerleşti. Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırısında, devasa satranç tahtasında görüldüğünden daha fazlası var gibi görünüyor. Bu, ABD'yi sadece Avrupa'da Rusya-Ukrayna çatışmasıyla değil, aynı zamanda Orta Doğu'da da meşgul etme stratejisinin bir parçası mı? Kongre'nin engellemeleri nedeniyle Biden yönetimi Ukrayna'ya askeri malzeme sağlamakta zaten zorlanıyor ve AB de bu boşluğu doldurabilecek bir güç değil. Obama yönetiminden bu yana ABD Asya'ya odaklanmaya çalışsa da başka bölgelerdeki olaylar böyle bir değişimi engelledi. Bu, Washington'u meşgul etmeye yönelik bir Çin stratejisi mi yoksa Çin'i böyle bir avantajdan faydalanmaya iten başka bir oyuncunun eseri mi? Bunu 2024 yılında daha iyi anlayabiliriz, ancak biz bu çalışmayı yazarken dünya küresel etkileri olan bölgesel savaşlarla meşgul.

Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikası istikrarı sağlamak için çabalıyor. Başkan Joe Biden dış politika için gerekli tüm niteliklere sahip olmasına rağmen, Orta Doğu'da dengeli bir süreç oluşturamadı. Tüm dünya Hamas'ın sebepsiz ve vahşi saldırısını kınarken, İsrail'in verdiği karşılık çok daha yıkıcı oldu ve bu anlamsız savaşta binlerce sivil öldü. Bu durumu önleyecek tek ülke yine ABD dir.

Bu saldırıların nedenleri konusunda hemfikir olalım ya da olmayalım, hepsinin ortak bir noktası var. Ülkeler artık yıllardır, hatta on yıllardır ertelenen meselelerin müzakere ya da diplomatik yollarla çözülmesini beklemiyor. Şiddet, hedeflere

ulaşmak için tek araç olarak görülüyor. Bunun belirgin bir örneği Kafkaslarda yaşandı. Otuz yıllık bir bekleyişin ardından Azerbaycan meseleleri kendi ellerine almaya karar verdi. Daha donanımlı ve eğitimli bir orduyla, uluslararası toplumun zaten Azeri toprağı olarak kabul ettiği ancak çözemediğı Karabağı geri almak için harekete geçti.

Bu yılın sonunda Venezuela, sadece Venezuelalıların katıldığı düzmece bir referanduma dayanarak komşu Guyana'yı topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirmekle tehdit etti. Venezuela'nın Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisini reddetmesi, uluslararası kurallara dayalı sistemin yüzüne vurulan bir başka tokattır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından tasarlanan bu düzene her zamankinden daha fazla meydan okunmaktadır. Güvenlik Konseyi çalışamaz hale gelmiş olup, yakın bir zamanda gerçekleşmesi beklenmeyen bir reform yapılmadığı takdirde işlevsiz kalması kaçınılmazdır.

Dünyanın tek kutuplu bir düzenden iki kutuplu ya da çok kutuplu bir düzene geçmekte olup olmadığı tartışılmaktadır. Kutupluluk yerine katmanlardan bahsetmemiz belki daha doğru olur. Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi bölgesel oyuncuların ortaya çıkmasıyla birlikte, bu ülkeler süper güçlerin sadece bir basamak altındadır. Çevrelerini etkileme kabiliyetine sahipler ve Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi süper güçlere bağımlı değiller. Önümüzdeki yıllarda ağırlıklarını yaymaya çalıştıkça onları şüphesiz daha fazla eylem içinde göreceğiz. İronik olan şu ki, dünyanın neredeyse tüm sorunları Donald Trump'ın ikinci bir dönem için yeniden başkan seçilip seçilmemesine bağılı olabilir. İlk dönemi ve 2020'de başkanlık seçimlerini kaybettikten sonra yaptığı açıklamalar bir işaret veriyorsa, öngörülemezliğin bizi beklediğini söyleyebiliriz. Trump ilk döneminde hazırlıksızdı ama şimdi Cumhuriyetçi Parti onu desteklemeye hazır. Tüm huysuzluğuna rağmen ilk dört yılında nispeten itidalli davranması sağlandı, ancak olası bir ikinci dönemde mantık dışı hareket etmesi muhtemel. Sonuç olarak, ABD başkanlık seçimleri tüm dünya için hayati önem taşıyacak.

Uluslararası çatışmalar ve rekabetlerin yanı sıra, ulusal sınırları aşan iç ve dış zorluklarla da karşı karşıyayız. Yapay zeka yeniden ele alınıyor. Yeni bir kavram olmasa da, bir gerçek haline geldi ve günlük yaşamı etkiliyor. İnsanlık için bir tehdit mi yoksa ileriye doğru atılmış bir adım mı? Kısa cevap, her yeni fikir ya da keşif gibi bunun da nasıl kullanıldığına bağılı olduğudur. Ya da daha kötümser olmak gerekirse, kim tarafından kullanıldığına?

Teknoloji hızla ilerledikçe dezenformasyon daha büyük bir sorun haline geliyor. Sahte haberler yeni bir şey olmasa ve aslında eski bir hile olsa da, artık milyonlarca insana ulaşabiliyor ve onların görüşlerini çok daha karmaşık yollarla etkileyebiliyor. Tarih boyunca gerçeğe karşı her zaman meydan okumalar olmuştur. İnsanların dikkat süreleri kısaldığında yanlış bilgi daha kolay yayılır. Popülistler bu stratejiyi kullanarak her yerde zemin kazanıyor. Çok sayıda seçim

sonucu yanıltıcı bilgilerden etkilenmiştir. İnsanların zaten şüphelendikleri şeyleri doğrulamadan gerçek olarak kabul etmeleri yaygındır, bu nedenle gülünç iddialar doğru olarak kabul edilebilir. Göçmenlere yönelik endişeler ve ekonomik durgunluk, istismar etmek için hep uygun hedefler olmuştur.

İklim değişikliği de dünya çapında bir başka sorundur. Ancak dünya şu anda yine inananlar ve karşı çıkanlar olarak ikiye bölünmüş durumda. Aşırı hava koşullarının giderek daha yaygın hale gelmesine rağmen, bu tehdide karşı çözümler geliştirmek için herkesi bir araya getirmek zor. Her yıl gerçekleştirilen COP toplantıları, gerçek dünyada yaşananlarla kıyaslandığında yetersiz kalan küçük adımlarla ilerleme kaydediyor. Avrupa Birliği bile oluşturduğu hedeflere ulaşmakta zorlanıyor. Şimdiden, elektrikli araçlar için son üretim tarihi olan 2035'in ertelenip ertelenmemesi bazı üye devletler tarafından tartışılıyor.

Devlet dışı aktörlerle karşı karşıya kalmaya devam edeceğiz. Sadece milisler ya da teröristler değil, bilişim şirketleri gibi büyük şirketler daha fazla söz sahibi oluyor. Yeni teknolojiye hakim oldukları için halihazırda ulusların çoğundan daha fazla güçleri bulunuyor. Yine kimin neyi kontrol ettiği ve bu ilerlemelerin nelere yol açabileceği konusunda yeterli kuralların olup olmadığı belirleyici olacaktır.

Bu da bizi liderliğe ya da liderlik eksikliğine getiriyor. Büyük güçler arasında eskiden önemli meselelerde liderliği ABD üstlenirdi. Bu durum değişiyor ama İsrail örneğinde görüldüğü gibi etkisini sürdürüyor. Önemli olan bu etkinliğin ne şekilde kullanıldığı. Öte yandan, dünya, hükümetlerin üzerinde çok az etkiye sahip olduğu ya da hiç etkisinin olmadığı gerçek ve sanal alanlara bölünmüş durumda. Mevcut uluslararası kurumlar yeniliklerin gerisinde kalırken, yapay zeka ve diğer gelişmeleri yönetecek yeni kurumlar henüz oluşturulmadı. Geçmişte uluslar genellikle savaşlar ya da doğal afetler gibi felaketlerin ardından bir araya gelirlerdi.

Önümüzdeki dönemde yeni tarihleri anmak zorunda kalıp kalmayacağımız, birlikte hareket etmemize bağlı. Yine geriye dönüp mevcut örneklerle baktığımızda, 2024'te yeni sürprizlerle karşılaşsak buna şaşmamalıyız.

2024 ABD SEÇİMLERİNİN YILI OLACAK

Evren Balta

Özyeğin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Akademik Koordinatörü

Amerika Birleşik Devletleri, 2024 yılında yapılacak seçimlere hazırlanıyor. Hiç kuşkusuz bu seçimler sadece ABD için değil bütün dünya için önemli. ABD, 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzenin bekçisi ve baskın gücü. Bu gücün kullanılmasında yaşanan değişimler bir domino etkisiyle tüm dünyada sarsıntılara yol açabiliyor, ulusal ve uluslararası dengeleri değiştirebiliyor. Başka bir deyişle, domino etkisi sadece ABD'nin dış politika dönüşümleri ile sınırlı değil. ABD'nin kurumsal, ekonomik ve siyasal modelindeki dönüşümler de bütün dünyayı etkiliyor. Dolayısıyla bu yıl ABD'de tüm dünya için son derece kritik olabilecek ve herkesin dikkatini üzerine çeken bir seçim dönemine giriyoruz.

Bu seçimleri son derece özel kılan ise bir dönem başkanlık yaptıktan sonra, 2020'de olağanüstü krizler ve başa baş bir yarışla başkanlığı kaybeden Donald Trump'ın geri dönüşüne sahne olması ihtimalinin yüksekliği. Nitekim Trump son anketlerde başkanlık yarışında Joe Biden ile ya berabere ya da önde gözüküyor.¹ Demokrat Parti içinde Trump karşısında şansı daha yüksek olabilecek Biden dışı adaylar aransa da bu çok mümkün gözüküyor.

Nasıl oluyor da dört yıl önceki, Joe Biden'in kazandığı ölüm kalım seçimlerinin ardından sonuçları kabul etmeyen, hile yapıldığını iddia ederek bir darbe teşebbüsünde bulunan, destekçilerinin Kongre binasını basmalarını teşvik ve tahrik eden, bu nedenle yargılanmasına başlanan Donald Trump'ın bugün yeniden aday olma ve hatta seçimleri kazanma olasılığı bu kadar yüksek? Bütün ortaya dökülen kural dışlıklara/hukuksuzluklara rağmen Trump'a oy veren seçmenler kimler?

Trump Seçmenleri

Arlie R. Hochschild, Trump'ın 2016 zaferinin hemen sonrasında en çok okunan kitaplar listesine giren kitabında aynı soruya yanıt arıyordu.² Araştırma şirketlerinin kime oy verecekleri konusunda yalan söyledikleri için bulmakta zorlandığı 'utangaç Trump seçmenini' kendi topraklarında buluyor, onlarla zaman geçiriyordu. Nitekim Hochschild'e göre de ülkenin genelinde Amerikan sağının güçlü olduğu eyaletler ortalama olarak daha fakirdi. Amerikan refahının

¹ Kagan, Robert. "A Trump Dictatorship is Increasingly Inevitable", Washington Post, 2023, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/30/trump-dictator-2024-election-robert-kagan/>

² Hochschild, Arlie Russell. *Strangers in their own land: Anger and mourning on the American right* (New York: The New Press, 2018).

bilişim endüstrisi gibi yeni gelişen kaynaklarından daha az pay alıyor ve pek çok durumda bunun tamamen dışında bırakılıyordu. Bu eyaletler yine ortalamada daha fazla genç bekar anne sayılarına, daha yüksek boşanma oranlarına, daha güçsüz sağlık sistemlerine, daha fazla obeziteye, daha fazla travmaya bağlı ölümlere, daha yüksek bebek ölüm oranlarına sahiptir. Louisiana gibi Cumhuriyetçi bir eyalet ile Oregon gibi Demokratları ağırlıkla destekleyen bir eyalet arasındaki ortalama yaşam süresindeki fark, Amerika Birleşik Devletleri ile Nikaragua arasındaki ortalama fark ile aynıydı.

2016 seçimlerinde Amerikan sağı tarafından giderek radikalize edilen, Amerikan solu ile bağları kopan/koparılan, öfke ve hayal kırıklığı dolu bu seçmen grubu ile Trump birbirlerini keşfedeceklerdi. Başarısızlığı, beceriksizliği, konuşamaması, gereksiz yere böbürlenmesi ve her şeyden önemlisi müesses nizam olarak görülen gruplar tarafından sürekli aşağılanması, eleştirilmesi ve hatta yargılanması, bu öfkeli seçmenlerin onu kendilerinden biri olarak bağrılarına basmalarını sağlayacaktı. Müesses nizam onunla uğraştıkça, onlar onu daha da çok sahiplenecekti.

Gwynn Guilford, 2016 seçimlerinde neler olduğunu hiç anlayamadığını hissettiği anda Trump'ı mitinglerinde takip etmeye ve onu destekleyen kalabalığın bir parçası olmaya karar verdiğini yazar.³ Trump'ın hiçbir siyasal normu tanımayan tuhaf kişiliği bu seçmen grupları için bir olumsuzluk değil, tam aksine müesses nizam ile sadece onun başa çıkabileceğine onları ikna eden mükemmel bir olanaktı. Mitinge katılanlar, Guilford'a "*yemek masamızın etrafında konuştuğumuz ama toplum önünde söylemekten çekindiğimiz her şeyi hiç korkmadan söylüyor*" diyorlardı. Trump mitinglerinde bir parti programının çok ötesine gidiyordu. Özellikle beyaz seçmenlere hitap ederken ayrıcalıklarını kaybeden bu insanlara ülkenin gerçekte kime ait olduğunu (size!), kimin burada yaşamayı hak ettiğini (siz!), ve kimin ekonomik pastadan daha fazla pay alması gerektiğini (siz!) ve çöküş için cezalandırılması gerekenin kim olduğunu (elitler!) söylüyordu. Guilford, o mitinglerde ahlaki otoritenin Trump tarafından kurulmadığını, büyük bir coşku ve derin bir öfkeyi kısa süreli de olsa paylaşan on binlerce insanın bunu birlikte kurduğunu iddia ediyordu.

Bu birlikteliğin içinde Justin Gest'in tartıştığı gibi eski sendikalı, çoğu beyaz, Amerika'nın kaybolan sanayi işçileri de vardı. Amerikan işçileri ülkelerinin inşasındaki büyük tarihsel rollerine rağmen artık kendilerini ekonomik olarak güvencesiz ve kültürel olarak da ülkelerinin kıyısında görmekteydiler.⁴ Katherine J. Cramer'in Wisconsin'in kırsal toplulukları üzerine yaptığı nefis etnografik çalışmasında gösterdiği gibi bu birliktelik en çok da Amerikan çiftçilerini ve kırsal

³ Guilford, Gwyn. 2016. "Inside the Trump Machine", *Quartz*, 2016, <https://qz.com/645345/inside-the-trump-machine-the-bizarre-psychology-of-americas-newest-political-movement>

⁴ Gest, Justin. *The new minority: White working class politics in an age of immigration and inequality* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

topluluklarını içeriyordu. İçlerinde korkunun ve öfkenin değdiği kadınlar ve daha düşük oranlarda Hispanikler ve siyahlar bulunsa da bu kitlenin çoğunluğu beyaz ve erkekler. Amerikan ekonomisinin yapısal önceliği başka sektörlere kayarken eski düzenin bu ayrıcalıklı grupları üç temel talebe sahiplerdi; kaynakların, gücün ve saygının yeniden dağıtımı.⁵

2020 seçimlerinde Trump, bu gruplardan aldığı desteğini kaybetmedi, ancak kürtaj hakkı, basın özgürlüğu gibi konular üzerinden Demokrat seçmenlerin mobilize olması ile seçimleri kaybetti. Trump'ın "seçimler çalındı" iddiasına inanarak galeyana gelen Trump seçmenleri, Trump'ın da açık desteğiyle ABD tarihine kara bir leke olarak yazılacak 7 Ocak ABD Kongre baskınını düzenledi. Trump'ın bugün hala devam eden hem bu baskındaki rolü, hem de başkanlığı sırasında gerçekleştirdiği yetki aşımaları/ihlalleri üzerinden yürüyen pek çok davası da var. Ancak Trump bütün bunlara rağmen 2024 seçimlerinin bir aktörü olmayı başardı. Üstelik bu yeni seçim yarışına geleneksel olarak destek alamadığı grupların da desteğini alarak girecek gibi. Nitekim John Judis ve Ruy Teixeira'nın iddia ettiği gibi bu son dönemde bu gruplara geleneksel olarak Demokrat Parti'nin omurgasını oluşturan siyah ve hispanik seçmenler ile yeni göç edenler de eklenmiş durumda.⁶ Hatta kimi gözlemciler Trump seçmenlerinin artık eskisi gibi ayırt edilebilir olmadığını, klasik olarak Demokrat Parti seçmeni olan kentli ve eğitimli grupların da Trump'ı desteklemeye başladığını iddia ediyor.

Sisteme Yönelik Öfke

Trump henüz ortada yokken Thomas Frank 2004 yılında yazdığı *What's the Matter with Kansas / Kansas'ın Derdi Ne? (2004)* adlı kitabında, bir zamanlar sol radikalizmi ile ünlü olan Kansas eyaletinin nasıl olup da kültür savaşının en heyecanlı neferi haline geldiğini sorguluyordu.⁷ Amerikan seçmenleri artık kendilerine hiçbir şey vaat etmeyen bu siyasal düzene ve onun sahte sözler ile kendilerini kandıran temsilcilerine öfkeliydi. Frank bunun sessiz ama bütün siyasal coğrafyayı değiştirme potansiyeline sahip aşığıdan gelen bir öfke olduğunu ve yakın dönemde Amerikan siyasetini şekillendireceğini iddia edecekti. Frank'e göre Amerikan sağının başarısı, sıradan insanların katı olarak bildikleri her şey buharlaşıırken değerlerini katılaştırıp, araçsallaştırmalarıydı. İş güvencesi, bir ev sahibi olma düşünceci, çocuklarının kendinden daha iyi bir yaşam sürme ideali buharlaşıırken Amerikan sağı, Amerikan halkının hayal kırıklıkları ve öfkelerini kürtaj ve bireysel silahlanma gibi talepler üzerinden örgütlüyor ve bu öfkeyi 'müesses nizam' olarak kodladıkları yönetici gruplara yöneltiyordu.

Trump, Amerikan sağının bu çok bildik reçetesini kendi özgün tarzı ile

⁵ Cramer, Katherine J. *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker* (Chicago: University of Chicago Press, 2016).

⁶ Teixeira, R. and Judis, J.B., 2023. *Where Have All the Democrats Gone? The Soul of the Party in the Age of Extremes*.

⁷ Frank, Thomas. "What's the Matter with Kansas?." In *Social Stratification*, pp. 1035-1036. Routledge, 2018.

birleştiren bir lider oldu. Sağın geleneksel pozisyonundan saparak kurumları muhafaza etmeyi değil, onları yıkıp yeniden kurmayı savundu. Bu işe de Hacker ve Pierson'un "plütokratik popülist" diye tanımladıkları⁸ Cumhuriyetçi Parti'nin ikili oynayan liderliğini yıkıp kendisine biat etme noktasına getirerek başladı. Gücünü tam da sistem karşıtıymış gibi gözükmesinden aldı. Çünkü sistem pek çok seçmen için artık işlevini yitirmiş durumdaydı, onların taleplerini ya da arzularını temsil etmiyordu. Ancak Trump seçmenini, sadece sistemi yıkmaya çalışan bir seçmen olarak okumak da yanlış olacaktır. Nitekim Trump bir yandan sisteme karşı çıkarken, diğer yandan kendisini bir 'kanun ve düzen' adayı olarak sunabilme beceresine sahip. Zira sistemin artık bir takım 'özgürlükçü' azınlık grupların esiri olarak kanun ve düzeni savunmadığını iddia ediyor. Kampanyasını ülkenin şehirlerinin çürüdüğü mesajının üzerine inşa ediyor. Bu çürümeden de 'woke' (sosyal farkındalık, kapsayıcılık ve ırksal/cinsel/toplumsal eşitlik ilkelerini savunan bir kavram) ideolojisini öne çıkararak, ona teslim olan ve polis gücünü zayıflatan Demokratları suçluyor. Göç karşıtlığı gibi gündemleri 'ekmek ve iş' gündemi ile birleştiriyor. Kagan'ın çok güzel ifade ettiği gibi; "Trump kurumların işlevsiz hale gelmesinden faydalanıyor çünkü o işlevsizliğe basit bir yanıtı var: kendisi."

Biden ve 'Müesses Nizam'

Trump'ı, karşısında kim olduğuna bakmadan anlamak imkânsız. Zira artık bütün dünyada seçmenler daha çok sevdiklerine değil, daha çok nefret ettikleri karşısında kazanma şansı daha yüksek olan adaya oy veriyorlar.⁹ Trump'ın karşısında ise bilindiği üzere Joe Biden var. Biden sadece sistemi temsil etmiyor, aynı zamanda kendi fiziksel durumu ile çökmeye yüz tutmuş ve ancak arkadan itekleyerek ilerleyen çürümüş bir sistemi simgeliyor. Bu durum esasen Biden ne yaparsa yapsın, Trump'ın karşısında yetersiz aday olduğu vurgusunu güçlendiriyor.

Biden seçim kampanyası sırasında orta sınıf için politika yapacağını söylemişti. Bu doğrultuda alt yapıyı modernize etmek ve istihdam yaratmak için Amerikan İş Yaratma Planı'nı uygulamaya koydu. Uygun fiyatlı sağlık hizmetleri, eğitim ve çocuk yoksulluğu gibi sorunları ele alan sosyal programları genişletti. Yüksek gelirlilerden alınan vergilerde artışlar da dahil olmak üzere vergi kanununda değişiklikler önerdi.¹⁰ Ancak 'Bidenomics' olarak da adlandırılan bu program, hem çok geç gelmişti hem de kapsamı dardı. Üstelik her ne kadar son dönemde ücretler enflasyon karşısında yükselme eğilimine girmiş olsa da, yüksek enflasyon Amerikan ücretlilerinin alım gücünü ezdi. Barınma krizi büyük kentleri

⁸ Hacker, Jacob and Pierson, Paul., *Let Them Eat Tweets*, W.W. Norton, 2020

⁹ Abramowitz, Alan I., and Steven Webster. "The rise of negative partisanship and the nationalization of US elections in the 21st century." *Electoral Studies* 41 (2016): 12-22.

¹⁰ Barker, Tim, and J. W. Mason. "Is there an Alternative? The macroeconomics of the Biden Administration." *Dissent* 69, No. 1 (2022): 44-54.

yaşanamaz hale getirirken, çalışan nüfusun göç etmesine yol açtı. Siyaseti sınıf ve sosyal adalet üzerinden örgütleyerek Trump seçmenlerine açılma çabası beklenen meyvesini bir anda vermedi.

Daha da önemlisi Amerikan elitleri bu yükselen korumacılığa, sosyal harcamaların artmasına ve işçi aktivizmine karşı topyekûn örgütlü mücadele başlattılar. 2016 kampanyasının aksine bugün Trump kampanyası çok daha örgütlü ve çok daha zengin. Bu destek Trump bir kez daha ön seçimlerden Cumhuriyetçi aday olarak çıktığında daha da artacak ve Trump'dan desteğini çeken Koch gibi büyük sermaye gruplarını da yeniden Trump'a çekecek gibi gözüküyor.

Kendi Tabanını Kaybetmek

Orta Doğu krizi de hemen seçimler öncesinde Biden'ın işini zorlaştıracak bir gelişme. 7 Ekim'den beri Filistin konusunda - Demokrat Parti içindeki tüm ayrışmaya rağmen - Biden yönetimin aldığı tutum, Amerikan hükümetinin iki yüzlülüğü eleştirisi üzerinden üniversite kampüslerini mobilize etti. Bu aynı zamanda ABD içinde artık hatırı sayılır bir seçmen ağırlığına sahip olan Arap ve Müslüman seçmeni de Demokrat Parti'den uzaklaştırdı. Kıl payı belirlenecek bir seçimde, özellikle kritik eyaletlerde, bu seçmenlerin kaybının telafisi güç olacak.

Buna geleneksel olarak Demokrat Parti'yi destekleyen genç ve eğitilmiş seçmenlerin de bir üçüncü yol arayışına girmelerini eklemeliyiz. Cumhuriyetçi tabanı ikna edemeyen, bu esnada kendi tabanını da memnun edemeyen Biden, bir de Demokrat seçmenin protesto oylarını çekebilecek Cornel West gibi bir üçüncü adayla yarışmak zorunda kalabilir.

Son olarak şunu söylemeli, geleneksel olarak oy kullanma oranlarının yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerden farklı olarak ABD seçmenleri için oy vermemek değil oy vermek daha zor. Seçimler bir Salı günü yapılıyor ve bu nedenle tatil yok. İşten izin alarak ya da mesai saatlerinden sonra sandığa gitmek gerek. Her iki seçmenden birisi seçimlerde oy kullanmıyor, kullananların bir bölümü de başka diğer problemleri beraberinde getiren postayla oy sistemini kullanıyor. Oy kullanmayan oranı çok yüksek olduğu için oy kullanma oranlarının artması ve azalması seçimlerin sonucunu ciddi şekilde etkiliyor. Oy kullanma oranları çekişmeli ve kritik seçimlerde özellikle de seçmene hitap eden adaylar yarıştığında artıyor. Seçildiği dönemde bir heyecan yaratamayan Biden'ın ise en büyük sorunu Demokrat Parti seçmenlerini sandığa götüremeyebilecek olması.

2022 ara seçimlerinde Yüksek Mahkeme'nin kürtaj konusunda aldığı karar Demokrat Parti seçmeninin mobilizasyonunda önemli bir rol oynamıştı. Bu seçimlerde Demokratlar olası bir Trump rejiminin tehlikelerinin altını çizerek seçmeni sandığa çağıracaklar.

Trump Seçilirse Ne Olacak?

Robert Kagan, geçtiğimiz haftalarda Washington Post gazetesinde Trump'ın yeniden Başkan seçilmesinin bir diktatörlüğe gidiş anlamına geleceğini iddia ettiği bir yazı yayınladı.¹¹ Çünkü zaten güçlü olan başkanlık yetkilerini Trump bu sefer daha da cesur bir biçimde kullanmaya hazırlanıyordu. Kendi sadık seçmeni açısından hileyle gasp edilen başkanlığını nihayet geri alacaktı. Eldeki her çare kullanılmıştı. Bütün denge ve denetim sistemleri Trump karşısında çaresizdi. Seçilmesi olasılığında Amerikan sistemi düşünce özgürlüğü ve temel hakların aşındığı yeni bir döneme hazırlanmalıydı.

Zira Donald Trump'ın 2017-2021 yılları arasındaki başkanlığı ABD'deki demokratik normlar ve kurumlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştu. Kagan, bu dönemde de medyaya yönelik 'yalan haber' saldırıları, yargının bağımsızlığına yönelik meydan okumalar ve Trump muhaliflerine yönelik ciddi bir cadı avı başlayacağını iddia etti. Ayrıca bir kez daha seçilirse kendi iktidarının devamlılığı için çeşitli yasal manipülasyonlarda bulunabilirdi. Trump'ın 2020 başkanlık seçimleri sırasında iktidarın barışçıl bir şekilde devredilmesi taahhüdünü reddetmesi ve önemli kanıtlar sunmadan seçim sahtekarlığı yapıldığını iddia etmiş olması bu kanıyı pekiştirmekteydi. Ayrıca, Trump yönetiminin tartışmalı seyahat yasağı ve ABD-Meksika sınırında ailelerin ayrılmasına yol açan göç politikaları gibi geçmiş uygulamalarının da bu yeni dönemde insan hakları ve hukukun üstünlüğüne zarar verecek şekilde devam etmesi olası.

Küresel Sistem ve Trump

Kısacası, Trump'ın yeniden seçilmesinin demokratik geri çekilmeyi ABD'de ve dünyada hızlandıracağı muhakkak. Fakat onun başkanlığının uluslararası sistem için de pek çok sonucu olacak. Donald Trump'ın 2017-2021 yılları arasındaki başkanlığı sırasında dış politikası, ulusal çıkarların uluslararası ilişkilerde öncelikli olduğu kendine özgü bir "Önce Amerika" yaklaşımıyla karakterize edildi. Trump yönetimi, NAFTA gibi anlaşmaları yeniden müzakere edip ve Çin ile gümrük tarifeleri ve ekonomik gerilimlerin damga vurduğu bir ticaret savaşına girerek korumacı bir ticaret politikası izledi. Eski başkan, ticari dengesizlikler ve fikri mülkiyet hırsızlığı ile ilgili endişeleri vurgulayarak Çin'e karşı sert bir duruş sergiledi. Orta Doğu'da İsrail ile bazı Arap ülkeleri arasında normalleşme anlaşmaları yapılmasında rol oynarken aynı zamanda İran Nükleer Anlaşması'ndan da çekildi. Trump'ın NATO gibi uluslararası örgütlere yaklaşımı da oldukça olumsuzdu. Bir yandan ABD'nin NATO'dan çekileceğini söylüyor öte yandan müttefiklere savunma harcamaları taahhütlerini yerine getirmeleri için baskı yapıyordu. Genel olarak Trump'ın dış politikası, geleneksel olmayan diplomasi, perakendeci bir tarz ve ulusal çıkarlara vurgu yaparak ABD'nin küresel ilişkilerini yeniden tanımlamaya odaklandı.

¹¹ Kagan, Robert. "A Trump Dictatorship is Increasingly Inevitable", *Washington Post*, 2023, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/30/trump-dictator-2024-election-robert-kagan/>

Yeniden seçildiği takdirde bu politikalarından geri döneceğine dair bir emare gözüküyor. Ancak Trump seçimleri kaybettikten sonra küresel sistemde önemli bir değişiklik oldu. Rusya Ukrayna'yı işgal etti. Trump'ın zaferinin Rusya lideri Vladimir Putin tarafından kendi gündeminde büyük ilerlemeler kaydetmek için yeşil ışık olarak algılanacağını varsayabiliriz.¹² Özellikle Ukrayna'daki savaş konusunda Trump sık sık gerilimi azaltma çağrısında bulunuyor. Her ne kadar somut politikalarının ne olacağını söylemese de kendisinin savaşı 24 saatte bitirebileceğini iddia ediyor. Yüksek ihtimalle Trump yönetimindeki ABD, Rusya'ya yönelik yaptırımların kapsamını ya da uygulanmasını azaltacak, Ukrayna'ya malzeme sevkiyatını da yavaşlatacaktır. Bu da ABD'nin önceliği olarak gerekçelendirilecektir. Buna bir de ABD'nin Avrupa savunmasından çekilmesi endişesini eklemek gerekir. Trump'ın kendisi olmasa da yakın danışman ekibi bu arzularını sıkça dillendiriyorlar.¹³ Tam da bu nedenle geçtiğimiz aylarda Trump'ın seçilme olasılığına karşı Kongre herhangi bir ABD Başkanının tek taraflı olarak NATO'dan çıkamayacağına dair bir yasa onayladı.¹⁴ Buna benzer kararlarla sistemi Trump-korumalı ('Trump-proofing') hale getirme çabaları şimdiden hızlanmış durumda.

Son olarak her ne kadar Trump, Çin konusunda şahin bir tutum almış olsa da bu tutumu "Önce Amerika" politikasına uygun olarak temelde ekonomikti. Çin ve Tayvan arasındaki bir gerilimde Trump hükümetinin Çin'i durduracak askeri önlemler almayabileceğinden ve bu durumun Çin'i Pasifikte daha yayılcı hale getireceğinden de endişe edebiliriz.

Sonuç olarak, 2024'te hem ABD hem de dünya için ciddi dönüşümlere gebe yeni bir Trump başkanlığı ufukta belirmiş gibi. **Ancak Trump'ın seçimi kaybetmesi durumunda bile, Amerikan siyasetindeki kutuplaşma ve değişen dinamikler, gelecekteki seçimlere ve ülkenin iç politikasına şekil vermeye devam edecek.**

¹² Luce, Edward. "The World cannot Hedge Against Trump", *Financial Times*, 2023, <https://www.ft.com/content/4953c927-758b-4498-9562-3858aa5e2d62>

¹³ Ganesh, Janan. "What to Expect from a Second Trump Term", *Financial Times*, 2023, <https://www.ft.com/content/3b15d02c-9835-481d-8ee7-b1ebcebe23e6>

¹⁴ Kelly, Laura. "Congress approves bill barring any president from unilaterally withdrawing from NATO", *The Hill*, 2023, <https://thehill.com/homenews/4360407-congress-approves-bill-barring-president-withdrawing-nato/#:~:text=Congress%20approves%20bill%20barring%20any%20president%20from%20unilaterally%20withdrawing%20from%20NATO,-by%20Laura%20Kelly&text=Congress%20has%20approved%20legislation%20that,The%20measure%2C%20spearheaded%20by%20Sens.>

GELECEKTEKİ AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tacan İldem

Büyükelçi (E), NATO Eski Genel Sekreter Yardımcısı, Türkiye 'nin NATO ve AGİT Nezdindeki Eski Daimi Temsilcisi

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş, sınanmalarla dolu uluslararası güvenlik ortamına dramatik bir değişiklik getirmiş ve özellikle Avrupa'nın gelecekteki güvenlik mimarisi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Avrupa'nın iş birliğine dayalı güvenlik düzenlemelerinin artık işlevsel olmadığı bir dönemde, Avrupa ülkelerinin sadece Ukrayna'nın güvenliğini değil, aynı zamanda kıtaya daha geniş bir istikrar sağlayacak şekilde Avrupa'da devam eden savaşa nasıl son vereceklerini ele almaları gerekmektedir. Bu alanda ilerleme kaydedilmesi için akıllı savunma düzenlemeleri, silah kontrol araçları, güven ve güvenlik artırıcı önlemler (GGAÖ) ve geleneksel ittifakların sınırlarını aşan yaratıcı düşünceler gerekmektedir.

Rusya'nın amacı, Aralık 2021'de bir NATO-Rusya güvenlik anlaşması ve buna paralel bir Rusya-ABD anlaşması için ortaya koyduğu önerilerden de anlaşılacağı üzere açıktı. O dönemde bazı analistler, Avrupa kıtasında barış ve istikrara hizmet edecek bir dizi GGAÖ ile birlikte yeni silahların denetimi ve silahsızlanma araçlarını uygulamaya koymayı amaçlayan bir müzakere süreci başlatarak savaş olasılığını önlemenin mümkün olup olmayacağını düşünüyorlardı.¹ Rusya tarafından sunulan önerilerden, bunların sadece Ukrayna ile ilgili olmadığı anlaşılıyordu. Diğer hususların yanı sıra, 1997'de konuşlandırılan kuvvetlerin daha ileri mevkilere konuşlandırılmamasını ve NATO'nun daha fazla genişlememesini öngören bu teklifler gerçekçi değildi, dolayısıyla böyle bir müzakere sürecini başlatmak için iyi bir temel oluşturmuyordu. Ancak günümüzde Ukrayna'nın güvenliği, Avrupa'nın istikrarı ve Rusya'nın kıta ile olan ilişkilerinin iç içe geçtiği iddia edilebilir.

Ukrayna bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunmak için Rusya'ya karşı cesurca mücadele etmektedir. Ancak silah ve mühimmat temini konusunda Batı'nın desteğine bağımlı olmaya devam etmektedir. NATO müttefikleri, sistematik dezenformasyon kampanyalarını da içeren Rus hibrit faaliyetlerine karşı koyarak Ukrayna'nın direncini güçlendirmek, enerji altyapısının onarımına ve füze saldırılarından korunmasına yardımcı olmak ve uzun vadeli kuvvetlerin birlikte çalışabilirliğini güçlendirmek de dahil olmak üzere siyasi ve pratik desteği artırmışlardır.

Geçmişte odaklanılan husus tek tek müttefiklerin desteği idi. Ancak işgal, bir

¹ İldem, Tacan; Ülgen, Sinan; Kasapoğlu, Can. "Ukrayna Krizine Diplomatik Çözüm Arayışları & Türkiye", EDAM, Ocak 2022, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/220121-Ukrayna.pdf>

bütün olarak İttifak için manzarayı temelden değiştirdi. NATO'nun yeni Stratejik Konsepti'nde² İttifak'ın güvenliğine ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki barış ve istikrara yönelik en önemli ve doğrudan tehdit olarak nitelendirilen Rusya'ya karşı Ukrayna artık NATO'nun fiili cephe hattıdır. Savaş sona erdiğinde Ukrayna'nın güvenliği mttfeğilerin sürekli taahhüdünü ve desteğini gerektirecektir.³

şu anda en önemli husus, Ukrayna'nın savaşı kazanmasına yetecek ölçekte Batı'nın silah, mühimmat ve eğitim sağlamaya devam etmesidir. Bu bağlamda, savaşın sona ermesi halinde Rus saldırganlığını caydırmak için potansiyel güvenlik garantilerinin tartışılması ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'da devam eden savaşının yanı sıra, Batı Balkanlar, Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın bazı bölgeleri de dahil olmak üzere 57 katılımcı devletten oluşan AGİT bölgesinin başka yerlerinde de güvenlik sorunları devam etmektedir.

Devam etmekte olan savaş, başta Helsinki Nihai Senedi⁴ olmak üzere AGİT'in diğer tüm kurucu belgelerinde ve 1997 NATO-Rusya Kurucu Senedi'nde⁵ yer alan temel ilkelerin her zamanki kadar önemli ve geçerli olduğunun altını çizmektedir. Bu ilkeler arasında devletlerin bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, g tehdidinden veya kullanımından kaçınılması, uluslararası alanda tanınan sınırların dokunulmazlığı ve her devletin askeri bir ittifaka dahil olsun ya da olmasın kendi güvenlik düzenlemelerini seçme hakkı yer almaktadır.

Ukrayna'daki savaş, pek çok kişinin 'yıpratma savaşı' olarak tanımladığı uzun bir savaş olacaktır. Savaşın nasıl sonuçlanacağı bilinmemektedir. Ancak Rusya'nın galip gelmesi ya da yenilgiye uğraması, Avrupa güvenliğinin geleceği açısından önemli sonuçlar doğuracaktır.

Bu tür bir savaşta barış, ancak her iki taraf için de kabul edilebilir bir statüko sağlandığında ya da taraflardan birinin -mutlak ya da göreceli- yenilgisi durumunda tesis edilebilir. Ukraynalılar için bu yenilgi, askeri ya da siyasi olarak Batı'dan destek görememekten kaynaklanabilir. Putin, büyük olasılıkla Rusya'nın Ukrayna'nın doğu ve güneyinde genişlemesini de sağlayacak şekilde Ukrayna'dan istediklerinin en azından bir kısmını elde etmek için ikinci senaryo

² *NATO 2022 Strategic Concept*, Haziran 2022, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf

³ Jones, Peter "European Security Architecture: Against Russia, or With It?" *The Royal United Services Institute*, 12 Aralık 2022, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/european-security-architecture-against-russia-or-it>

⁴ *Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act*, 1975, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>

⁵ *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France*, NATO, 2009, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm

üzerine bahis oynamaktadır. Batı'nın desteği azalır, ya da Rusya Ukrayna içi geniş bölgeleri ilhak etmeyi başarır, Batı Avrupa'da sınırların küresel dokunulmazlığını garanti etmekte başarısızlığa uğramış olacaktır. Bu durumda Rusya yeniden güç kazanmak için bir süreliğine duracak, ancak bu sadece Kremlin'in 1991 sonrasında Avrupa ve ötesine ilişkin anlaşmaya karşı başlattığı bir sonraki hamlesinden önceki stratejik bir duraklama olacaktır. NATO ülkelerinin hedef alınması göz ardı edilemez, ancak bu hamle muhtemelen Batı Balkanlar gibi gerginliklerin artmaya devam ettiği ve 1990'ların barış anlaşmalarının uzun süredir yorgunluk belirtileri gösterdiği yerlerde vekâleten yapılabilir.

Şayet Rusya, tarihi yorumlama biçiminin ve kurallara dayalı uluslararası düzeni altüst eden revizyonist yaklaşımından kaynaklanan meydan okumanın yönlendirdiği saldırgan davranış biçimini sürdürmeye devam ederse, Rusya'yı da kapsayacak yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi mümkün değildir.

Mevcut koşullar altında Rusya ile ilişkilerde hiç bir şey olmamış gibi eskiye dönmenin imkanı yoktur. Bununla birlikte Batı, Rusya'yı herhangi bir güvenlik düzenlemesinden sonsuza kadar dışlama hatasına düşmemelidir. Coğrafya ve tarihin dikte ettiği gerçekler, Batı'nın Rusya'nın BM Şartı ve AGİT'in kurucu belgelerinde yer alan temel ilkelerle desteklenen güvenlik düzenine geri dönmesini sağlamak gibi uzun vadeli bir hedefe sahip olmasını gerektirmektedir. Bu, savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni koşullara ve özellikle de Rusya'nın nasıl davranmayı tercih edeceğine bağlı olacaktır.

2025 yılı, Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasının 50. yıldönümü olacaktır. AGİT'in halihazır vahim koşullarda kendisinden beklenenleri yerine getirmede işlevsiz kalmış olmasına bakmaksızın, AGİT çalışmalarının üzerine inşa edildiği üç farklı boyutun önemini bilincinde olarak kapsayıcı, dirençli ve iyi işleyen bir Avrupa barış ve güvenlik mimarisi için gerekli sonuçları üretecek ciddi bir düşünme sürecine girmemiz gerekmektedir.

Böyle bir düşünme döneminde, Avrupa güvenliğini destekleyen temel ilkelerin tam olarak uygulanmasını pekiştirmenin yolları ve araçları düşünülebilir. Bunu yaparken, bu ilkeler hiçbir şekilde yeniden gözden geçirilmemeli veya yeniden müzakere edilmemelidir. Bu bağlamda, devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygının nasıl sağlanabileceği sorusunun ele alınması elzem olacaktır. Devlet olmanın bir aracı olarak saldırganlık itibarsızlaştırılmalıdır. Nüfuz alanı kavramının nasıl ortadan kaldırılacağı da bu düşünce sürecinin bir parçası olmalıdır.

Uzun süren çatışmaların yarattığı gri alanlar Avrupa'da istikrarsızlık kaynağıdır. Donmuş çatışmalar eninde sonunda sıcak çatışmalara dönüşme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle AGİT'in çatışma çözüm araçlarının gözden geçirilmesi

gerekmektedir. Şu anda olduğu gibi, herhangi bir çatışmanın yatıştırılmış olması AGİT organ ve kurumlarının gurur duyabileceği bir gelişme olmamalıdır. Bu araçlar uygulamalarında, örgütün güvenilirliğini tehlikeye atacak her türlü ayrımcılık duygusundan veya çifte standart örneklerinden kaçınmalıdır. Bu bağlamda, Dağlık Karabağ çatışması için Minsk Grubu Eş Başkanlarının başarısız performansı dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır.

Avrupa için silahların denetimi ve silahsızlanma araçları bir süredir gerçek bir stres testinden geçiyordu ve şu anda işlevsiz hale geldiler. Önemli olan, herkesin güvenlik kaygılarını giderici bir şekilde, hukuki olarak bağlayıcılığı olan bir dizi silahların denetimi düzenlemesi ve GGAÖ üzerinde anlaşmaya varmaktır. Hukuki bağlayıcılığı olan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler (AKKA)⁶ ve Açık Semalar Anlaşmaları⁷ ile AGİT'in yeni Avrupa güvenlik mimarisi için gerekli araçlara temel teşkil edebilecek bir dizi siyasi bağlayıcılığı olan GGAÖ'leri içeren Viyana Belgesi gibi işlevsiz olduğu kanıtlanmış araçlar mevcuttur. Viyana Belgesi,⁸ AKKA ve Açık Semalar Antlaşması AGİT tarafından "birlikte öngörülebilirliği, şeffaflığı ve askeri istikrarı artıran ve Avrupa'da büyük bir çatışma riskini azaltan, birbirine kenetlenmiş ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren silahların denetimi yükümlülükleri ve taahhütleri ağı" olarak görülmüştür.

Orijinal AKKA Antlaşması Soğuk Savaş'ın son yıllarında müzakere edilip sonuçlandırılmış ve Avrupa'daki (Atlantik'ten Urallara kadar) temel konvansiyonel askeri teçhizat kategorilerine kapsamlı sınırlamalar getirmiş ve fazla silahların imha edilmesini zorunlu kılmıştır. Anlaşma, iki "akit-devletler grubu" olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Varşova Pakti için eşit sınırlar önermekteydi. 2007 yılında Rusya anlaşmaya katılımını 'askıya aldı' ve 10 Mart 2015 tarihinde, NATO'nun anlaşmayı fiilen ihlal ettiği iddiasını gerekçe göstererek, ertesi gün itibarıyla anlaşmaya katılımını 'tamamen' durdurduğunu resmen açıkladı. Rusya 7 Kasım 2023 tarihinde antlaşmadan çekilmiş, buna karşılık ABD ve NATO müttefikleri de antlaşmaya katılımlarını askıya almışlardır.⁹

1990'da Viyana Belgesi'nin kabul edilmesine yol açan GGAÖ müzakereleri, silahlı kuvvetler ve askeri faaliyetler hakkında bilgi alışverişi ve doğrulama sağlayan siyasi olarak bağlayıcı bir anlaşmadır. AGİT katılımcısı Devletlerin değişen ihtiyaçlarını dikkate almak üzere 1992, 1994 ve 1999 yıllarında güncellenmiştir. En son güncellemede, iki taraflı doğrulama faaliyetleri için bir çerçeve sağlayan

⁶ *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, OSCE, 1989, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf>

⁷ *Treaty on Open Skies*, OSCE, 1992, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/14127.pdf>

⁸ *Vienna Document on Confidence and Security-Building Measures*, OSCE, 2011, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf>

⁹ *North Atlantic Council statement on the Allied response to Russia's withdrawal from the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, NATO, Kasım 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_219811.htm

bölgesel tedbirlere ilişkin bir bölüm eklenmiştir. Katılımcı Devletler Eylül 2010'da askeri faaliyetlerin bildirilmesine ilişkin V. ve inceleme ve değerlendirme ziyaretlerinin yürütülmesine ilişkin IX. bölümlerin güncellenmesine başlanması konusunda mutabık kalmışlardır.

Viyana Belgesi katılımcı Devletlerin yükümlülükleri;

- İnsan gücü ve başlıca konvansiyonel silah ve teçhizat sistemleri ile konuşlanma planları ve bütçeleri de dahil olmak üzere askeri güçleri hakkında yıllık olarak birbirlerine bilgi vermeleri istenir.
- Tatbikatlar gibi önemli askeri faaliyetler hakkında birbirlerini önceden bilgilendirmek. Askeri tesislerinin yılda en fazla üç kez denetlenmesini kabul ederler. Bazı hassas bölgeler hariç tutulur.
- Diğer devletleri belirli faaliyetleri gözlemlemeye davet etmek. Ayrıca Devletleri, tüm katılımcı Devletlerden gazetecilerin faaliyetleri takip etmesine izin vermeye teşvik eder.
- Olağan dışı askeri faaliyetler veya artan gerginlikler durumunda istişare ve işbirliği yapmak. Viyana Belgesi, katılımcı Devletleri, örneğin, endişeleri gidermek için gönüllü olarak askeri ziyaretlere ev sahipliği yapmaya teşvik eder.

2000'li yıllarda askeri gerginlikler Avrupa'ya geri dönmeye başladı. NATO ve Rusya'nın birçok alanda birbirlerine yakın yerlerde birlik konuşlandırmalarının artmasına ek olarak, sahaya sürülen bir dizi yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş konvansiyonel yetenek, zaten karmaşık olan güvenlik ortamında belirsizlik düzeyini önemli ölçüde artırmıştır.

Avrupa için gelecekteki herhangi bir güvenlik düzenlemesi için makul bir vizyon öngörmeye çalışırken, potansiyel Rusya-NATO çatışmasının askeri etkenleri arasında stratejik olarak hassas yerlerde askeri faaliyetler veya tatbikatlar; gelişmiş hazırlık durumu; kuvvet yığılması; hava sahası veya deniz sınırlarının ihlali (veya ihlal algısı); kuvvetlerin veya yeteneklerin birbirine yakınlığı; uzun menzilli saldırı konuşlandırmaları ve hassas iletişim hatlarına yönelik tehditler olduğu tespit edilebilir. Yenilikçi konvansiyonel silahların denetimi tedbirleri bu faktörleri ele alarak uyarı ve karar verme süresini artırabilir, sürpriz saldırıları zorlaştırabilir ve genel gerilimi düşürebilir. Herhangi bir yanlış anlaşılma ya da yanlış hesaplama nedeniyle çatışma riskini azaltacak tedbirlerin alınması önemli olacaktır.

Avrupa için gelecekteki herhangi bir konvansiyonel silahların denetimi rejimi

için yeni kısıtlayıcı tedbirler belirlenirken, silah kategorilerindeki AKKA Antlaşmasında yer alan sayısal sınırlamaların korunması yeterli olmayacaktır, çünkü silah sistemlerindeki teknolojik ilerleme bu tür sayısal sınırlamaların tek başına önemini azaltmış olabilir. Bu nedenle, yapay zeka başta olmak üzere yenilikçi ve çığır açan teknolojiler ve bunların gelecekteki silahların denetimi rejimi üzerindeki etkileri, düşünme ve müzakere sürecinin bir parçası olmalıdır.

Her bir durumu kapsamayan aşağıdaki tedbirler, Avrupa için gelecekteki herhangi bir konvansiyonel silahların denetimi rejiminde odaklanılacak alanlar olarak dikkate alınabilir:

- Yüksek teknolojiye sahip kuvvetlerin ve kritik askeri silah sistemlerinin konuşlandırılması, askeri faaliyetler, eğitim ve tatbikatların stratejik olarak hassas mevkilere yakın yerlerde yapılmasına ilişkin sınırlamalar;
- Hassas yerlerde haber verilmeksizin yapılan tatbikatların sınırlandırılması;
- Sınırlar boyunca yığılmış büyük ölçekli askeri güçlere yönelik sınırlamalar;
- Herhangi bir devlet için, özellikle bulunduğu bölgedeki diğer devletlerin güvenlik çıkarlarına zarar verecek şekilde, erişimi engelleme/bölgeden men etme (A2AD) kapasitesi yaratma potansiyeline sahip kabiliyetlerin sınırlandırılması;
- Karadan, denizden ve havadan orta ve uzun menzilde çok sayıda hedefi vurabilecek yetenekler üzerinde sınırlamalar;
- Coğrafi bölgelere dayalı olarak hassas güdümlü mühimmat (PGM), gelişmiş radar sistemleri ve elektronik harp yeteneklerine yönelik sınırlamalar, uzun menzilli PGM'lere yönelik coğrafi kısıtlamalar;
- Karar verme imkanını azaltan yakınlıktaki veya ileri teknolojiye sahip kuvvetlere veya kabiliyetlere yönelik sınırlamalar;
- Balistik füze savunma mimarisi ve uzun menzilli saldırı platformlarının bölgesel güvenlik bağlamında istikrarsızlık kaynağı oluşturmamasının sağlanması;
- Dezenformasyon kampanyaları ve siber saldırıları da içeren hibrit taktiklerden kaçınmaya yönelik taahhütler;
- Ve son olarak, gelecekteki caydırıcılığın temel değişkenleri konusunda yenilenmiş bir anlayış.¹⁰

AKKA Antlaşmasının yerini alacak yasal olarak bağlayıcı bir konvansiyonel silah

¹⁰ Charap, Samuel et al. "A New Approach to Conventional Arms Control in Europe" Rand Corporation, 2020, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4300/RR4346/RAND_RR4346.pdf

kontrol rejiminin, askeri şeffaflık ve istikrara yönelik taahhütleri sıralayan Viyana Belgesi benzeri siyasi olarak bağlayıcı GGAÖ'lerle tamamlanması gerekmektedir. Gelecekte şartlar olgunlaştığında, Avrupa'da orta menzilli nükleer kuvvetler (INF)¹¹ için yeni bir anlaşmanın müzakere edilmesi ve imzalanmasının kitadaki güvenlik ve istikrarı sağlamlaştıracağına şüphe yoktur.

Sonuç olarak, Batı'nın Avrupa'ya yönelik uygulanabilir bir konvansiyonel silah kontrol rejimi için uzun vadeli bir düşünme süreci başlatmasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekir; zira işlevsel ve güvenilir yasal bağlayıcılığı olan araçlardan mahrum kalmak, Batı'nın haklı olarak ısrar ettiği kurallara dayalı uluslararası düzenin sürdürülmesine zarar verecektir. Dolayısıyla Batı hükümetleri silahların denetimini ikincil bir mesele olarak görmeye devam etmemeli ve bunun yerine hak ettiği önceliği vermelidir. Aynı zamanda, kurallara dayalı bir düzeni koruma arzusundaki Batı ülkelerinin tutarlı ve uyumlu bir şekilde hareket etmeleri de zorunlu olacaktır. Avrupa'da uluslararası hukukun korunması ve geçerli tüm hukuki belgelerin uygulanması gerektiğini savunurken, Gazze'de olduğu gibi başka coğrafyalarda uluslararası insancıl hukuk da dahil olmak üzere uluslararası hukukun bariz bir şekilde ihlal edilmesine göz yummak, Batı'nın itibarını ve güvenilirliğini gözardı etmek için kalıcı bir bahane olacaktır.

¹¹ Lopez, C. Todd. "U.S. Withdraws From Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty", *U.S. Department of Defense*, 2 Ağustos, 2019, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1924779/us-withdraws-from-intermediate-range-nuclear-forces-treaty/>

GÜNEY PASİFİK'TE ÇİN, ABD VE ÇARPIŞAN ETKİ ALANLARI - AUKUS, TAYVAN VE ÖTESİ

Tolga Bilener

Dr. Öğr. Üyesi, Galatasaray Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (GSÜ-SAM) Müdürü

Asya'da yükselen güçlerin, özellikle de Hindistan, Çin ve ASEAN ülkelerinin uluslararası sistemde 21. yy boyunca etkilerini giderek arttıracaklarına dair bir genel kabul bulunmakla beraber, bu gelişmenin sistemi daha çatışmacı bir ortama mı sürükleyeceği, yahut bu oyuncuların ABD ve Japonya başta olmak üzere küresel ya da bölgesel yerleşik güçlerle bir arada var olmanın rekabetçi ama barışçı bir yolunu bulup bulamayacakları konusu uluslararası ilişkiler disiplininin önemli tartışma konularından biridir. Bu bağlamda özellikle Batı dünyasının hem sistemdeki başat rolünü, hem de onunla özdeşleşmiş olan değerlerini açıkça tartışma konusu yapan, üstelik sistemdeki mevcut kural ve kurumların kendisine daha fazla söz hakkı tanıyacak şekilde değişmesi gerektiğini savunan Çin Halk Cumhuriyeti'nin konumu daha özel bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. 1978 yılında başlayan ekonomik liberalleşme sürecini 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olarak hızlandıran Çin, günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiş, gerek uluslararası ticaret hacmi gerekse tedarik zincirlerindeki hayati rolüyle sistemde belirleyici bir rol oynayan, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi ve nükleer güce sahip bir ülkedir. Yükselişini engellemenin ya da frenlemenin çok da mümkün görünmediği, üstelik dünya ekonomisinde oynadığı rol nedeniyle (her ne kadar siyasal sistemine dair çekinceler olsa da) derin bir ekonomik krize ya da siyasal istikrarsızlığa sürüklenmesinde Batı dünyası dahil kimsenin fazla bir çıkarı olmadığı Çin'in hızlı yükselişi, kendi coğrafyasında (Kuzey Kore ve Myanmar bir istisna olarak tutulursa) genel olarak bir tehdit olarak algılanmaktadır. Üstelik Çin'in Tayvan meselesindeki tutumu ve yakın coğrafyasındaki deniz alanlarına dair talepleri, bu tehdidi kimi ülkeler için yaşamsal hale getirmektedir. Güney Pasifik'in hızla dönüşen jeopolitik ortamında, bölgesel güçlerin önemli bir kısmı çareyi bir güvence olarak gördükleri ABD ile olan bağlarını sıkılaştırmakta aramaktadır. Zira kendi coğrafyasında Çin'i askeri, siyasi ya da ekonomik bakımdan tek başına dengeleyebilecek bir ülke mevcut değildir.

Bu not kapsamında öncelikle Çin'in bir tehdit olarak algılanmasındaki rolü nedeniyle bu ülkenin giderek yoğunlaşan silahlanma politikası ele alınacak, ardından Güney Pasifik'te AUKUS'un kurulması başta olmak üzere Çin'den tehdit algılayan ülkelerin karşı-girişimleri üzerinde durulacak, son olarak da bölgedeki gerilimlerin kesişim noktasında yer alan Tayvan'ın geleceği hakkındaki senaryolar ele alınacaktır.

Çin'in Silahlanma Politikaları

1964 yılından bu yana nükleer silah kapasitesine sahip olan, üstelik ABD ve Rusya dışında 'nükleer triad'a sahip tek ülke, başka bir deyişle nükleer silahlarını hem denizaltından, hem karadan, hem de havadan bombardıman uçaklarıyla kullanabilecek durumda bulunan, kapsamlı uzay programının da işaret ettiği gibi balistik füze yeteneklerini de giderek geliştiren Çin'in dünyanın en önemli askeri güçlerinden biri olduğuna dair bir kuşku bulunmamaktadır.¹ Ancak her ne kadar nükleer silahlara sahip olmak bir ülkenin toplam askeri gücünün hesaplanmasında önemli bir gösterge olsa da, bu silahlar esas itibarıyla caydırıcılık amacıyla bulundurulduğundan, başka bir deyişle operasyonel faydaları sınırlı olduğundan, konvansiyonel silah kapasitesindeki artış çok daha dikkatle izlenmelidir.

Çin Halk Cumhuriyeti konvansiyonel askeri kapasitesini artırmak için son yıllarda girişimlerine hız vermiş, silah ve askeri teçhizat üretiminde dışa (yani büyük ölçüde Rusya'ya) bağımlılığını giderek azaltmış, silahlı kuvvetlerini hem nitelik hem de nicelik bakımından geliştirme yoluna gitmiştir.² Çin'in yıllık askeri harcamaları 250 milyar dolar düzeyine ulaşmış, böylelikle bu alanda ABD'nin ardından dünyada ikinci sıraya yerleşmiştir.³ Xi Jinping'in devlet başkanı olduğu son on yıllık dönemde ülkenin askeri kapasitesinin artırılıyor olması, rejimin propaganda söyleminde altı özellikle çizilen ve ulusal gururu okşayan bir söylemle desteklenen bir olgu olmuştur. Zaten Xi'nin aynı zamanda Çin Komünist Partisi Merkez Askeri Komisyonu başkanı olması, kendisine ordunun izlediği politikalar üzerinde doğrudan karar alıcı olma rolü vermektedir. Resmi adı Halk Kurtuluş Ordusu (PLA) olan Çin silahlı kuvvetleri, hukuken Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) askeri kanadı olarak tasarlanmış, yani belirgin bir ideolojik misyonu da olan bir yapılanmadır.

Son on yıllık dönemde Çin ordusunun hemen her bileşeninde kapasite artırımı görülmekle beraber, Pekin yönetiminin özellikle deniz kuvvetlerinin gelişmesine önem verdiği ortadadır.⁴ Deniz kuvvetlerine verilen öncelik, Xi Jinping önderliğindeki ÇKP'nin dış politika öncelikleri arasında Tayvan sorununun birinci sırada yer almasıyla da bağlantılıdır. Bu bağlamda Xi başta

¹ SIPRI'nin verilerine göre 2023 itibarıyla Çin'in 410 nükleer başlığı bulunmaktadır. Bu bakımdan yaklaşık 6 bin nükleer başlığı olan Rusya'nın ve 5 bin 500 nükleer başlığı olan ABD'nin gerisinde, ancak Fransa ve Britanya ile hemen hemen aynı düzeyde bir nükleer güce sahiptir. Stockholm International Peace Research Institute, China, <https://www.sipri.org/research/armaments-and-disarmament/nuclear-weapons/world-nuclear-forces/china>

² Guisnel, Jean. "L'armée chinoise met les bouchées doubles", *Le Point Géopolitique*, No 12, Ekim-Kasım 2023, s. 14-19.

³ China Power Team, "What does China Really Spend on Its Military?", 9 Kasım 2023, <https://chinapower.csis.org/military-spending/>

⁴ Çin silahlı kuvvetleri, 970 bini kara kuvvetlerinde, 400 bini hava kuvvetlerinde, 260 bini deniz kuvvetlerinde, 500 bini de jandarma ve diğer paramiliter birliklerde olmak üzere yaklaşık 2,5 milyon kişilik bir insan gücüne sahiptir.

olmak üzere partinin yetkili ağızlarının eninde sonunda ve ne pahasına olursa olsun Tayvan'ın Çin anakarasına bağlanmasının kaçınılmaz olduğunu her fırsatta tekrarladıklarını hatırlamakta fayda vardır. Bunun başarılması için de her şeyden önce Çin donanmasının Tayvan Boğazı'nda mutlak deniz hakimiyeti sağlaması gerekmektedir. Aynı şekilde Pekin yönetiminin Güney Çin Denizi'ndeki hakimiyet alanlarına ilişkin maksimalist taleplerinin de her geçen gün yeni bir örneği ortaya konulmaktadır. Stratejik öneminin yanında ekonomik anlamda da önem taşıyan bu deniz alanlarının paylaşımı, petrol ve doğalgaz kaynaklarının yanı sıra balıkçılık açısından Çin Halk Cumhuriyeti'ni olduğu kadar Tayvan, Vietnam, Filipinler, Malezya ve Brunei'yi de ilgilendiren ve tarafların kolayca geri adım atamayacağı karmaşık bir denklem meydana getirmektedir.

Hint-Pasifik bölgesindeki ABD güçlerinin komutanı Amiral John C. Aquilino'nun atanmasının hemen ardından sorumluluk bölgesine dair yaptığı değerlendirmede işaret ettiği gibi Çin ordusu Spratley takımadalarındaki üç kayalık başta olmak üzere, bu bölgede oldu bittiye getirerek denizi doldurup askeri üsler inşa etmekte, buralara uçak pistleri, hava ve deniz savunma füze bataryaları, lazer topları, elektronik savaş ve gelişmiş radar sistemleri konuşlandırmaktadır.⁵ Kaldı ki bu sulara ABD ve Çin deniz kuvvetleri arasında düzenli olarak sürtüşmeler yaşanmakta, ABD açık deniz olarak kabul ettiği mıntikalarda seyir serbestliğini savunurken, Çinli yetkililer kendi karasularının ve hava sahalarının ihlal edildiğini iddia etmektedirler. ABD'nin düzenli olarak yürüttüğü ve sayıları giderek artan seyrüsefer operasyonlarına Hint-Pasifik bölgesinde denizaşırı toprakları bulunan Fransa da destek vermekte ve Tayvan boğazından yılda en az iki defa Fransız donanmasına ait gemiler geçiş yapmaktadır.⁶ Bu geçişler esnasında Çin donanmasının kimlik tespiti taleplerine yanıt verilmeyerek bu suların Çin'in karasuları olarak tanınmadığı vurgulanmış olmaktadır. Talepleri yanıtız kalan Çin donanmasına ait gemiler ABD ya da Fransız savaş gemilerine yakından eşlik etmek, yer yer de önlerini keserek seyirlerini zorlaştırmak dışında henüz ciddi bir engelleme çabasına girişmemişlerdir. Ancak rutine dönüşmüş olan bu tür sürtüşmelerin şiddetinin ve sayısının giderek artması, bir gün çatışma çıkma ihtimalinin yok sayılmasını da engellemektedir.

Çin'in uluslararası deniz ticaretinin yüzde 60'ının gelip geçtiği Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki askeri güç gösterileri, özellikle komşu ülkeleri tedirgin etmektedir. Bu kapsamda özellikle Tayvan Boğazı'ndaki hava ve deniz operasyonları giderek yoğunlaşmakta, Tayvanlı yetkililerin ABD başta olmak üzere yurtdışına gerçekleştirdikleri ziyaretler esnasında yahut önemli yabancı heyetlerin Tayvan'ı ziyaretleri sırasında uyarı amacıyla adanın çevresinde Çin kuvvetleri tatbikat

⁵ Associated Press, "US Admiral Says China Has Fully Militarized Islands", Politico, 20 Mart 2022.

⁶ Fransız Senatosu, "La stratégie française pour l'Indopacifique", Rapport d'information, 25 Ocak 2023, https://www.senat.fr/rap/r22-285/r22-285_mono.html

vb. yoğun askeri faaliyetler başlatmaktadırlar. Bu kapsamda Tayvan'ın kendi güvenlik bölgesi olarak kabul ettiği alanlarda gerçekleşen ihlallerin sayısı, her yıl yüzlerle ifade edilir hale gelmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin giderek artan askeri kapasitesinin komşu ülkelere endişe vermesi doğal olsa da, bu kapasitenin daha uzak coğrafyalarda bir savaşı başarıyla yürütebilecek düzeye henüz ulaşmış olup olmadığı uzmanlar arasında tartışmalı bir konudur. Her şeyden önce Çin hava kuvvetlerinin uzak menzillere ulaşmış operasyon yürütme kapasiteleri henüz ABD ile karşılaştırılmayacak kadar düşüktür. Örneğin, üç bine yakın savaş uçağıyla dünyanın en büyük üçüncü askeri hava filosunda sahip olsa da Çin Hava Kuvvetleri'nin nakliye uçağı ve özellikle havada yakıt ikmali yapmayı sağlayacak araç sayısı henüz çok sınırlıdır.⁷ Bu nedenle Çin Hava Kuvvetleri'nin ana karadan uzakta askeri üslere sahip olmadan yapabileceklerinin bir sınırı bulunmaktadır. Tam da bu nedenle Çin'in askeri kapasitesinin gelişmesi söz konusu olduğunda dikkatler daha ziyade deniz kuvvetlerine yönelmektedir.

Çin Deniz Kuvvetleri'nin son yıllardaki gelişme düzeyi konunun uzmanları tarafından endişeyle karışık bir hayranlıkla takip edilmektedir. Tonaj üzerinden yapılan hesaplamalara göre Çin donanması her dört yılda bir, Fransız donanmasının tamamı kadar büyümektedir. 2023 itibarıyla sayısı üçe yükselmiş uçak gemileri dışında her türden askeri gemi, denizaltı, seyir füzesi ve giderek gelişen radar kapasitesi ile donatılan Çin donanması, özellikle Hint Okyanusu'na sahil dar olan çok sayıda ülkede (Myanmar, Bangladeş, Sri Lanka, Pakistan, Maldivler vb.) elde ettiği liman kullanma ayrıcalıklarıyla, ayrıca 2017 yılında Afrika boynuzundaki stratejik konumuyla dikkat çeken Cibuti'de açtığı denizaşırı ilk askeri üssü ile menzilini kayda değer miktarda artırmıştır. Çin'in Birleşik Arap Emirlikleri, Mozambik ve Namibya ile yürüttüğü müzakereler, bu ülkelerde yeni donanma üslere açma ihtimalinin de çok uzak olmadığını ortaya koymaktadır.⁸ Hint Okyanusu'ndaki bu girişimlere Çin'in 'inci dizisi stratejisi' adı verilmektedir.

Çin'in donanma kapasitesini bu derece geliştirmesi sadece yakın coğrafyasında etki kurma isteğinin bir sonucu değil, Çin'in dış ticaretinin önemli bir kısmının halen deniz yoluyla yapılıyor olmasının da doğal bir sonucudur. Çin bir yandan Ortadoğu'dan satın aldığı petrol ve doğalgazı yahut Afrika ülkelerinden tedarik ettiği madenleri Çin'e taşımak, diğer yandan Çin'de üretilen mamul ürünleri dünya pazarlarına ulaştırmak için gerçekten de deniz ticaret yollarının güvenliğine özel bir önem vermektedir. 2008 yılından bu yana Hint Okyanusu'nda Endonezya'dan

⁷ Bu alanda örneğin ABD Hava Kuvvetleri'nin 300 uzun menzilli nakliye uçağı (Lockheed C-5M Super Galaxy ve Boeing C-17A Globemaster) ve 526 yakıt ikmal uçağı bulunurken, Çin Hava Kuvvetleri için bu sayılar sırasıyla 130 (Xi'an Y-20, Xi'an Y-8C, Xi'an Y-9) ve 20'dir.

⁸ Hudson, John. Nakashima, Ellen & Sly, Liz. "Buildup resumed at suspected Chinese military site in UAE, leak says", *The Washington Post*, 26 Nisan 2023, <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/04/26/chinese-military-base-uae/>

Aden Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir sahada Çin'in gerçekleştirdiği deniz haydutluğuna karşı operasyonlar da bu mantığın bir sonucudur. Ayrıca Çin, 2011 yılındaki Libya krizi esnasında görüldüğü gibi, on binlerce vatandaşını deniz kuvvetlerini seferber ederek uzak ülkelerden tahliye etme imkanına da artık sahiptir. Özetle bundan otuz yıl kadar önce büyük ölçüde kendi sahillerinin güvenliğini sağlamaktan öte bir misyon üstlenemeyecek olan Çin donanması, günümüzde uzak coğrafyalara hızla askeri müdahalede bulunma imkanlarına sahip dünyanın sayılı donanmalarından biri haline gelmiştir.⁹

Bunlara ek olarak, Çin'in son dönemde yapay zekâ ve 5G teknolojilerinde gösterdiği kayda değer gelişmenin de Çin ordusunun kapasitesini desteklediğini hatırlamak gerekmektedir. Çin ordusu, elektronik savaş, İHA ve SİHA teknolojisi, hava ve deniz savunma füzeleri, uydu sistemleri ve siber savaş kapasitesinde de dünyanın sayılı ülkelerinden biri haline gelmiştir. Sadece 2022 yılı içinde ikisi nükleer denizaltı olmak üzere 17 savaş gemisi inşa eden, hava kuvvetlerinin beşinci nesil J-20 uçak üretim kapasitesini iki katına çıkararak, atmosfer dışına başarıyla 64 füze yollayıp dünyanın yörüngesine 160 yeni uydu yerleştiren ve nükleer silahları için 120 yeni silo inşa eden Çin'in askeri kapasitesindeki hem nitelik hem de nicelik bakımından artışın hızlı ve çarpıcı olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır. Ancak bir ülkenin askeri gücünün nihai test alanının gerçek savaş ortamı olduğu hatırlanırsa, Çin ordusunun 1979'daki kısa süreli Vietnam müdahalesinden bu yana ciddi bir sınamaya tâbi tutulmadığını da söylemek gerekmektedir. Çin şimdiye kadar uzak coğrafyalarda kapsamlı askeri operasyonlara girişmiş ve (Rusya'yla yahut İran'la düzenli olarak yapılan ama esas itibarıyla küçük kapsamlı tatbikatlardan ibaret olan girişimler bir yana bırakılırsa) askeri koalisyonlar içinde faaliyet gösterme yeteneği geliştirmiş bir ülke değildir. Hatta Halk Kurtuluş Ordusu'nun farklı bileşenlerinin geniş kapsamlı bir askeri operasyon şartlarında müşterek faaliyet yetenekleri dahi test edilmemiştir. Bu nedenle kağıt üzerindeki gelişmeler azımsanacak gibi olmasa da, Çin'in gerçek askeri kapasitesinin ne olduğu konusundaki sorgulamalar devam etmektedir. Kesin olan şey, Çin'in askeri olanaklarını geliştirmek için yaptığı yatırım ve girişimlerin hem küresel hem de bölgesel pek çok gücün güvenlik ve savunma stratejilerini oluştururken dikkatle izledikleri belirleyici bir olgu olduğu gerçeğidir. 2021 yılında ilan edilen AUKUS anlaşması bunun tipik bir örneği olmuştur.

Çin tehdidine karşı kurulan koalisyonlar: AUKUS Örneği

Xi Jinping'in milliyetçi bir söylemle de desteklediği proaktif dış politikası ve Çin'in askeri kapasitesini sistemli olarak artırıyor oluşu, elbette bu ülkeden doğrudan

⁹ ABD Savunma İstihbarat Teşkilatı, "China Military Power", Ocak 2019, https://www.dia.mil/Portals/110/Images/News/Military_Powers_Publications/China_Military_Power_FINAL_5MB_20190103.pdf

tehdit algılayan diğer oyuncuların da tedbir alması sonucunu doğurmaktadır. Bu açıdan özellikle Doğu Asya'daki ülkelerin bir yandan kendi askeri kapasitelerini geliştirirken, diğer yandan ABD başta olmak üzere bölge dışı ülkelerle ittifak bağlarını kuvvetlendirdikleri gözlemlenmektedir. Bu konuda en tipik örnekler Güney Kore, Japonya, Vietnam, Endonezya ve Filipinler gibi ülkelerin savunma politikalarındaki değişikliklerdir. Siyasi düzlemde de Japonya, Avustralya, Hindistan ve ABD'den oluşan Quad gibi girişimler Çin'in yükselişi karşısında kendi politikalarını koordine etmeye çalışan Hint-Pasifik coğrafyasındaki ülkeleri bir araya getirmektedir.

Son dönemde bu coğrafyada kendinden sıkça söz ettiren askeri girişim ise AUKUS anlaşması olmuştur. 15 Eylül 2021'de ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya hükümetleri üçlü bir askeri iş birliği antlaşması imzalandığını duyurmuşlar ve bahse konu antlaşmanın bir askeri ittifak niteliğinde olmadığına, ancak 1951'de ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda tarafından kurulan ANZUS ittifakını tamamlayıcı nitelikte olduğuna dikkat çekmişlerdir. Anlaşmanın duyurulmasının ertesi günü Çin Dışişleri Bakanlığı, bu oluşumu eleştirerek AUKUS'un nükleer silahlanmayı teşvik edip küresel barışı tehdit edeceğini iddia etmiş, böylelikle bu anlaşmanın hangi ülkeyi hedef alarak tasarlandığı konusunda kimsede herhangi bir kuşku kalmamıştır.¹⁰

Bu anlaşma vesilesiyle Avustralya hükümeti ikili ilişkilerde ciddi bir diplomatik kriz ve 550 milyon euroluk tazminat ödemesi pahasına Fransa'yla daha önceden imzalanmış olan denizaltı satış sözleşmesini iptal etmiş ve ABD ile Britanya'dan ilk etapta nükleer denizaltı satın almaya, ardından ortak üretime geçmeye karar vermiştir. Avustralya yönetimi bu kararın gerekçesi olarak Çin donanmasının son yıllardaki atılımını göstermiş, Avustralya'nın çok daha hızlı ve etkili bir denizaltı filosuna sahip olma isteğini ülkenin yaşamsal çıkarlarıyla açıklamıştır. Bu tutum 1 Temmuz 2020'de yayınlanan Avustralya'nın Savunma Strateji Belgesi'nde ifade edilen "içinde bulunduğumuz stratejik durum 1930'lar ve 40'lardan bu yana hiç olmadığı kadar belirsizliklere gebe ve yaşamsal tehditler içeren bir ortamdır"¹¹ ifadeleriyle uyumludur.

AUKUS anlaşması denizaltı inşası dışında yapay zeka teknolojisi de dahil olmak üzere hassas konularda bilgi paylaşımı ve siber savaş kapasitesinin ortaklaşa geliştirilmesini de öngörmektedir. Taraf ülkeler, Nisan 2022'de hipersonik silahların ortak üretimi konusunda da uzlaşmaya vardıklarını açıklamışlardır.¹² Her ne

¹⁰ Courrier International. "Sous-marins australiens : la Chine s'insurge contre la prolifération nucléaire", *Courrier International*, 17 Eylül 2021, <https://www.courrierinternational.com/article/alliance-sous-marins-australiens-la-chine-sinsurge-contre-la-proliferation-nucleaire>

¹¹ Avustralya Savunma Bakanlığı, "2020 Defence Strategic Update", 1 Temmuz 2020, <https://www.defence.gov.au/about/strategic-planning/2020-defence-strategic-update>

¹² Birleşik Krallık Parlamentosu, "Hypersonic Missiles", Research Briefing, <https://post.parliament.uk/research-briefings/post-pn-0696/>

kadar AUKUS aracılığıyla ABD ve Britanya'nın askeri ya da sivil nükleer altyapıya sahip olmayan Avustralya'ya nükleer teknoloji ve zenginleştirilmiş uranyum gibi materyalleri transfer edecek olması Çin ve Rusya tarafından eleştirilse de, ABD bu iş birliğinin Avustralya'nın nükleer silah sahibi olması anlamına gelmediğini ve *Non-Proliferation Treaty* (1968)'e aykırı bir durum bulunmadığını belirterek eleştirileri reddetmektedir.¹³ Klasik anlamda bir ittifak antlaşması olmayan bu metin, askeri teknoloji ve savunma sanayi alanında iş birliğinden de öteye geçen ve üç ülkenin silah üretim altyapılarının adeta füzyonunu amaçlayan niteliğiyle, yenilikçi bir iş birliği modeli olarak değerlendirilmektedir.¹⁴

2023 Mart ayında 18 aylık yoğun bir danışma sürecinin sonuçlarını kamuoyuna ilan etmek üzere yeniden bir araya gelen ABD, Birleşik Krallık ve Avustralya yönetimleri AUKUS kapsamında *Optimal Pathway* isimli eylem planını duyurmuşlardır.¹⁵ Önümüzdeki 30 yılı kapsayan detaylı ve kapsamlı bir eylem planı olan bu belge, nihai olarak (bu konuya 250 milyar dolarlık bir bütçe ayırmış olan) Avustralya'nın nükleer denizaltı inşa teknolojisine hakim olmasını amaçlamaktadır. Bunun için kapsamlı bir formasyon, altyapı inşası, denizaltı tasarımlarının ortaklaşa geliştirilmesi ve son olarak da bunların Avustralya'daki tersanelerde inşa süreci detaylı bir takvime bağlanmıştır. Üstelik yine bu toplantı sırasında ilan edilen ve 2027'den itibaren oluşturulacak olan *Submarine Rotational Force West* sayesinde, ABD ve Birleşik Krallık donanmalarına ait nükleer denizaltıların Avustralya'daki askeri limanları kullanabilme imkanı, Çin balistik füzelerinin menzili dahilinde olan Guam adası dışında, ABD'nin Güney Pasifik'te ihtiyaç halinde kullanabileceği bir altyapının oluşturulması bakımından önem taşımaktadır. Böylelikle ABD, Avustralya ve Birleşik Krallık'ın zaman içinde entegre bir caydırıcılık kapasitesine kavuşması (*integrated deterrence*) ve üç ülkenin silahlı kuvvetlerine ait kapasitelerin değiş tokuş edilebilir (*interchangeable*) hale gelmesi hedeflenmektedir.¹⁶ Bu son kavram, birlikte çalışabilme/işleyebilme anlamına gelen '*interoperability*' kavramından daha ileri bir kenetlenme düzeyine işaret etmektedir.¹⁷ 2023 yılında ilan edilen ve ilk defa Çin'in açıkça zikredildiği NATO'nun yeni stratejik konseptiyle birlikte düşünüldüğünde, ABD ve müttefiklerinin Çin'in askeri yükselişine karşı Güney Pasifik'teki varlıklarını perçinlediği, farklı iş birliği modelleriyle farklı ittifakları birbirine kenetlediği bir ortam ortaya çıkmaktadır. Bu ittifak girişimlerine Hindistan, Japonya, Endonezya, Vietnam, Filipinler gibi ülkelerin ne derece

¹³ Karataş, Dilara. "ABD, Avustralya ve İngiltere'yi Çin'le karşı karşıya getiren anlaşma: AUKUS", *Anadolu Ajansı*, 14 Eylül 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-avustralya-ve-ingiltereyi-cinle-karsi-karsiya-getiren-anlasma-aukus/2991684>

¹⁴ Vincze, Hajnalka. "AUKUS : un nouveau modèle de partenariat sous stéroïdes", *Magazine DefTech*, 20 Ekim 2023.

¹⁵ Avustralya Denizaltı Ajansı, *Optimal Pathway*, <https://www.asa.gov.au/aukus/optimal-pathway>

¹⁶ ABD Savunma Bakanlığı, "CNO: AUKUS Builds Upon Three Nations' Close Naval Ties", 26 Haziran 2023, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3439788/cno-aukus-builds-upon-three-nations-close-naval-ties/>

¹⁷ Townshend, Ashley. "Making AUKUS Work for the US – Australia Alliance", *Carnegie Endowment for International Peace*, 16 Mart 2023, <https://carnegieendowment.org/2023/03/16/making-aukus-work-for-u.s.-australia-alliance-event-8052>

katılacağını/katılabileceğini değerlendirmek bu çalışmanın kapsamını aşsa da, bu ülkelerle geliştirilen askeri iş birliklerinin de bu denklemin parçası olduğunu hatırlamakta yarar vardır.

Çin Halk Cumhuriyeti bu oluşum ve girişimler karşısında silahlanma yarışını daha da hızlandırmak için gerekçe edinmektedir. Üstelik, yine deniz kuvvetleri ele alındığında, Çin donanmasına ait 19 askeri tersanenin tek bir tanesinin dahi yıllık üretim kapasitesi ABD'nin toplam askeri tersane üretim kapasitesinin üstündedir. Başka bir deyişle, 21. yüzyılın ilk yarısına yayılacak bu silahlanma yarışının sonucunun Soğuk Savaş dönemindeki ABD-Sovyet silahlanma yarışının sonucuyla aynı olacağından emin olmak mümkün değildir.¹⁸ Zaten Xi Jinping de 13 Mart 2023 tarihinde Ulusal Halk Kongresi'nde yaptığı konuşmasında Güney Pasifik'teki ittifak girişimlerini bir kışkırtma olarak nitelendirmiş, "Halk Kurtuluş Ordusunu, ulusal egemenlik ve güvenliğin yanı sıra kalkınma çabamızı da etkili bir şekilde koruyacak büyük bir çelik duvara dönüştürmeliyiz" demiştir.¹⁹ Xi Jinping'in aynı konuşmasında Tayvan'ın anavatana katılmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulaması, AUKUS ve benzeri girişimlerin Çin'in hayati çıkarı olarak gördüğü Tayvan meselesindeki tutumunu değiştirmeye yetmeyeceğine işaret etmektedir.

Çin-ABD İlişkilerinin Gordion Düğümü: Tayvan

2022 yılının Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı istila savaşının daha ilk gününden itibaren uzmanların "acaba Çin de Tayvan'da benzer bir girişimde bulunur mu?" sorusunu tartışmaya başlamış olmaları bile, tek başına bu meselenin uluslararası sistemin geleceği için ne kadar kritik bir önem taşıdığını ortaya koymaya yetmektedir. Pekin yönetiminin Tayvan meselesini kendi lehine çözmeye kararlı olduğu, hatta bu konuyu çözmeyi Xi Jinping'in kişisel olarak bir tarihe geçme fırsatı olarak gördüğü bilinmekle beraber, çözüm yönteminin ne olacağı konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Bu nedenle Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan adasında askeri bir oldu-bitti yaratıp yaratamayacağı ve böylesi bir girişim karşısında ABD'nin tavrının ne olacağı üzerine senaryoların sayısı giderek artmaktadır.

ABD merkezli Center for Strategic and International Studies (CSIS) düşünce merkezinin Ocak 2023'te yayınladığı rapor, bu senaryoları ele alan yakın tarihli en kapsamlı çalışma olmuştur.²⁰ Çalışmanın da vurguladığı gibi bu tür bir askeri

¹⁸ Hendrix, Jerry. "The Navy Needs More Public Shipyards", *National Review*, 5 Şubat 2023, <https://www.nationalreview.com/2023/02/the-navy-needs-more-public-shipyards/>

¹⁹ Bagshaw, Eryk. "Riled by AUKUS, Beijing builds military and diplomatic defenses", *The Age*, 14 Mart 2023, <https://www.theage.com.au/world/asia/riled-by-aucus-beijing-builds-military-and-diplomatic-defences-20230314-p5crzr.html>

²⁰ Cancian, Mark. Cancian, Matthew & Heginbotham, Eric. "The First Battle of the Next War: Wargaming a Chinese Invasion of Taiwan", *Center for Strategic and International Studies*, 9 Ocak 2023, <https://www.csis.org/analysis/first-battle-next-war-wargaming-chinese-invasion-taiwan>

girişim ve bunun neticesi olarak ABD ve Çin'in bir savaşa sürüklenme ihtimali, ABD askeri çevrelerinde artık gündelik bir tartışma konusuna dönüşmüştür. Üstelik bu tür bir çatışmanın Xi Jinping'in mevcut görev süresi sona ermeden yani en geç 2027 yılında gerçekleşeceği Tayvanlı yetkililer tarafından da sıklıkla iddia edilmektedir.²¹ Raporla ele alınan 24 askeri senaryodan 22'sinde böylesi bir çatışmadan Japonya, Güney Kore ve Filipinlerdeki askeri üsleri sayesinde ABD'nin galip, Çin'in ise mağlup çıkacağı öngörülmüş olsa da, bu çatışmanın gerçekleşmesinin yaratacağı küresel ekonomik, askeri ve diplomatik sonuçların ne olacağını tahmin etmek çok da kolay olmamaktadır. Tam da bu nedenle raporun başlığında vurgulandığı gibi Tayvan vesilesiyle başlayabilecek bir askeri çatışma, büyük ihtimalle 'gelecek savaşın ilk muharebesi'nden ibaret kalacaktır.

Çin'in anakarasına 180 km uzakta bulunan, coğrafi yapısıyla denizin ortasında adeta bir kale gibi yükselen bu adaya yapılacak bir askeri müdahalenin çok da basit olmadığını belirtmek gerekmektedir. Adaya çıkartma hareketi düzenlemeye izin verebilecek 14 noktadaki savunma sistemlerinin her geçen gün kuvvetlendirilmekte olduğu, ayrıca Tayvan Boğazı'ndaki fırtına dönemleri dikkate alındığında yıl içinde kapsamlı bir amfibi hareket düzenlemeye müsait haftaların da sayılı olduğu hesaba katıldığında böylesi bir askeri hareketin zorlukları daha da iyi anlaşılmaktadır. Elbette Pekin yönetimi de bu gerçekleri hesaba katsa ve her ne kadar ada üzerindeki askeri baskıyı giderek artırsa da, Taipei yönetiminin hibrit savaş araçlarını kullanarak içeriden çökmesini ve 23 milyon nüfuslu, 32 bin km² büyüklüğündeki bu adanın kendiliğinden Çin'e bağlanmasını beklemeyi şimdilik daha uygun bulmaktadır.

ABD'nin de Tayvan konusundaki temel stratejik tavrı, Çin'in Tayvan'a yönelik olası müdahalesini bekleyip sonra da bunu askeri yöntemlerle savuşturmaya çalışmaktan ziyade, Pekin'i bu tür bir askeri müdahaleyi gerçekleştirmekten caydırmaktır. Bu nedenle ABD Başkanı Joe Biden her fırsatta, aralarında bağlayıcı bir askeri ittifak bulunmasa da Amerikan askerlerinin Tayvan'ı savunmaktan çekinmeyeceğini vurgulamaktadır.²² Her ne kadar her iki tarafın da birbirinin askeri niyetlerinden tam olarak emin olma ihtimali bulunmasa da, Ocak-Şubat 2023'te iki ülke arasında yaşanan istihbarat balonları krizinin de gösterdiği gibi, karşılıklı güven yok denecek kadar azdır ve bu da askeri riskleri artırmaktadır.

Ancak aralarındaki ikili ticaret hacmi 2022 yılında 760 milyar dolara ulaşan Çin ve ABD'nin ilişkilerinde, artık gelenekselleştiği üzere, kriz dönemlerini bir dahaki krize kadar devam eden yumuşama dönemleri takip etmektedir. 2023

²¹ Hawkins, Amy. "Taiwan foreign minister warns of conflict with China in 2027". *The Guardian*, 21 Nisan 2023, <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/21/taiwan-foreign-minister-warns-of-conflict-with-china-in-2027#:~:text=Taiwan's%20foreign%20minister%20has%20said,need%20to%20be%20serious%20about.%E2%80%9D>

²² Brunnstrom, David & Hunnicutt, Trevor. "Biden says U.S. forces would defend Taiwan in the event of a Chinese invasion", *Reuters*, 19 Eylül 2022, <https://www.reuters.com/world/biden-says-us-forces-would-defend-taiwan-event-chinese-invasion-2022-09-18/>

yılı da Tayvan meselesinin sık sık gündeme geldiği ve balon krizi nedeniyle üst düzey pek çok görüşmenin iptal edildiği bir havayla başlamış, ancak yıl içinde yumuşama sinyalleri de eksik olmamıştır. Haziran ayında Dışişleri Bakanı Anthony Blinken Çin'i ziyaret etmiş, ABD Hazine Bakanı Janet Yellen de Çin'le sağlıklı ekonomik ilişkiler kurma arzusunu dile getirmiştir.²³ Üstelik 2023 yılı, Çin ve ABD liderlerinin APEC zirvesi vesilesiyle San Francisco'da baş başa görüştükleri nispeten olumlu bir hava içinde sona ermektedir. İki ülke arasındaki her türlü sorunun tek bir görüşmeyle çözülmesi mümkün olmasa da, Nancy Pelosi'nin Tayvan ziyareti üzerine 2022 yaz aylarında askıya alınmış olan askeri diyalogun yeniden tesis edilmiş olması ve karşılıklı güven inşasını öngören açıklamalar yine de umut vericidir. Bu jestlere bakılırsa ABD ile Çin yönetimleri, aralarındaki gerilimi mevcut konjonktürde şimdilik hafifletmeye karar vermişler gibi görünmektedir. ABD açısından Ukrayna Savaşı devam ederken ve İsrail-Filistin krizi derinleşirken Tayvan Boğazı'nda üçüncü bir cephe açılması, Biden yönetimince arzu edilen bir durum değildir. Çin açısından da giderek yaşanan nüfus, yavaşlayan ekonomik büyüme, artan genç işsizliği gibi sorunlar, bu ülkeyi maceraperest bir dış politika izlemekten alıkoymakta ve temkinli olmaya teşvik etmektedir.²⁴ Ayrıca ABD ile ilişkilerin yumuşaması, ekonomik büyümesi hâlâ büyük ölçüde dış ticarete bağımlı olan Çin ekonomisi için kritik bir önem taşımaktadır. Nitekim 15 Kasım 2023 günü iki ülkenin liderleri dört saat süren bir görüşme gerçekleştirmiş, verdikleri mesajlarla uluslararası kamuoyuna dünyanın istikrar talep ettiğinin farkında olduklarını göstermiş ve ikili iş birliğinin devam ettiğini göstermek için iklim değişikliği ya da uyuşturucu bir madde olan fentanil ticaretiyle ortak mücadele konularını ön plana çıkarmışlardır. Hatta Xi Jinping havanın ne kadar olumlu olduğunu vurgulamak için "Çin'in en iyi diplomatları" olarak tanımladığı panda aylarından yeni çiftlerin önümüzdeki yıl ABD'deki hayvanat bahçelerine hediye edileceğini dahi belirtme ihtiyacı duymuştur. Ancak yine de, Tayvan meselesi başta olmak üzere iki ülke arasındaki ciddi sorunların çözüm yolunda olduğunu söyleme imkânı şimdilik bulunmamaktadır.²⁵ Dolayısıyla 'panda etkisi'nin bu iki ülkeyi, Graham Allison'un tanımladığı 'Tukidides Tuzağı'na düşmekten orta vadede kurtarmaya yetmeyeceği kanaati daha gerçekçi bir tahmine karşılık gelmektedir.

²³ Rappeport, Allan. "Yellen Says U.S. Wants 'Healthy' Economic Ties With China", *The New York Times*, 10 Kasım 2023, <https://www.nytimes.com/2023/11/10/business/yellen-china-economy-relations.html#:~:text=Treasury%20Secretary%20Janet%20L.,Yellen%20said>.

²⁴ Crabtree, James. "With two wars raging, China tests America in Asia", *Foreign Policy*, 7 Kasım 2023, <https://foreignpolicy.com/2023/11/07/china-philippines-us-biden-alliance-asia-south-china-sea/>

²⁵ Magnier, Mark. "Joe Biden reaffirms stance on Taiwan in meeting with Xi Jinping", *South China Morning Post*, 16 Kasım 2023, <https://www.scmp.com/news/china/article/3241702/joe-biden-reaffirms-stance-taiwan-confirms-agreement-new-talks-meeting-apec-sidelines>

KÜRESEL SİSTEMDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE

İlter Turan

Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü ve Eski Rektörü

Dünyaya ilişkin gözlemlerimizi anlamlandırırken daha önceki gözlemlerimiz sırasında geliştirdiğimiz zihni çerçeveleri kullanırız. Bu süreç gözlemlerimizi algılamak, yorumlamak ve kullanmakta vazgeçilmez olmakla birlikte, bünyesinde bir sorun da barındırmaktadır. Daha önceki gözlemlerimiz esnasında gelişmiş olan zihni çerçeveler, yeni gözlemlerimizi de bunlara uydurma gayretlerine yol açarken, aslında karşımızdaki olgu farklı ve dolayısıyla eskiden şekillenmiş çerçevenin değişmesini gerektiren nitelikte olabilir. Yeni gözlemlerin önceden edinilen zihni çerçevelere uymaması, bilme-tanıma uyumsuzluğu denilen bir duruma yol açabilir ancak bunun olması için gözlemde bulunan kişinin daha önce şekillenmiş zihinsel çerçeve ile gözledikleri arasında bir uyumsuzluk olduğunu, dolayısıyla gördüklerini yorumlamakta güçlük çektiğini hissetmesi lazımdır. Buna karşılık, kişinin gözlediklerini zihnindeki yerleşik çerçeveye uydurmakta ısrar etmesi, bunların geçmiş gözlemlerinden bir hayli farklı olduğunu algılamaması da her zaman mümkündür.

Acaba yazıma neden zihinsel çerçevelerin değişen gerçeklikleri algılamamıza engel teşkil edebileceğine işaret ederek başladım dersiniz? Günümüzde küresel sistemin yeniden iki kutupluluğa mı döndüğü, yoksa çok kutupluluk yönünde ilerlemeye mi devam edeceği konusunda spekülasyon yapılıyor. Bu spekülasyona katılmadan önce 'kutup' ve 'kutupluluk' kavramları üzerinde kısaca durmak ve bunların günümüz küresel sistemindeki gruplaşmaları anlatmak için ne ölçüde kullanabileceğimizi değerlendirmek faydalı olabilir.

İki Kutuplu Sistemin Yükselişi ve Çöküşü

Uluslararası ilişkiler lügatine 'kutup' kelimesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası girdi. Doğaldır ki, daha önceki dönemlerde de ülkeler arası gruplaşmalar ve bunların birbiriyle rekabetçi ilişkiler içinde bulunmaları söz konusu olmuştu. Ancak bu ilişkiler hiçbir zaman 'kutupsal' diye nitelendirilmemişti. Bunun nedeni sadece daha önce 'kutup' kelimesinin akla gelmemiş olması mıydı, yoksa İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzen geçmişteki gruplaşmalara kıyasla önemli farklılıklar mı sergiliyordu? Kanâatimce, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası düzen, geçmiştekilerden birçok bakımdan farklıydı. Savaş sonuna doğru şekillenmeye başlayan ve savaş sonrasında hatları daha da belirginleşen iki kamp, birbirlerinden iki rakip weltanschauung ya da dünya görüşü ile ayrılıyordu. Ülkelerin siyasi, iktisadi ve sosyal hayatı birbirinden uzak bu iki görüşe düzenlenecekti.

Sovyet işgaline uğrayan ülkeler, Marksist ideolojiyi temsil eden ve işçi sınıfının çıkarlarının toplumu yönetmekte kendilerine yön veren en yüce değer olduğunu iddia eden Komünist Partilerini iktidardaki tek parti kılan bir sistemi kabule zorlanıyorlardı. Başlıca üretim araçlarının mülkiyeti devlete ait olacak, üretimin büyük bölümünü de devlet gerçekleştirecekti. Sovyetler, bazen ciddi direnişle de karşılaşmalarına rağmen, uydu kıldıkları ülkeleri kendi modellerine uymaya zorladılar. Bunun sonucu olarak, Sovyet hakimiyetine giren ülkeler kendi aralarında iş bölümünü öngören ve birbirlerine ticaret yapmalarını teşvik eden bir iktisadi blok oluşturdular, rakip blokla iktisadi ilişkileri ise asgari düzeyde tutmaya yöneldiler.

Savaş sona erdiği dönemde Amerikan, İngiliz (ve Fransız) yönetiminde kalan bölgelerde ise özel girişimin öncülük ettiği piyasa ekonomilerinin geçerli olduğu liberal demokratik sistemlerin yürürlükte olması isteniyordu. Hatta, Amerikan işgali altında bulunan Batı Almanya ve Japonya'da bu tür sistemler bizzat Amerika'nın rehberliğinde kuruldu. Daha genel olarak, Amerika Birleşik Devletleri küresel iktisadi ve siyasi yönetişimin temel direği olacak bir dizi kurum geliştirdi. Uluslararası Para Fonu (IMF) kur istikrarının korunmasına çalışacak, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD veya kısaca Dünya Bankası) altyapı yatırımlarını finanse edecek, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ise küresel ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya çalışacaktı. Bu kurumlar arasında WTO'nun kuruluşu, mutabakat oluşmadığı için ertelendi ve örgütün yerini müzakere turları aldı. Diğerleri ise Sovyet Bloku'na üye ülkeler katılmasalar da, kısa sürede kuruldu.

Siyasi yönetişimdeki temel kurum Birleşmiş Milletler olacaktı. Ancak, kuruluşundan kısa bir süre sonra bu kurum, birincil amacı olan küresel barışı inşa etme ve koruma hedefinden uzaklaşarak, Amerikalılar ve Sovyetlerin önderliğini yaptığı bloklar arasındaki çekişmenin bir aracına dönüştü. Güvenlik alanına geçtiğimizde, Amerika Birleşik Devletleri müttefiklerini Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) adı altında savunma paktlarında toplayınca, Sovyetler de kendi müttefiklerini Varşova Paktı'nda bir araya getirdiler.

Kısaca Doğu ve Batı Bloku diye adlandırılan bu gruplaşmalar, aslında birbiri ile iktisadi ilişkileri asgari düzeyde kalan, ülke içi siyasetlerini farklı biçimde düzenleyen ve kendi ideolojilerini dünyaya ihraç etmeye çalışan, kendi içlerinde ise bütünleşme düzeyleri yüksek bloklardı. Bu ikili gruplaşmanın dışında kalan ülkeler her iki tarafla da mesafelerini korumaya, kutuplardan uzak durmaya çalışan 'tarafsızlar' diye bir küme oluşturuyorlar, fakat her iki tarafla da kazançlı iktisadi ilişkiler geliştirmekten kendilerini mahrum etmemeye çalışıyorlardı.

İki kutup arasındaki başlıca sorunlar çözüme bağlandıktan ve bölünmüş bir Avrupa fikrine alışıldıktan sonra, kutuplar arası ilişkiler istikrar kazandı; kutuplar rekabetlerini dünyanın diğer bölgelerine taşıdılar. Ancak, kutupların varlığı, bunların kendi içlerinde ahenkli ilişkileri olan ve iç dayanışmaları yüksek yapılanmalar olduğu anlamına gelmiyordu. Örneğin Sosyalist Blok, defalarca üye ülkeleri Sovyetlerin uydusu yapmaya karşı çıkan iç isyanlarla sarsıldı. 1953'te Doğu Almanya'da, 1956'da Macaristan'da ve 1967'de Prag'da ayaklanmalar oldu. Batı Blokunda ayaklanmalar yaşanmadıysa da, orada da iç çatışmalar eksik değildi. 1956'da Amerikalılar İngiltere ve Fransa'nın Süveyş'i işgalini durdurdular. 1964'te de Türklerin, soydaşlarının katliamını durdurmak üzere Kıbrıs'a çıkmasını da engellediler. Ancak tüm bu olaylarda, kutup içi çatışmalara diğer kutup müdahale etmedi. Olayların kutup liderleri, yani Sovyetler ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından çözüme bağlanacağı varsayıldı.

İki blok arasındaki ilişkilerin kazandığı istikrar, karşılıklı güvenin güçlendirilmesi ve tahmin edilebilirliğin artması için yeni adımlar atılmasını davet etti. Zaman içinde taraflar stratejik silahların ve konvansiyonel güçlerin sınırlanmasını öngören anlaşmalar imzaladılar. Belki de daha çarpıcı bir gelişme, savaş sonrasında Federal Alman Cumhuriyet ve Alman Demokratik Cumhuriyeti diye bölünmüş iki Almanya'nın arasındaki ilişkilerin iyileşmesi idi. Bütün bu olumlu bulunabilecek gelişmelere rağmen, 'iki kutuplu' sistemin uluslararası siyasetin değişmez bir unsuru olduğu ve bununla yaşamaya devam edeceğimiz düşüncesi yaygın biçimde paylaşıyordu.

Geriye doğru bakıldığında, Sovyet ekonomisinin Batı Bloku ile rekabetçi ilişkilere dayanacak güçte olmadığını görmek daha kolay oluyor. Zira nihayetinde tükendi ve çöktü. Bu sonucun ortaya çıkmasında iki gelişmenin belirleyici rol oynadığı anlaşılıyor: Sovyetlerin Afganistan'da savaşa girmeleri ve daha sonra Yıldız Savaşları diye anılacak olayda, Amerika Birleşik Devletleri ile uzayda silahlanma yarışına tutuşmaları. Bu olaylar sonunda mecali kalmayan ekonomileri, Sovyetleri önce Varşova Paktı'nın, ardından da Sovyetler Birliği'nin dağılmasına sürüklemiştir. Farklı politikalar izlenseydi, acaba Varşova Paktı'nın ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesi önlenebilir miydi sorularını sormanın pek faydası yoktur. Gerçek odur ki, her ikisi de Sovyetologların bile daha uzun süreler yaşamasını beklemelerine rağmen kısa sürede bitmiş, iki kutuplu dünya da böylece sona ermiştir.

Daha ileriye gitmeden, iki kutuplu sistemin başlıca niteliklerini özetleyelim:

1. İki camia ideoloji üzerine kurulu iki rakip kampa bölünmüştür,
2. Her kampın önderi bir süper güç bulunmaktadır. Kampın diğer üyeleri süper gücün önderliğini kabul etmekte, istemeseler de ona boyun eğmekte, bunun karşılığında diğer kutba karşı korunma garantisi elde etmektedirler,

3. Kutuplar arasında iktisadi ve siyasi alışverişler sınırlıdır ve kutup liderinin denetimine açıktır,

4. Kutuplar aralarında çatışma çıkma olasılığını asgariye düşürme gayretinde ancak dünyanın diğer yörelerinde yoğun rekabet içindedirler.

Tek Kutupluluk: Bir Amerikan Rüyası

Zihni çerçeveleri kutuplar çerçevesinde düşünmeye göre şekillenmiş gözlemciler, iki kutuplu düzenin çöktüğüne göre, artık dünyanın tek kutuplu olacağını savundular. Bazı yazarlar Amerika'nın tek kutupluluk anının geldiği ve benzeri düşünceler ileri sürdüler. Fakat kısa bir süre sonra görüldü ki, iki kutupluluğun sona ermesi tek kutupluluğa yol açmamış, olay diğer kutbun konumunun da zayıflamasıyla sonuçlanmıştı. Daha doğru ifade edecek olursak, artık dünya kutuplara bölünmüş olarak algılanmıyordu. İlkin, kutuplu sistemin içinde yer alan ülkeler, iki kutuplu dünya sona erince dış ilişkilerinde daha serbest ve kendi tercihlerine göre hareket edebileceklerini düşünmüşler, dış siyasetlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin telkinlerine daha az yer vermeye başlamışlardı. Daha da ilginç olarak, Amerika da artık müttefiklerinin yükünü taşımaktan kurtulduğu duygusuna kapılmıştı. İki kutupluluğun diyalektik bir ilişki olduğu anlaşılmaya başlanmıştı. Kutuplardan biri gidince, bütün sistem değişmişti. Bu ortamda tek kutupluluktan söz etmek pek de anlamlı gözüküyordu.

Küresel Toplum Oluşumu ve Tedricen Çöküşü

Toplumları sosyalist anlayışa göre düzenleme yönteminin çöküşü tüm dünyada liberal iktisadi değerlerin yaygınlaşması ile sonuçlandı. Güvenlik sorunlarının da ikinci plana gerilemesi sonucu gündeme 'küreselleşme' hakim oldu. Artık temel fikir malların, sermayenin ve girişimci kadroların dünyada serbestçe dolaşması, üretimin en rasyonel biçimde gerçekleştirilmesi, ve bu süreçten bütün toplumların karlı çıkmasıydı. Mallar ucuzlayacak ve dünyanın her yerinde erişilebilir olacaktı. Daha fakir yörelerde istihdam artacaktı. İkinci Dünya Savaşı sonunda uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmak için kurulması önerilen fakat kurulma sürecinde bir türlü mutabakat oluşturulamayan Dünya Ticaret Örgütü'nün nihayet bu dönemde hayata geçmesi herhalde sadece tesadüf olarak değerlendirilemez.

İktisatta küreselleşmenin bir sonucu da, Çin'in dünya ekonomisinin önemli bir aktörü düzeyine yükselmesidir. Çin'in gerçekleştirdiği iktisadi büyüme hızı gerçekten etkileyici idi. Tahminlere göre, görünebilir bir gelecekte Çin ekonomisi Amerika'yı yakalayacak, bir süre sonra da geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olacaktı. Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri, küresel ekonomideki başat rolünü yerleşik kılacak bir dizi mekanizma geliştirmeye çalıştı. Amerikalılar

NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, 1992), TTIP (Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı, 2014) ve TPP (Trans-Pasifik Ortaklığı, 2016) gibi Atlantik ve Pasifik bölgelerindeki ülkeleri Amerikan önderliğinde bir araya getirecek kapsamlı ticari anlaşmalar geliştirdiler. TTIP ve TPP, özellikle TPP, Çin ekonomisinin dünyada ve hassaten Pasifik bölgesinde hakim konuma geçmesini engellemek için tasarlanmıştı.

Küreselleşme süreci, sermaye ve üretimlerini dünyanın uygun bölgelerine sevk ederek küresel piyasalara ucuz mal yetiştirmeyi öngören çoğu gelişmiş pazar ekonomisine sahip ülkelerin şirketleri tarafından uygulamaya sokulmuştu. Ancak zaman içinde üretimin gelişmiş ekonomilerden dünyanın daha az gelişmiş yörelerine doğru kaymasının, gelişmiş ülkelerde işsizliğe yol açtığı görüldü. Birçok toplumda küreselleşme karşıtı hareketler başladı. Her toplum küreselleşmenin olumsuz sonuçlarıyla kendine göre baş etmeye çalışırken, en çarpıcı tepki küreselleşmenin bayraktarlığını yapmış olan Amerika Birleşik Devletleri'nden geldi. Donald Trump MAGA ("Amerika'yı Tekrar Büyük Yapalım") teması üzerine kurulu başarılı bir başkanlık kampanyası yürüttü. MAGA, Amerika'nın ihtiyaç duyduğu malları kendisinin üretmesi ve dünyadan, özellikle de Çin'den ucuz mal ithal etmemesini öngörüyordu. Davasını daha da inandırıcı kılmak için Trump görüşlerine bir de güvenlik boyutu ekledi. Artık ülkede üretilmeyen ve ithal edilen malların çoğu Amerika'nın güvenliği için önem taşıyordu, dolayısıyla ülke içinde üretilmeleri gerekliydi.

Başkan seçilince Trump, ülkesini birçok ticaret anlaşmasından geri çekmeye çalıştı. Trump yönetiminin görüşüne göre diğer ülkeler hem Amerika'dan 'avanta' sağlıyorlar, hem de Amerikan ekonomisine yük oluyorlardı. Dolayısıyla Trump önce NAFTA'da köklü bazı değişiklikler yapılmasını zorladı, sonra da Amerika'nın uluslararası taahhütlerine sadakati konusunda bir güven bunalımı yaratmak pahasına da olsa, TTIP ve TPP'den tamamen vazgeçti. Yarattığı kriz bilahare daha da derinleşti. Trump, Amerika'nın dünyanın birçok yerinde taahhütleri olduğunu, bunların maliyetinin bunlardan faydalananlar tarafından üstlenilmesi gerektiğini savundu. Bu arada, çok önemli olarak, ülkesinin NATO çerçevesinde üstlendiği Avrupa savunmasından da çekilerek işi Avrupalılara bırakma temayülünde olduğunu ifade etti.

Trump, MAGA tasavvurunu tam uygulayamadan seçimleri kaybetti. Görevde olduğu sırada dahi Amerika'nın müesses nizamı önerdiği değişikliklere direnmiş, böylece düşüncelerini hayata geçirmesini yavaşlatmıştı. Halefi Joe Biden, Amerika'nın yeniden gerek Avrupa gerek Pasifik bölgesindeki başat iktisadi ve savunma gücü konumunu yeniden kurmaya çalıştı. Bu çerçevede ülkesinin Avrupa ve Pasifik bölgesindeki müttefiklerini, Amerika'nın bu bölgelerden çekilmediğine, lider bir ülke olarak ona güvenmeleri gerektiğine inandırmaya uğraştı ise de Amerika'ya ne kadar güvenilebileceğine ilişkin tereddütler devam

edegeldi. Ne de olsa Trump veya bir benzerinin yeniden göreve gelmesi her zaman mümkündü. Bunlara ilaveten, Amerika'da infıratçı (izolasyonist) siyaseti tercih eden güçlü bir seçmen grubunun olduğu, kim başkan seçilirse seçilsin, bu gerçeği görmezlikten gelemeyeceği de unutulmamalıydı.

Biden da, Trump'a benzer biçimde Çin'in yükselen rakip olduğunu düşünmekte; Atlantik ve Pasifik'teki dostlarını Çin'i durdurma konusunda harekete geçirmeye çalışmaktadır. Akla, kendi ülkesinin kutuplardan birinin lideri olduğu iki kutuplu bir dünyaya yeniden inşa etmeye gayret ettiği gelmektedir. Ancak kolayca görülebileceği gibi, daha önce iki kutupluluğu destekleyen koşullar bu olayda yoktur. Çin ile dünyanın diğer büyük ekonomileri arasında kapsamlı ticaret ve yatırım bağları bulunmaktadır. Çin, Batı ekonomilerini tehdit eden rakip bir iktisadi örgütlenme modelinin temsilcisi değildir. Komünist Parti'nin siyasi güç tekeline koruması kaydıyla ülkesinde kısmen kapitalist bir ekonominin hüküm sürmesine izin vermektedir. Dolayısıyla bu ülkeyle rekabetçi ve hasmane ile iş birliğini öngören ilişkiler eşanlı olarak yürütölmek durumundadır. Avrupa, Latin Amerika ve dünyanın diğer bölgelerinde Amerika ile bir olup, oluşmakta olan iki kutuplu dünyada Çin'i diğer kutup olarak benimsemek konusunda yaygın bir isteksizlik vardır. Hatta, birçok ülke, Çin'in biraz bulanık bir görünüm sergileyen Yol ve Kuşak projesinden bir şekilde fayda sağlayabilmeyi ummaktadır.

Rusya'nın beklenmedik bir şekilde Ukrayna'dan toprak almaya girişmesi, Avrupa'da yeniden bir NATO heyecanı yaratmıştır. Özellikle hem Avrupa Birliği'ne hem de NATO'ya katılan eski Varşova paktı üyeleri Rusya'nın yeniden süper güç statüsü elde edip, güvenliklerini tehdit edeceğinden endişe duymaktadırlar. Her ne kadar Rusya'nın, en iyi koşullar altında, dahi yeniden bir süper güç olması için yeterli kaynaklara sahip olduğu hususu tartışılabilirse de, eski Sovyet toprağı olan Baltık ülkeleri ile eski uydular Polonya ve Romanya gibi ülkelerin korkuları anlaşılabilir. Burada iki noktaya dikkat edilmesi gerekiyor. İlki, Fransa ve Türkiye gibi NATO üyeleri Rusya ile cepheleşmeyi öngören ilişkilere taraftar değildirler. İkinci olarak Çin, Ukrayna macerası karşısında Rusya'ya kayıtsız destek vermemektedir. Bu iki nokta dahi koşulların iki kutuplu dünyaya dönüşü destekler nitelikte olmadığını göstermektedir.

Şayet küreselleşmenin yükselişi ve gerileyişini inceleyen bu bölümün başlığını hatırlayacak olursak, dünyada sermayenin, malların ve teşebbüs gücünün serbestçe hareket etmesini ve ülkelerin barışçıl ilişkiler yürütmesini ümit eden küreselleşme devrinin kapanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Süreci destekleyen büyük devletler dahi sınırsız küreselleşmenin kendileri için de sorunlar yarattığını idrak etmişlerdir. Süreç yavaşlamaktadır. Bu arada güvenlik sorunları öne çıkmış, uluslararası ilişkilerin işbirliğine dönük yönleri yanında rekabetçi-hasmane boyutlarına da önem verilmeye başlanmıştır. Evet, dünyamız nereye doğru gitmektedir; yeniden iki kutuplu yoksa çok kutuplu bir dünya mı, yoksa bambaşka nitelikleri olan bir dünya mı bizi bekliyor?

Halihazırda Dünyanın Görünümü

Küresel sistemin hangi yönde ilerlediğini belirlemek için, çözümlememize başlıca aktörlerin durumlarını ele alarak başlayabiliriz. Bu noktaya kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyadaki hakim konumunu korumak istediğini ve dost ülkeleri yanına katarak Çin'i durdurmaya çalıştığını saptadık. Avrupa ülkelerinin Amerika ile birlikte hareket ederek Çin'e karşı birleşik bir cephe oluşturmak istedikleri o kadar açık değildir. Amerika Birleşik Devletleri daha önceleri Rusya'nın Avrupa devletleri camiasına katılabileceğini ümit etmişse de, bunun gerçekleşmeyeceği artık belli olmuştur. Şimdi Amerika, Avrupalı ortakları ile birlikte Rusya'yı durdurmaya çalışmaktadır. Her ne kadar Rusya ile ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda müttefikler arasında farklı düşünceler varsa da, Rusya'nın Avrupa haritasını değiştirme girişimlerine karşı müştereken karşı koymaları muhtemel gözükmektedir.

Peki Avrupa için ne diyebiliriz? İlk vurgulayacağımız husus, başta İngiltere ve Türkiye olmak üzere bazı büyük Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üye olmadıklarıdır. AB ile NATO arasında savunma konularında iş birliği, bir yandan Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı, diğer yandan Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın Türkiye'yi veto etmesi nedeniyle güçlkle karşılaşmaktadır. Bu sorun bile tek başına Avrupa'nın küresel güvenlik alanında başat bir aktör olmasını zorlaştırırken, aslında başka ciddi engeller de bulunmaktadır. İlk, AB değişik büyüklükte ve her birinin kendi dış politika gündemi olan bir ülkeler topluluğudur. Özellikle daha büyük ülkeler dış ve güvenlik siyasetlerini AB kurumlarına bırakmak istememektedirler. Her biri kendi siyasetlerini izlemeye yönelince, AB'nin kendi dış ilişkilerini şekillendiren başat bir aktör olma kabiliyeti zayıflamaktadır. İkinci olarak, kuruluş aşamasında AB Fransa ile Almanya arasında savaşı imkansızlaştırmayı amaçlamıştı. Tüm AB üyelerinin askeri bakımdan güçlü olmasından huzursuzluk duyacağını hisseden Almanya, güvenlik kabiliyetlerini geliştirmekte çekingen davranmıştır. Fransa kendisini AB'nin güvenliğini sağlayabilecek güç olduğu fantezisine kaptırmışsa da, böyle bir işlevi üstlenecek imkanlara sahip olmadığı bir yana, diğer üyeler Fransa'nın özlemlerini gerçekçi bulmamaktadırlar. Son dönemde Ukrayna'daki gelişmeler karşısında Alman savunma siyasetinde yapılan değişiklikler, Avrupa güvenliğinin güçlenmesinden ziyade şimdiye kadar ihmal edilen Avrupa güvenliğine kim önderlik edecek sorusunu gündemin tepesine oturması ile sonuçlanabilir. Böyle bir gelişme, AB'nin küresel bir güvenlik unsuru olarak rolünü olasılıkla zayıflatacaktır.

Çin, kendisini dünya barışını korumayı amaçlayan olgun bir devlet olarak konumlandırmak istemektedir. Örneğin, kısa bir süre önce Suudileri ve İranlıları bir araya getirmiş ve söylenenlere bakılırsa, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini sağlayacak bir uzlaşmayı gerçekleştirmiştir. Başka yerlerde de benzer girişimlerde bulunabilir. Buna karşılık, kendi bölgesinde gücünü daha

bazı adaların aslında kendisine ait olması gerektiği iddiası ile yetinmeyerek, Tavyan'ın Çin'e ait olduğu konusunda da sesini yükseltmektedir. Bölgede deniz gücünü güçlendiriyorsa da, kendisine ait olduğunu ileri sürdüğü yerleri işgal edeceği şüphelidir. Tavyan konusunda sert bir Amerikan direnişi ile karşılaşması da muhtemeldir. Çin'in Hindistan ile de sınır anlaşmazlıkları vardır. Arada sırada sınır değişiklikleri yapmak için sınırlı düzeyde askeri güç kullanmaktan çekinmemiştir. İki ülke arasında sınır meseleleri dönem dönem canlanmakta ise de, tarafların sınır çatışmalarını daha kapsamlı bir çatışma düzeyine tırmandırmayacakları söylenebilir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkileri bozulunca, Rusya Çin ile yakınlaşmaya çalışmıştır. İki ülke muhtelif vesilelerle dostluklarının bozulamaz olduğunu ifade etmişlerse de, bu tür beyanlara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çin Ukrayna'da Rusya'ya kayıtsız, şartsız destek vermekten uzak durmuştur. Bu iki devletin aynı "kutup" çerçevesinde bir araya gelmesinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. İlki, Rusya kendisini bir süper güç olarak görmesidir. Bir ittifak çerçevesinde Çin'e tabi ikincil bir konuma yerleşmeyi kabullenmez. İkinci olarak, Rusya Çin için tabii genişleme alanı oluşturmaktadır. Ural Dağlarının Doğusunda kalan bazı Rus şehirlerinin halihazırda önemli oranda Çinli göçmen barındırdığı bilinmektedir. Çin'in Kuşak ve Yol Projesi, Rusya'nın kendi arka bahçesi olarak gördüğü ülkelerden geçecektir. Rusya'nın bu yörelerde Çin nüfuzunun artmasından memnun olacağını söylemek herhalde doğru olmayacaktır. Bu gerçekler iki ülke arasında gerilimler, husumet ve rekabetçi ilişkilere yol açacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Hindistan'a dostluk göstermekte, Çin'e karşı iş birliği yapabileceklerini ümit etmektedir. Hindistan'ın Amerika ile iş birliği yapmaktan, özellikle Amerika'dan silah almaktan memnuniyet duyduğu bellidir. Buna karşılık, Amerika ile sürekli bağ oluşturacak kurumsal bir ilişki kurmaya, bilhassa Hindistan'ı Amerikan himayesine girmiş gibi gösterecek bir bağlantıya girmeye fazla ilgi göstermemektedir. Hindistan, bölgesinde başat özerk bir güç olmayı tercih etmektedir. Kısa bir süre önce nüfusu Çin'in önüne geçmiştir. Çin'in iktisadi gelişme hızı yavaşlamıştır ve büyük devletler özellikle ileri teknoloji gerektiren elektronik malzeme ve makina ürünleri için Çin'e bağlı olmak istememektedirler. Bu durum Hindistan'a iktisadi performansını güçlendirme ve uluslararası alanda bağımsız bir aktör olma fırsatı veriyor gözükmektedir.

İç Dayanışma Düzeyi Daha Düşük Bölgesel Gruplaşmalar

Çıktığımız dünya turunda her ülkeyi, bölgeyi, ülke gruplarını ya da başat ülkeyi ele almamız gerekmiyor. Günümüzde devletlerin sergiledikleri davranışların bazı ortak boyutlarını saptamamız mümkün. Ülkeler bazı bölgesel ve hatta küresel gruplar içinde yer alıyorlar. Başka bir ifade ile, aralarında daha yoğun ilişkilerin

söz konusu olduğu gruplar oluşturabiliyorlar. Bununla beraber, çoğu ülke özerk olarak kendi çıkarlarını güdüyor ve bir başka küresel veya bölgesel lidere geçmişte tanıdığı kadar ağırlık tanımıyor. Bunun nedeni, ülkeler arası ilişkileri artık 'kutupluluğun' belirlememesidir. Bir örnek vermek gerekirse, tarihi olarak Amerika'ya bağımlı olan Suudi Arabistan, İran ile ilişkilerini düzeltmek için Çin ile iş birliğinden kaçınmadığı gibi, bir yandan Amerika'dan silah alırken, diğer yandan Rusya'dan da silah almayı düşünebilmektedir. Amerika ile yakın ilişkileri olanlar da dahil, Latin Amerika ülkeleri Çin ile iktisadi iş birliğini güçlendirmenin yollarını arıyorlar. Kendi bölgemize daha yakın bir örnek aranırsa, NATO'nun Rusya'ya karşı tüm üyelerin gözettiği bir siyaset benimseyememesi hatırlanabilir. Bu çerçevede Türkiye de, NATO'ya alenen meydan okumamakla birlikte, Rusya'nın endişlerine karşı daha duyarlı davranmaya çalışmaktadır.

Özerk davranmaya yönelik, günümüzde devletlerin uluslararası alandaki davranışlarına iki eğilim getirmiştir. İlkin, ülkelerin aynı amacı güden birden fazla örgüte üye olmasının kapısı aralanmıştır. Tabii, her örgütle ilişkiler aynı kapsamda olmayabilir. İkinci olarak, aynı örgüt içinde yer alan ülkelerin -ki buna bütünleşme düzeyi nispeten yüksek AB'yi de dahil edebiliriz- diğerleriyle ilişkileri görece perakendeci bir boyut kazanmıştır.

Sonuç olarak, günümüzdeki uluslararası sistemi nasıl tanımlayabiliriz? Ümit ederim ki, şu ana kadar yürüttüğümüz tartışma 'kutup' veya 'kutupsallık' gibi deyimlerin günümüz gerçeğini tanımlamadığını göstermiştir. Oluşmakta olan sistem, gruplar arasında daha geçirgen, grup dayanışması daha düşük, çok merkezli küresel niteliktedir. Geçirgen ifadesinden gruplar arasında kolaylıkla çok boyutlu ilişkiler kurulabileceğinden bahsediyorum. İç dayanışması düşük derken, kastım bir grup üyesinin, diğer üyelerin tercihleri ile tam uyum içinde olmasa bile, özerk olarak kendi siyasetlerini izleyebilmesidir. Çok merkezli ise, çok grubun bulunması ve ülkelerin konuları ve çıkarlarına bakarak, aynı yoğunlukta olmasa bile, birden fazla grubun içinde yer almasıdır.

Bu durum sürekli midir yoksa geçici midir, vadesi nedir? Bu soruların cevabını hiçbirimiz veremeyiz. Sadece hatırlayalım ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan düzen aksamadan yarım yüzyıl sürebildi. Günümüzde bu sistem çözülmeye devam ediyor, fakat henüz yerini her yönü belli olan bir sistem almış değil. Uzun sürmesi beklenen bir değişim devam etmektedir.

Türkiye Açısından Dünyaya Bakmak

Son olarak, gözlemlerimiz Türk dış siyaseti açısından ne anlama gelmektedir? Özetle, eğer dünya çok merkezli olmak yönünde ilerliyorsa, Türkiye'nin muhtelif merkezlerle ilişkiler kurması ve geliştirmesi uygun gözükmektedir. Bulanık ve değişmekte olan bir ortamda sadece bir bağa fazla güven duymak pek basiretli

gözükmemektedir. Ayrıca stratejik konumu, tarihi bağlantıları, çok yönlü iktisadi bağlar kurma potansiyeli ile Türkiye çok merkezli dünyanın merkezlerinden birini de oluşturabilir. Belki belirtmeye dahi gerek yok ama böyle bir rolü üstlenmeden önce ülkemizin ekonomisini daha sıhhatli bir çizgiye oturtması ve kurumsallaşmış, profesyonelleşmiş ve ideolojiden ziyade ulusal çıkarın yönlendirdiği bir dış siyasete dönmesi, tek kişinin tercihlerinin şekillendirdiği mütehavvil dış siyasetten uzaklaşması gerekiyor.

BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİ ARASINDA İRAN-SUUDİ ARABİSTAN NORMALLEŞME ANLAŞMASI

Ezgi Uzun Teker

Yeditepe Üniversitesi Doktor Öğretim Üyesi

Geçtiğimiz on yılda siyasi öngörülebilirliği son derece dalgalı seyreden Orta Doğu bölgesine 2023 yılı içerisinde sürpriz bir anlaşma damgasını vurdu: İran – Suudi Arabistan Normalleşme Anlaşması. 10 Mart 2023'te Çin'in diplomatik arabuluculuğunda Pekin'de imzalanan anlaşma, 2016 yılında Suudi Arabistan'da bulunan Şii din adamı Ayetullah Şeyh Nimr Bakır Nimr'in İran'ın desteğini alarak krallığa karşı Şii protestoları örgütlemesi gerekçesiyle idamı sonrası kesilen diplomatik ilişkilerin 7 yıl sonra yeniden tesis edilmesini öngörüyor. Anlaşma, ilişkileri 1979 İran İslam Devrimi'nden bu yana soğuk seyreden, ancak 2011 Arap Baharı sonrası bölgeyi yerinden oynatan yeni ideolojik ve mezhepsel fay hatları sebebiyle jeopolitik gerginliğin daha da tırmandığı İran - Suudi Arabistan ikili ilişkilerinde yakınlaşmaya dikkat çekiyor. Öte yandan, anlaşmanın önemi bölgenin iki önemli gücü arasındaki bu ikili ilişkiler ile sınırlı değil. Nitekim, söz konusu anlaşma Çin'in de dahil olduğu ve Çin'in ilk diplomatik zaferi addedilen çok taraflı bir anlaşma ve bölgeyi ilgilendiren iki diğer çok taraflı anlaşmanın da tam ortasında yer alıyor: 2020 yılında ABD arabuluculuğunda İsrail – Birleşik Arap Emirlikleri – Bahreyn arasında imzalanan İbrahim Anlaşmaları ile 2023 yılında yine ABD arabuluculuğunda imzalanması beklenen İsrail ve Suudi Arabistan anlaşması. Hem diğer bölgesel güçlerin hem de iki büyük küresel gücün dahil olduğu bu çok taraflı anlaşmalar silsilesi bir yandan bölgede değişen güç dengeleri açısından ipuçları sunarken, diğer yandan daha uzun vadeli küresel bir güç geçişinin de yansımalarını taşıyor. Dolayısıyla İran – Suudi Arabistan normalleşme anlaşması ikili ilişkiler, bölgesel ilişkiler ve küresel ilişkiler açısından ayrı ayrı incelenmeli.

İran-Suudi Arabistan Yakınlaşması Çerçevesinde Normalleşme Anlaşması

6 - 10 Mart tarihlerinde Pekin'e gönderdikleri delegasyonlarla Çin'in arabuluculuğunda üst düzey görüşmeler gerçekleştiren İran ve Suudi Arabistan, 10 Mart tarihinde yayınlanan üç taraflı ortak bildiriyle bir anlaşmaya imza attıklarını duyurdular. Taraflar söz konusu bildiride "aralarındaki diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması ve en geç iki ay içerisinde büyükelçilik ve misyonlarının yeniden açılması" niyetinin yanı sıra "devletlerin egemenliğine saygı ve iç işlerine karışmama" ilkelerine de vurguda bulundu.¹ Ayrıca taraflar

¹ Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Sweden, "Joint Trilateral Statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran", 10 Mart 2023, http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zgxw_0/202303/t20230311_11039241.htm

sırasıyla 1998 ve 2001 yıllarında imzalanan ancak hiçbir zaman uygulanmayan Ekonomi, Ticaret, Yatırım, Teknoloji, Bilim, Kültür, Spor ve Gençlik Alanlarında Genel İşbirliği Anlaşması ile Güvenlik İşbirliği Anlaşmasının yürürlüğe girmesi konusunda da mutabakata vardılar.² Anlaşmanın akabinde, taraflar 7 yıllık bir diplomatik kesintinin ardından diplomatik misyonlarını yeniden resmi olarak başlattılar. 6 Haziran'da İran'ın Riyad Büyükelçiliği ve 8 Haziran'da da İran'ın Cidde Konsoloslugu ile İslam İşbirliği Teşkilatı İran Daimi Temsilciliği resmi olarak açılırken,³ Suudi Arabistan'ın Tahran'daki büyükelçiliği de 6 Ağustos itibarıyla yeniden faaliyetlerine başladı.⁴

İki ülke arasında tohumları 1979 İran İslam Devrimi'yle atılan ve bölgesel etkisi son derece yoğun bir ideolojik güç mücadelesi bulunuyor. Halk tarafından gerçekleştirilen bir İslam devrimine imza atarak siyasal İslam projesini bir devlet kapasitesine dönüştüren İran, resmi söylemiyle yalnızca bölge Şiiilerinin değil, tüm İslam dünyasındaki 'mazlum' halkların hamiliğine soyunarak kendisini İslam dünyasının merkez devleti ilan etmişti. İran'ın devrim sonrası dönemde bu yeni kimlik tanımı ise İslam dünyasının iki kutsal şehrine ev sahipliği yapan Suudi Arabistan'ın rekabet üstünlüğünün sarsılması anlamına geliyordu. Nitekim İran devlet hafızasında bu mazlum Şii İslami devlet kimliğinin daha da perçinlendiği 1980-88 İran-İrak Savaşı'nda Suudi Arabistan Irak'a destek verdi. 1990'lar boyunca yine soğuk seyreden, buna karşın diplomatik ilişkileri sürdüren Suudi Arabistan ve İran'ın ilişkileri 2011 Arap Baharı ve Suriye iç savaşından sonra bölgede beliren yeni ideolojik ve mezhepsel fay hatları ekseninde daha yoğun bir bölgesel rekabete dönüştü. Bölgesel rekabetin en yoğun hissedildiği konulardan birini İran ve Suudi Arabistan'ın vekil güçler vasıtasıyla müdahil olduğu Suriye iç savaşı oluştururken, bir diğeri de mevcut iktidarın Suudi Arabistan, iktidara karşı silahlı bir mücadeleye girişen Husi Ansarallah Hareketi'nin ise İran tarafından desteklendiği Yemen oldu. İki bölge ülkesi arasındaki mezhepsel gerilimin politik yansımalarına sahne olan diğer bölge ülkeleri de hatırı sayılır Şii nüfusa sahip olan ve Şii siyasi hareketliliğe de ev sahipliği yapmış olan Lübnan, Irak ve Bahreyn'di.

Her ne kadar diplomatik ilişkilerin 7 yıl süreyle kopmasının sebebi Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Şii din adamı Ayetullah Şeyh Nimr Bakır Nimr'in Suudi devleti tarafından 2016 yılındaki idamı gibi görünse de, asıl sebep iki ülkeyi 2011'den bu yana içine alan bu bölgesel güç mücadelesi ve buna eşlik eden güvenlik sorunları. Nitekim Suudi Arabistan açısından temel sorun, İran'ın

² *Ibid.*

³ Şahin, Haydar. "İran'ın Cidde Konsoloslugu 7 yıl aranın ardından yeniden açıldı," 8 Haziran 2023, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-cidde-konsoloslugu-7-yil-aranin-ardindan-yeniden-acildi/2917097>

⁴ "İRNA: Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliği 7 yıl aradan sonra yeniden faaliyete başladı," *TRT Haber*, 9 Ağustos 2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/irna-suudi-arabistanin-tahran-buyukelciligi-7-yil-aradan-sonra-yeniden-faaliyete-basladi-787339.html>

Arap yarımadasının batısında Filistinli direniş örgütleri, Lübnan Hizbullahı ve Suriye'deki Esad rejiminden başlayarak doğuda Irak Şii hükümeti ve İran, güneyde de Yemen Husilerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada İran liderliğinde faaliyet gösteren, ideolojik olarak Amerikan karşıtlığı, anti-siyonizm ve Şii siyasal İslam doktrinine dayanan ve 'direniş eksenı' adı verilen yoğun ittifak ağı. Oluşum itibarıyla aslen devlet altı bir mahiyete sahip olan bu İran destekli gruplar faaliyet alanlarını kendi devletleriyle sınırlı tutmayıp diğere bölge ülkelerine karşı da operasyonlar düzenledikleri için ulus ötesi bir etkiye sahip. Bu açıdan 'direniş eksenı', Suudi Arabistan tarafından İran'ın bölge ülkelerine dolaylı yoldan müdahalesini hızlandıran ve bölgedeki gerilimleri tırmandıran bir araç olarak görünüyor.⁵ Nitekim, Suudi Arabistan veliaht prensi 2017 yılında verdiği bir röportajda, "tüm İslam dünyasını kontrol altına alma" ve Şii doktrinini yayma güden bir İran ve onun "köktenci ideolojisiyle" diyaloga geçmenin mümkün olmadığını vurguluyor.⁶ Benzer şekilde, Suudi Arabistan Yemen Husileri tarafından düzenlenen ve Suudi askeri tesislerini hedef alan tüm füze saldırılarından direniş ekseninin hamisi olan İran'ı sorumlu tutuyor.⁷ Suudi Arabistan'ın ABD ile birlikte İran'ın balistik füze programına kati surette karşı çıkması ve 2018 yılında İran'ın nükleer faaliyetlerine devam etmesi durumunda kendilerinin de nükleer silah üreteceğini açıklamasının ardındaki sebep de bu.⁸ 'Direniş eksenı' faaliyetlerini 'İŞİD terörüne karşı mücadele' söylemi altında daha da yoğunlaştıran İran açısından ise Suudi Arabistan bölgedeki terör eylemlerinin temel kaynağı. Öyle ki, 2017 yılında İran meclisi ve Ayetullah Humeyni'nin türbesine gerçekleştirilen İŞİD terör saldırısından Suudi Arabistan'ı sorumlu tutuyor.⁹ Benzer şekilde, İran eski devlet başkanı Hasan Ruhani de iki ülke arasındaki sorunlardan Suudi Arabistan'ın "Yemen ve Suriye'deki teröristlere desteğini" sorumlu tutmuştu¹⁰

Son on yılda Orta Doğu'yu çevreleyen siyasi ve askeri istikrarsızlık, milisleşme, ve terör döngüsünden birbirini sorumlu tutan bu iki ülke arasındaki diplomatik misyonların yeniden göreve başlaması, bölgede her iki ülkeyi de ilgilendiren askeri ve siyasi sorunlar için diplomatik düzlemde çözüm olanağının ortaya çıkması ve iki ülke arasında işbirliğin ekonomi, ticaret, yatırım ve kültürel

⁵ "Iran denies 'hegemon' plans, denounces Saudi and Israel," *Al-Jazeera*, 18 Şubat 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2018/2/18/iran-denies-hegemon-plans-denounces-saudi-and-israel>

⁶ Associated Press. "Iran is seeking 'to control Islamic world', says Saudi Arabian prince," *Guardian*, 2 Mayıs 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/02/iran-is-seeking-to-control-islamic-world-says-saudi-arabian-prince>

⁷ *Ibid.*

⁸ Reuters. "Saudi crown prince says will develop nuclear bomb if Iran does: CBS TV," *Reuters*, 15 Mart 2018, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-iran-nuclear/saudi-crown-prince-says-will-develop-nuclear-bomb-if-iran-does-cbs-tv-idUSKCNIGRIMN>

⁹ Erdbrink, Thomas. "Raising tensions, Iranians again link Saudis to terror attacks in Tehran," *New York Times*, 13 Haziran 2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/13/world/middleeast/iran-saudi-arabia-terrorism.html>

¹⁰ "Ruhani: Saudis 'should stop backing terrorists,'" *Al-Jazeera*, 30 Ağustos 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2017/8/30/rouhani-saudis-should-stop-backing-terrorists>

faaliyetler yoluyla zenginleştirilmesi açısından önemli bir ilk adım. İki yıl süren bir diplomasi trafiğinin ardından 2023 yılında Çin'in arabuluculuğunda nihayete eren İran – Suudi Arabistan normalleşmesine İran ve Suudi Arabistan açısından farklı saikler eşlik ediyor.

İran Açısından Normalleşmenin Amacı

Normalleşme adımlarının başlatılması açısından 2021 yılı kilit bir öneme sahip. Zira 2021 İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinden yanına geniş ölçekte eski devrim muhafızlarını alan ve muhafazakar kanadı temsil eden İbrahim Reisi galip gelmiş ve bununla birlikte İran dış politikasında yeni bir süreç başlamıştı. Dış politika yönelimini “dengeli dış politika, dinamik diplomasi ve akıllı etkileşim” olarak tanımlayan yeni dışişleri bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan'ın ilk icraatı, Orta Doğu ülkeleriyle yoğun bir diplomasi trafiğine girmektir.¹¹ Bu dış politika, batı dünyası ile ilişkilere odaklanan selefi Cevad Zarif'in tam tersi yönde bir dış politika anlayışı anlamına geliyor, nükleer program ve balistik füzeler gibi batı dünyasıyla ilişkileri düğümleyen konuların çözümü için dahi bizzat bölge ülkelerinin iş birliğinin arandığı imajını çiziyordu. Bu bağlamda ilk arabuluculuk denemeleri de 2021-22 yıllarında bir dizi diplomatik görüşmeye ev sahipliği yapan başka iki Orta Doğu ülkesi, Irak ve Umman, tarafından gerçekleştirildi.

İran muhafazakarlarının Orta Doğu'ya yönelimlerinin anlaşılabilmesi için talihsizliklerle dolu 2020 yılına bakmak önem taşıyor. Zira 2020 yılının başına ve sonuna iki suikast haberi damga vurmuştu. Direniş ekseninin mimarı, Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) Kudüs Güçleri komutanı Kasım Süleymani, 2021'in Ocak ayında Iraklı mevkidaşı ve dava arkadaşı Haşdi Şabi komutanı Mehdi el Mühendis ile birlikte Irak'ta ABD tarafından öldürülürken, İran'ın nükleer programının mimarı Muhsin Fahrizade de İranlı makamların iddiasına göre İsrail tarafından suikaste uğradı. Süleymani suikastı direniş ekseninin geleceğine dair büyük soru işaretleri yaratmış ve eksenin zayıflayacağına yönelik beklentiler ivme kazanmıştı. Süleymani'nin yerine gelen İsmail Kaani'nin Orta Doğu hattında yeterli deneyime sahip olmaması, Irak – Suriye hattındaki Şii milislerin IŞİD tehdidi ve mezhep çatışmasının bitmesiyle birlikte bir varoluş krizi yaşaması, suikast sonrası istihbarat zafiyetlerinin kontrol altına alınması amacıyla bazı milis güçlerinin tasfiye edilmesi ve Irak'taki Şii milislerin siyasi partileşmesine yönelik iç tepkiler bu beklentileri besleyen gelişmelerden bazıları. Dolayısıyla temeli İslam Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında atılan ve son on yılda altın çağını yaşayan ittifakın devamlılığı için yeni bir stratejiye ihtiyaç duyuluyordu. Nitekim 2021 yılında Iraklı Hizbullah Tugayları ve Asaib Ehl el Hak gibi İran destekli güçlü Şii milisler çeşitli suikastlar sebebiyle İsrail karşıtı bir savunmaya gireceğini

¹¹ İran Dışişleri Bakanlığı. “Iran FM holds first meeting with Tehran-based foreign ambassadors,” 15 Eylül 2023, <https://en.mfa.gov.ir/portal/newsview/669778>

duyurmaya başladı.¹² Muhafazakarların kazandığı 2021 seçimlerinin ardından önemli devlet kademelerine eski DMO komutanlarının getirilmesi de direniş eksenini ittifakının bekası için gereken siyasi desteği sağlayacaktı.

Bu bağlamda, İnan açısından 2020 yılının bir diğere önemli gelişmesi de ABD devlet başkanı Donald Trump'ın arabuluculuğunda imzalanan ve İsrail, Birleşik Arap Emirlikler ve Bahreyn arasında diplomatik normalleşme öngören İbrahim Anlaşmaları idi. Anlaşma, İsrail'in Mısır ve Ürdün'den sonra bölge ülkeleriyle imzaladığı ikinci yakınlaşma anlaşması olması açısından önem taşıyor. Anlaşma yalnızca söz konusu Arap ülkelerinin İsrail ile diplomatik ilişkilerini başlatması ve büyükelçiliklerini açmasını değil, tüm Orta Doğu bölgesini ilgilendiren güvenlik ve ekonomi konularına ilişkin ABD'nin de dahil olduğu bir işbirliğini de öngörüyor.¹³ İsrail'in Körfez ülkeleriyle imzaladığı anlaşmaya aynı yılın ilerleyen ayları içerisinde Fas ve Sudan'ın da dahil olması, bölgesel izolasyon yaşayan İsrail'in diğere bölge ülkeleriyle de yakınlaşma anlaşmaları imzalama olasılığı açısından önemli. Zira bölgeyi 2011 yılında yaralayan mezhepsel fay hattından çok önce İsrail-Filistin meselesinin yarattığı tarihi çok daha eski ve derin bir başka fay hattı bulunuyor. İbrahim Anlaşmaları hem bu kökleşmiş fay hattının onarımı açısından hem de bölgesel müttefikleriyle ilişkileri gelgitli olan ABD'nin bölgedeki varlığını bir kere daha tescillemesi açısından da önemli bir adım.

İbrahim Anlaşmaları, ideolojik varoluşunu Amerikan karşıtlığı, antisyonizm ve (Şii) siyasal İslam üzerinden kuran İnan'ın bölgesel politikası açısından tehdit edici bir unsur. Zira direniş eksenini, özünde Filistinli örgütler, Suriye rejimi, Lübnan Hizbullahı ve İnan'ı bölgedeki ABD ve İsrail karşıtlığı çerçevesinde bir araya getiren bir ittifaktı. Bu ittifak, ancak 2003 Irak İşgali sonrası Irak'ta bir Şii Arap devletinin kurulması ve 2011 mezhep çatışmalarının ardından Irak, Suriye ve Yemen hattındaki Şii milisleri de bünyesine alarak Şiiiliğinin daha görünür olduğu bir ittifak ağına dönüştü. Bu açıdan İnan'ın direniş eksenini bölgede hem İsrail-Filistin meselesinin yarattığı fay hattından hem de mezhepsel fay hattından besleniyor. Mezhepsel fay hattı IŞİD tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte yavaş yavaş etkisini kaybederken İsrail-Filistin merkezli diğere fay hattının da İbrahim Anlaşmaları yoluyla onarımı İnan'ın direniş ekseninin yaşadığı varoluş krizini iki katına çıkarıyor. İnan açısından korkutucu senaryolardan biri, İbrahim Anlaşmalarının bölgenin bir diğere önemli gücü olan Suudi Arabistan'a da uzanması ve bu ülkenin de İsrail'le normalleşen Arap devletleri kervanına katılması olasılığı.

¹² Malik, Hamdi. "How Iraqi Militias Are Exploiting the Gaza Conflict," *The Washington Institute*, 16 Mayıs 2021, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/how-iraqi-militias-are-exploiting-gaza-conflict> ; "Iraqi militia now part of anti-Israel 'equation of deterrence,'" *New Arab*, 17 Haziran 2021,

¹³ ABD Dışişleri Bakanlığı "Abraham Accords Peace Agreement," 15 Eylül 2020, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE_Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf

Bu saikler ışığında, İran'ın Suudi Arabistan anlaşmasından temel beklentisinin eski yerel vizyonun yeniden canlandırılması olduğunu söylemek mümkün. İran – Suudi Arabistan yakınlaşması ikili ilişkilerde yeni bir döneme işaret etse de İran'ın bölgesel politikası açısından topyekûn yeni bir vizyon değil, eski politikanın yeni bir kılıf içerisinde ısrarlı bir devamı.

Suudi Arabistan Açısından Normalleşmenin Amacı

Normalleşme anlaşmasına Suudi Arabistan açısından bakıldığında, İran'ın yerelliğinin aksine Suudi Arabistan'ın son derece küresel bir vizyonla hareket ettiği görülüyor. Bu küresel vizyon, Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman tarafından 2016 yılında açıklanan 2030 Vizyonu ile yakından bağlantılı.

Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu, ekonomisi büyük ölçüde petrole, güvenliği de süper güçlerden aldığı güvenlik garantilerine bağımlı olan Suudi Arabistan'ın dönüşmekte olan küresel sistemin yeni kodlarıyla da uyumlu olarak modernleşme ve bağımsızlığını güçlendirme projesi olarak tanımlanabilir. Ekonomi bağlamında, 2030 Vizyonu iklim değişikliğiyle birlikte önem kazanan yeşil ekonomi modeline karşı petrole bağımlılığın azaltılmasını, Suudi Arabistan'ın jeo-ekonomik konumunu ön plana çıkararak üç kıtayı birbirine bağlayan bir küresel lojistik hattı haline getirilmesini, küresel sermayeyi cezbedecek bir yatırım noktası olması ve Suudi Arabistan'ı yılda 150 milyon ziyaretçi çeken bir seyahat, eğlence ve spor merkezi haline getirmeyi hedefliyor.¹⁴ Suudi petrol şirketi ARAMCO'nun petrol üreten bir şirketten küresel bir sanayi holdingine dönüştürmesi, petrol dışı ihracatın gayri safı milli hasıladaki oranının % 16'dan % 50'ye çıkarılması, Suudi Kamu Yatırım Fonu'nu dünyanın en büyük ulusal varlık fonuna çevrilmesi, büyük Suudi şirketlerin sınır ötesine açılıp küresel pazarlarda daha aktif hale gelmesi, devlete ait varlıkların özelleştirilmesi, enerji, emlak, sağlık ve finans alanlarında yerel ve uluslararası şirketlerin rollerinin artırılması, şeffaflık ve hesap verilebilirliğe yönelik reformların yapılması atılması beklenen somut adımlardan bazıları.¹⁵ Söz konusu ekonomik dönüşümün Suudi Arabistan ekonomisinin çeşitlenmesini sağlarken, aynı zamanda ülkedeki genç nüfus için yeni iş alanları yaratması ve genel refaha katkıda bulunması da hedefleniyor. Güvenlik alanında, Krallık savunma sanayiinin yerelleştirmesine yatırım yaparak devletin askeri ihtiyaçlarının yarısını üretme kapasitesine erişmeyi hedefliyor.¹⁶ Bu yalnızca savunma ve güvenlik sektöründe dışa bağımlılığın azaltılması değil, aynı zamanda endüstriyel ekipman, iletişim ve bilgi teknolojileri gibi diğer endüstriyel sektörlere yatırım yapılması ve yeni iş sahalarının oluşturulması

¹⁴ "Vision 2030," *Vision 2030 Website*, https://www.vision2030.gov.sa/media/rc0b5oy1/saudi_vision203.pdf

¹⁵ *Ibid.*, s. 57-61.

¹⁶ *Ibid.*, s. 48.

açısından da önemli.¹⁷

Suudi Arabistan, 2030 Vizyonu ile birlikte hem bölgesel hem de küresel düzlemde kendisine yeni bir konum belirliyor. Öyle ki, halihazırda dünyanın en büyük 19. ekonomisi olan Krallık, dünyanın en büyük 15 ekonomisi arasında yer almayı hedefliyor.¹⁸ Suudi Arabistan'ın Lojistik Performans Endeksindeki konumunu 49. sıradan 25. sıraya yükseltmek ve ülkeyi bölgenin en büyük lojistik gücü haline getirmek de diğer bir önemli hedef.¹⁹ Bu hedefler, küresel aktörlerle de eskisinden daha farklı bir ilişki modelinin benimsendiğinin sinyalini veriyor. Nitekim ABD'nin en önemli iki bölgesel müttefikinden biri olan Suudi Arabistan'ın diğer küresel güçler ve liberal küresel düzene karşı bir alternatif ortaya koymayı hedefleyen yükselen güçlerle yakınlaştığı gözlemleniyor. Bu bağlamda, Krallık petrol zengini devletler başta olmak üzere pek çok Orta Doğu ülkesiyle bir dizi stratejik partnerlik anlaşması imzalayan Çin ile 2022 yılında kapsamlı bir stratejik partnerlik anlaşması imzaladı.²⁰ Benzer şekilde, BRICS Ağustos 2023'te aralarında Suudi Arabistan, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de bulunduğu 6 ülkeyi yeni yıl itibarıyla tam üyeliğe davet ettiğini açıkladı.²¹ Suudi Arabistan'ın bu yeni küresel vizyonu sadece İran'la değil, bölge ülkelerinin tamamıyla ilişkilerin normalleştirilmesini gerektiriyor. Zira 2011'den bu yana ideolojik ve mezhepsel fay hatlarıyla bölünmüş, çatışma, istikrarsızlık ve şiddet sarmalının hüküm sürdüğü bir Orta Doğu, yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek, kültür, spor ve eğlence merkezine dönüşmek ve lojistik merkezi olmak suretiyle yükselen bir küresel ekonomik güce evrilmeyi hedefleyen Suudi Arabistan'ın bu hedefi önünde ciddi bir engel teşkil ediyor. Dolayısıyla İslam ülkeleri ve diğer bölge ülkeleriyle entegrasyonun ve işbirliğinin sağlanması 2030 Vizyonunun önemli bir unsuru.²²

Bu çerçevede Suudi Arabistan İran ile imzaladığı yakınlaşma anlaşmasını kaynağını bu iki bölgesel güçten alan güvenlik sorunlarının topyekûn bertaraf edilmesi için iddialı olsa da sorunların çözümüne ilişkin diplomatik bir zemin hazırlaması açısından önemli buluyor. İki ülke Lübnan, Irak, Suriye ve Yemen'de hala karşı karşıya, ancak Suudi Arabistan ilişkilerin diğer alanlarda öngörülen iş birliği sayesinde ortak pragmatizm zemininde yeniden kurulması ve Suudi

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*, s.47.

¹⁹ *Ibid.*, s. 61.

²⁰ Nereim, Vivian. "China and Saudi Arabia Sign Strategic Partnership Agreement as Xi Visits Kingdom," *The New York Times*, 12 Ağustos 2022, <https://www.nytimes.com/2022/12/08/world/middleeast/china-saudi-arabia-agreement.html>

²¹ Isilow, Hassan. "BRICS announces expansion with inclusion of 6 countries, including Saudi Arabia, Iran," *Anadolu Ajansı*, 24 Ağustos 2023, <https://www.aa.com.tr/en/africa/brics-announces-expansion-with-inclusion-of-6-countries-including-saudi-arabia-iran/2975152>

²² Vision 2030, s. 58.

Arabistan'ın belirlediği ekonomik hedefleri gerçekleştirmek adına gerekli bölgesel altyapının bir bakıma sağlanabilmesi umudunu taşıyor.²³ Dolayısıyla Suudi Arabistan açısından normalleşme anlaşmasının İran'ın yerel vizyonundan ziyade daha küresel bir vizyondan beslendiğini söylemek mümkün. Ancak ister yerel ister küresel olsun, anlaşmanın önemli potansiyel dönüşümlerin habercisi olduğunu söylemek abartı olmaz.

Küresel Dengelerde Dönüşümler: Çin'in Orta Doğu'daki Rolü

İki bölgesel rakibi anlaşma koltuğuna oturtmayı başaran Çin'in Orta Doğu diplomasisine başarılı bir şekilde müdahil olması şaşırtıcı, ancak beklenmedik değil. Zira 2010'lu yıllara kadar sergilediği ekonomik büyüme hırsını uluslararası siyasi dengelerin yeniden tesisine taşıyıp taşımayacağı tartışmalı olan Çin önce 2013 yılında başlattığı "Kuşak ve Yol Projesi", sonra da 2023 yılında duyurduğu "Küresel Güvenlik Girişimi" ile ABD – Çin ekseninde uzun vadede yaşanabilecek bir küresel güç geçişinin hazırlıklarını yaptığının sinyallerini de vermişti. Her iki proje de küresel ekonomi, siyaset ve güvenlik sisteminin uzun vadeli bir dönüşümünü öngörüyor olsa da bu girişimler çerçevesinde Orta Doğu bölgesine yapılan tekrarlı atıflar ve 2010 yılında düzenlenen "Çin – Körfez İşbirliği Örgütü Strateji Diyalogu" ile 2016 yılında yayınlanan "Arap Politika Belgesi" gibi girişimler Çin'in bölgeye yönelik özel bir ilgisi olduğunu göstermişti.²⁴

Çin'in "Kuşak ve Yol Projesi" Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Hindistan alt kıtası ve Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere 70'ten fazla ve çoğunlukla alt ve orta gelişmişlik seviyesindeki ülkede yapılacak altyapı, ulaşım ve yatırım projelerinden oluşan bir mega kalkındırma projesi olarak tanımlanabilir.²⁵ Böylesine geniş bir coğrafyayı kapsayan bu projede Orta Doğu'ya özel bir önem atfediliyor olmasının birincil sebebi dünyanın üretim atölyesi haline gelen Çin'in bu devasa üretim çarkını döndürebilmek ve ABD odaklı küresel sistemde güç geçişini kendi lehine olacak şekilde gerçekleştirebilmek için Orta Doğu petrolüne ihtiyaç duyuyor olması.²⁶ Bu bağlamda Çin, toplamda 12 Arap ülkesiyle stratejik partnerlik anlaşması ve 21 Arap ülkesiyle de Kuşak ve Yol projesi bağlamında çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalarken, 15 Arap ülkesi de projenin finansmanını

²³ Farouk, Yasmin. "Riyadh's Motivations Behind the Saudi-Iran Deal," *Carnegie Endowment for International Peace*, 30 Mart 2023, <https://carnegieendowment.org/2023/03/30/riyadh-s-motivations-behind-saudi-iran-deal-pub-89421>

²⁴ Eslami, Mohammad & Papageorgiou, Maria. "China's Increasing Role in the Middle East: Implications for Regional and International Dynamics," *Georgetown Journal of International Affairs*, 2 Haziran 2023, <https://gja.georgetown.edu/2023/06/02/chinas-increasing-role-in-the-middle-east-implications-for-regional-and-international-dynamics/>

²⁵ Uzun, Ezgi. "Küresel güç geçişi çerçevesinde Çin-İran anlaşması," *Anadolu Ajansı*, 5 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuresel-guc-gecisi-cercevesinde-cin-iran-anlasmasi/2198314>

²⁶ *Ibid.*

yöneten Asya Altyapı Yatırım Bankası'na katıldı.²⁷

Söz konusu ülkeler arasında Çin'e petrol ihracatı yapan ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan ve yaptırımlar sebebiyle petrol satışı sekteye uğrasa bile Suudi Arabistan ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada yer almayı başaran İran ayrı bir yere sahip.²⁸ Bu bağlamda Mart 2021'de Çin ve İran arasında imzalanan 25 yıllık Kapsamlı Stratejik İşbirliği Anlaşması İran'ın petrol üretimi, lojistik altyapısı ve savunma ve bilgi teknolojileri gibi stratejik sektörlerine toplam 400 milyar dolar değerinde bir Çin yatırımı öngörüyor.²⁹ Uluslararası yaptırımlar ve bölgedeki askeri faaliyetleri sebebiyle ekonomik ve siyasi izolasyona maruz kalan İran bu anlaşmayla birlikte Çin'e düşük fiyatlı da olsa petrol satışı gerçekleştirebilecek, ülkeye hatırı sayılır yatırım çekecek ve ABD'ye karşı yanına bir başka küresel gücü olarak uluslararası meşruiyetini güçlendirecekti. Çin ayrıca Suriye ve Irak gibi uzun süreli çatışmadan çıkmış ve ülkenin yeniden inşası için mali fona ihtiyaç duyan ABD ve İsrail karşıtı direniş eksenini müttefikleriyle de çeşitli yatırım ve altyapı anlaşmaları imzalayarak hem bu müttefiklerin ekonomik olarak güçlenmesine katkıda bulunacak, hem de fonlayacağı liman, demiryolu ve karayolu projeleri sayesinde direniş eksenini müttefikleri arasındaki ağların genişletilmesine dolaylı bir katkı sağlayacaktı. Nitekim Irak, 2021 yılında Kuşak ve Yol Projesi kapsamında altyapı projeleri ve petrol sektörü en çok finanse edilen ülke oldu.³⁰ Çin ayrıca Eylül 2022'de Suriye rejimiyle imzaladığı stratejik anlaşma ile hem ülkenin çökmüş ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunacağını duyurdu, hem de uluslararası camiaya Suriye'ye uygulanan tek taraflı yaptırımların kaldırılması çağrısında bulunarak bu müttefikin de uluslararası meşruiyetine katkıda bulundu.³¹ Dolayısıyla Çin'in Orta Doğu'daki varlığı İran'ın izolasyonunu kırmak ve bölgeye nüfuz eden ABD'ye karşı bir denge oluşturmakla kalmıyor, İran'ın direniş ekseninin geleceğine ilişkin yerel vizyonuyla da örtüşüyor.

Suudi Arabistan açısından Çin ile ilişkiler yine küresel vizyonunun izlerini taşıyor. Zira kendisinden en çok petrol ithal eden ve en büyük ticaret ortağı olan Çin ile Aralık 2022'de imzaladığı Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması kapsamında Kuşak

²⁷ "BRI brings development of China and Middle East closer than ever," *The State Council Information Office of the People's Republic of China*, 10 Mayıs 2023, http://english.scio.gov.cn/m/beltandroad/2023-05/10/content_85278499.htm

²⁸ Jash, Amrita. "Saudi-Iran Deal: A Test Case of China's Role as an International Mediator," *Georgetown Journal of International Affairs*, 23 Haziran 2023, <https://gjiia.georgetown.edu/2023/06/23/saudi-iran-deal-a-test-case-of-chinas-role-as-an-international-mediator/>

²⁹ "Metn-e Farsi-e nehaj-e piishnevis gerardad 25 sale Iran va Chin," *Eghtesad News*, 30 Mart 2021, <https://www.eghtesadnews.com/دان-س-نی-چ-ناری-ا-ط-اس-د-ا-د-ا-ر-ق-س-ی-و-ن-ش-ی-پ-ی-ای-ن-ش-ی-اری-و-س-راف-ن-تم-61/348927-ا-د-ن-اس-ر-ی-اس-ش-خ-ب>

³⁰ Reuters. "Iraq top recipient of China's Belt and Road Initiative financing for infrastructure projects in 2021, study shows," *SCMP*, 2 Şubat 2022, <https://www.scmp.com/business/china-business/article/3165611/iraq-top-recipient-chinas-belt-and-road-initiative>

³¹ Cash, Joe. "China's Xi calls on West to lift sanctions against war-ravaged Syria," *Reuters*, 22 Eylül 2023, <https://www.reuters.com/world/xi-china-is-willing-work-with-syria-upgrades-ties-2023-09-22/>

ve Yol Projesi ile 2030 Vizyonunu sosyal reformları ve ekonomik çeşitlendirme hedefleri arasında bir 'harmonizasyon planı' imzalama konusunda mutabık kaldıklarını açıklamıştı.³² Bu bağlamda geleneksel hidrokarbon sektörünün yanı sıra Suudi Arabistan'ın yeni geliştirmeye başlayan dijital ekonomi, yeşil kalkınma, ulaşım gibi sektörler ile mega projelerde işbirliği ön plana çıkıyor.³³ 2030 Vizyonu kapsamında yer alan ve tamamen yenilenebilir enerji kaynaklarıyla desteklenmesi planlanan NEOM şehri projesi ve önemli bir ara bağlantı merkezi olması hedeflenen Kral Abdülaziz Havalimanı bizzat Kuşak ve Yol Projesi tarafından finanse ediliyor.³⁴ Suudi Arabistan Çin ile yakınlaşmasının "ABD'ye sırtını dönmek anlamına gelmediğini" vurgulasa da gerek Çin'in de içinde yer aldığı BRICS üyeliği gerekse Çin'in bölge ekonomisine nüfuzunu destekleyici adımları bölgedeki ABD hakimiyetini uzun vadede sarsıcı nitelikte.³⁵

Çin açısından bakıldığında, Orta Doğu ülkeleriyle imzaladığı stratejik partnerlik anlaşmaları ve Kuşak ve Yol Projesi vasıtasıyla bölge ekonomisi üzerinde artan nüfuzunun meyvelerini verebilmesi için bölgedeki istikrarsızlığın kontrol altına alınması şart görünüyor. Nitekim 2022 yılında "güvenliğin bölünmezliği ilkesini göz önünde bulundurarak dengeli, etkin ve sürdürülebilir güvenlik mimarisi oluşturmalı" düsturundan yola çıkarak duyurduğu "Küresel Güvenlik Girişimi"nin önemli alt başlıklarından birini Orta Doğu bölgesi oluşturuyor.³⁶ Belgede bölgede nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, kolektif güvenliğin teşvik edilmesi, bölge ülkeleri arasında diyalogun güçlendirilmesi ve Filistin sorununda iki devletli çözümün desteklenmesi gibi maddeler ön plana çıkıyor.³⁷ Çin'in İran ve Suudi Arabistan arasındaki normalleşme anlaşmasına arabuluculuk yapması da bu iki ülke arasında diyalogun güçlendirilmesini teşvik ederek her üç ülkenin de çıkarının bulunduğu üçüncü bölge ülkelerindeki mevcut ve potansiyel ekonomik faaliyetleri güvence altına almak, bölgedeki ekonomik nüfuzu güçlendirmek ve uzun vadede ABD ile arasındaki siyasi güç geçişini kendi lehine olacak şekilde desteklemekle yakından ilintili. Bu anlaşmayla bir yanına ABD'nin bölgedeki uzun vadeli müttefiklerinden Suudi Arabistan'ı, diğer yanına da uzun vadeli problem yaşadığı İran'ı alabilen Çin, bölgedeki geleneksel siyasi dengeleri bozarak genişleme potansiyeline de sahip alternatif bir siyasi blok

³² Radwan, Rawan. "Saudi Arabia, China emerge as comprehensive strategic partners as Chinese President Xi Jinping wraps up state visit," *Arab News*, 10 Aralık 2022, <https://www.arabnews.com/node/2213756/saudi-arabia>

³³ *Ibid.*

³⁴ Jash, "Saudi-Iran Deal: A Test Case of China's Role as an International Mediator," <https://gja.georgetown.edu/2023/06/23/saudi-iran-deal-a-test-case-of-chinas-role-as-an-international-mediator/>

³⁵ "China and Saudi Arabia Sign Strategic Partnership Agreements as Xi Visits Kingdom," 12 Ağustos 2022, <https://www.nytimes.com/2022/12/08/world/middleeast/china-saudi-arabia-agreement.html>

³⁶ Aytakin, Emre. "Çin Devlet Başkanı Şi, "Küresel Güvenlik Girişimi" önerisinde bulundu," *Anadolu Ajansı*, 21 Nisan 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-devlet-baskani-si-kuresel-guvenlik-girisimi-onerisinde-bulundu/2569707>

³⁷ Çin Dışişleri Bakanlığı "The Global Security Initiative Concept Paper," *The Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China*, 21 Şubat 2023, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230221_11028348.html

oluşturuyor. Dolayısıyla bölgenin küresel güçler arasında bir rekabet merkezi haline gelmesinin doğrudan bölgesel dönüşümleri de beraberinde getirdiğini söylemek mümkün.

Bölgesel Dengelerde Dönüşümler: Genişletilmiş İbrahim Anlaşmalarından Aksa Tufanı Operasyonuna

Normalleşme anlaşmasının küresel dönüşümler temelindeki potansiyel etkisi uzun vadeye yayılacak gibi görünse de bölgesel dengeler üzerindeki etkisi hızlı. Zira anlaşma İsrail'i merkeze alan iki çok taraflı anlaşmaya cevaben ve bu anlaşmaların tam ortasında yer alıyor. 2020 yılında ABD'nin arabuluculuğunda İsrail – Birleşik Arap Emirlikleri – Bahreyn arasında imzalanan ve daha sonra Fas ile Sudan'ı da kapsayacak şekilde genişletilen İbrahim Anlaşmaları, Mısır ve Ürdün'den sonra iki önemli Körfez ülkesinin İsrail'in bölgedeki varlığını yeniden tescillemeleri ve diplomatik normalleşme sürecine girmeleri açısından büyük önem taşıyordu.³⁸ Ticaret, yatırım, savunma, ulaşım, yenilenebilir enerji, siber güvenlik, turizm ve su gibi önemli konularda işbirliği öngören anlaşmanın kısa süre içerisinde İsrail – Körfez bağlarını kuvvetlendirdiğini söylemek mümkün. Zira Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail arasındaki ticaret hacmi iki sene içerisinde on kat arttı, bölgedeki altyapı, su ve elektrik projelerinin desteklenmesi için özel bir fon kuruldu, gümrük vergilerinin % 96 oranında azaltıldığı bir serbest ticaret anlaşması imzalandı ve farklı sektörlerde yatırımlar gerçekleştirildi.³⁹ Ancak İsrail ve Körfez arasındaki bu ekonomik entegrasyondan daha da önemli olan, anlaşmanın diğer Arap ülkelerine de ulaşarak İsrail'in bölgedeki meşruiyetini pekiştirmesi ve bu meşruiyetin İsrail-Filistin meselesine yönelik olası bölgesel yansımalarıydı. Nitekim, 2023 yılı içerisinde anlaşmanın bu sefer ABD devlet başkanı Joe Biden'ın arabuluculuğunda bir diğer Körfez ülkesi olan Suudi Arabistan'a uzanacağı söylentileri hız kazandı.⁴⁰

2023 yılında İsrail ve Suudi Arabistan'ın yıl içerisinde imzalanabilecek bir normalleşme anlaşmasına yakın durdukları görülüyordu. Suudi Arabistan'ın anlaşma için ABD'den bekledikleri arasında İran tarafından bir saldırıya uğraması durumunda ABD'nin Suudi Arabistan'ın savunmasını şart koşacak NATO düzeyinde bir karşılıklı güvenlik anlaşması, ABD gözetiminde bir sivil bir nükleer program ve yine İran'ın orta ve uzun menzilli füzelerine karşı antibalistik

³⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı, "Abraham Accords", https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE_Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf

³⁹ Akıncı, Şerife. "İkinci yılında Abraham Anlaşmaları ve gelinen nokta," *Anadolu Ajansı*, 22 Eylül 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikinci-yilinda-abraham-anlasmalari-ve-gelinen-nokta/2691849>

⁴⁰ Friedman, Thomas L. "Biden is weighing a big Middle East deal," *New York Times*, 27 Temmuz 2023, <https://www.nytimes.com/2023/07/27/opinion/israel-saudi-arabia-biden.html>

füze savunma sistemi gibi daha gelişmiş askeri teçhizat temini bulunuyordu.⁴¹ Öte yandan Suudi Arabistan'ın İsrail'den temel beklentisi Filistin sorununda iki devletli bir çözüm olasılığının muhafaza edilmesiydi.⁴² İran, Suudi Arabistan'la imzaladığı normalleşme anlaşması ile Suudi Arabistan'ı İsrail'le normalleşen Arap ülkeleri kervanına katılmaktan alıkoymayı hedefliyor ve İsrail ve ABD'ye karşı Çin eksenli bir bölgesel alternatifte doğru çekmeyi hedefliyordu. Öte yandan bu iki çok taraflı anlaşmanın ortak paydası olan Suudi Arabistan açısından iki anlaşma birbirinin alternatifi değil, potansiyel tamamlayıcısı. Zira Krallık bir yandan 2030 Vizyonuna uygun olarak Çin ekseninde kendine bir ekonomik konum bulmaya çalışıyor, diğer yandan da yerel askeri kapasitesini geliştirip dışa bağımlılığını azaltana kadar geleneksel müttefiki ABD'nin genişletilmiş güvenlik garantilerine ihtiyaç duyuyor. Üstelik bu güvenlik garantilerini bir normalleşme anlaşması imzalamış olmakla birlikte yine de nükleer programına ve balistik füzelerini güvenemediği aşıkâr olan İran'a karşı istiyor. Dolayısıyla İran ile ilişkileri normalleştirmiş olmak İsrail ile potansiyel bir normalleşmenin de alternatifi değildi. Ayrıca İran ile normalleşme, Suudi Arabistan'ın 2023 yılında izlediği genel bölgesel normalleşme trendinin sadece bir parçası. Nitekim Krallık Beşar Esad liderliğindeki Suriye'nin Arap Birliği'ne yeniden dönüşüne öncülük etmek ve Cemal Kaşıkçı olayı sebebiyle Türkiye ile gerilen ilişkilerini yeniden canlandırmak gibi bölgede bir dizi normalleşme adımı atmıştı.⁴³

Hamas'ın 7 Ekim'de İsrail geneline karşı başlattığı Aksa Tufanı Operasyonu ABD eksenindeki İsrail merkezli bu ikinci çok taraflı normalleşme anlaşması için bir dönüm noktası oldu. Zira saldırıyı düzenleyen Hamas direniş eksenli müttefiklerinden biriydi ve başat aktörlerden İran, Lübnan Hizbullahı ve Yemen'deki Ansarallah hareketi İsrail'e karşı Hamas'a açık destek veriyordu. Saldırı emrini İran'ın verip vermediği tartışmalı olsa da ittifakın artık mezhepsel fay hattının ötesine geçerek İsrail karşıtlığı etrafında yeniden canlandırılmaya çalışıldığını göstermek açısından uygun bir zemin yakalanmışa benziyordu. Akabinde İsrail'in Gazze'de insanlık krizi yaratan askeri operasyonu da bölgede direniş eksenli ittifakının canlılığı, yetkinliği ve meşruiyetinin yeniden kanıtlanabileceği bir fırsattı. Yemen ve Lübnan Hizbullahı İsrail'e yönelik çok sayıda saldırı düzenlerken İran dışişleri bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan da direniş eksenli müttefiklerine yönelik gerçekleştirdiği ziyaretlerin ardından Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi pek çok bölge ülkesiyle yakın temaslarda bulundu.⁴⁴ Gerilimin en çok tırmandığı dönemde ABD açısından temel endişe,

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Salem, Paul. "The oncoming Saudi-Israeli normalization," *The Middle East Institute*, 5 Eylül 2023, <https://www.mei.edu/publications/oncoming-saudi-israeli-normalization>

⁴⁴ "Iran and Turkey, along with other Muslim countries, need to take more powerful measures in support of the Palestinian nation," *Nour News*, 26 Kasım 2023, <https://nournews.ir/En/News/155972/Iran-and-Turkey,-along-with-other-Muslim-countries,-need-to-take-more-powerful-measures-in-support-of-the-Palestinian-nation>

direnış ekseninin İsrail'e yönelik topyekûn bir askeri hareket başlatarak Gazze Savaşı'nın tüm bölgeye yayılmasına sebep olmasıydı. Nitekim İran, Anşarallah Hareketi, Lübnan Hizbullah'ı ve Iraklı Şii milis güçler İsrail ve bölgedeki ABD varlığına yönelik küçük ve orta ölçekli askeri hamlelerde bulunmaya devam ediyor. Ancak İran'ın muhafazakar yönetimi, iç siyasette savaş karşıtı kamuoyuna karşın geniş çaplı bir askeri müdahale opsiyonunu gündemde tutuyor olsa da, böylesi bir müdahale için direniş eksenine ek olarak bölgenin diğere ülkelerinin desteğini de almayı hedeflediğı anlaşıyordu. Diğere bir deyişle direniş ekseninin hamisi İran, Filistin meselesine karşı gösterdiği kırk yıllık stratejik ilginin ahlaki üstünlüğünden faydalanarak tüm bölgeyi İsrail karşıtlığı ekseninde örgütlemeyi ve bu vesileyle yerel vizyonunu pekiştirmeyi umuyordu.

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu her ne kadar Gazze Savaşı sonrası Suudi Arabistan'la normalleşme anlaşmasının gerçekleşeceğini dile getirse de Suudi Arabistan'ın ABD güdümünde bir anlaşma imzalaması kısa vadede olası görünmüyor.⁴⁵ Aksine, Suudi Arabistan İsrail'in meşru müdafaa argümanını reddeden ve askeri saldırganlığının uluslararası hukuk açısından geçerliliğini sorgulayan bir söylem geliştirdi.⁴⁶ Bu bağlamda, Arap Birliğı ve İslam İşbirliğı Teşkilatı tarafından uluslararası camiayı ateşkes çağrısında bulunmaya ikna etmek amacıyla kurulan ve Suudi Dışişleri Bakanı Faysal bin Farhan'ın liderliğini yürüttüğü diplomatik komitenin ilk iki durağının Çin ve Rusya olması da Suudi Arabistan'ın bölgesel düzlemde İsrail'den uzaklaşırken küresel düzlemde de ABD'nin karşısında yer alan ve sistemsel dönüşümü hedefleyen alternatif bir eksene doğru yaklaşıyor olduğunu söylemek mümkün.⁴⁷ Aksa Tufanı Çin, İran ve Suudi Arabistan eksenini bu sefer de Filistin konusunda ortak bir zeminde yakalamışa benziyor, zira 15 Aralık'ta yaptıkları ortak bir açıklamada Gazze'deki operasyonların derhal durdurulması çağrısında bulundular.⁴⁸

Sonuç Niyetine: Normalleşmenin Geleceğine İlişkin Soru İşaretleri

Anlaşmanın imzalandığı Mart 2023'ten bu yana meydana gelen gelişmelere bakıldığında Suudi-Arabistan Normalleşme Anlaşmasının vadettiklerini gerçekleştirme konusunda olumlu bir seyir içerisinde olduğunu söylemek mümkün. İki ülke anlaşmanın öngördüğü şekilde diplomatik ilişkileri yeniden başlattı. Bunun yanı sıra, Aksa Tufanı ve Gazze Operasyonunun yarattığı bölgesel krize yönelik ortak bir siyasi çalışma yürütüp ortak bir tavırda birleşmeleri bölgeyi

⁴⁵ Flatley, Daniel. "Netanyahu Still Sees Peace Deal With Saudi Arabia After Gaza Fighting." *Bloomberg*, 10 Kasım 2023, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-11-10/israel-hamas-conflict-netanyahu-sees-saudi-arabia-peace-deal-after-gaza-fight>

⁴⁶ Alghashian, Aziz. "How Saudi Arabia Could Use Its Leverage in Gaza", *Foreign Policy*, 28 Aralık 2023, <https://foreignpolicy.com/2023/12/18/saudi-arabia-israel-gaza-mbs-leverage/>

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ All-Khazen, İbrahim. "China, Saudi Arabia, Iran call for immediate cease-fire in Gaza." *Anadolu Ajansı*, 15 Aralık 2023, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-saudi-arabia-iran-call-for-immediate-cess-fire-in-gaza/3083847>

İlgilendiren siyasi ve güvenlik meselelerinde ortak hareket edebileceklerinin de sinyalini verdi. Bunlar, 1979'dan bugüne ilişkileri dalgalı seyreden iki bölgesel rakibin ilişkilerinin yeniden tanımlanması açısından önemli işaretler.

Öte yandan, anlaşmanın geleceğine yönelik iki soru işaretinden söz edilebilir. Bunlardan ilki, anlaşmanın ısrarlı bir şekilde vurgu yaptığı egemenlik ve devletlerin içişlerine karışmama ilkelerine ilişkin. Kuruluşundan itibaren dış politikasını milli güvenlikten ziyade "sınır ötesi güvenlik" doktrini üzerine kuran İran'ın direniş eksenini boyunca desteklediği devlet-altı aktörlerle ilişkilerini bu iki ilke zemininde yeniden düzenlemesi olası görünmüyor. İran'ın bu konuda en fazla yapabileceği, besleyip büyüttüğü milis gruplara azami güce ulaşmalarının ardından olsa olsa kontrollü bir bağımsızlık vererek onlarla nispeten daha eşit, ancak hami ve müvekkil ilişkisinin tamamen yok olmadığı bir müttefiklik ilişkisi içerisinde hareket etmek. Bir diğer soru işareti ise "kalkınmanın ideolojisi" ile alakalı. Çin, İran ve Suudi Arabistan'ı her üç ülkenin de çıkarının olduğu üçüncü bölge ülkelerinde bir araya getiren ekonomik kalkınma heyecanının söz konusu ülkelerin iç siyasetinde henüz tamamen kapanmamış olan kimlik ve ideoloji temelli yaralara çarpma olasılığı yok değil. Kalkınma hatlarının hangi bölgelerden geçeceği, fonlardan hangi kimlik gruplarının daha fazla faydalanabileceği ve bu esnada olası çıkar çatışmalarının kim tarafından yönetileceği soruları yepyeni krizler yaratabilir. Çatışma ve istikrarsızlıkla geçen son yirmi yılın ardından bir yeniden yapılandırma sürecine girmeyi arzu eden Orta Doğu bölgesinin yeni sınavı, jeopolitikten ziyade jeoekonomik gibi görünüyor. Bu üç ülkenin bu yeni sınavı nasıl vereceği merak konusu.

OTOMASYONUN ÖTESİ: EKONOMİK VE MESLEKİ DİRENİŞ İÇİN BİR KATALİZÖR OLARAK YAPAY ZEKA

Taşkın Osman Aksoy

Linktera Bilgi Teknolojileri Kurucu Ortak ve Genel Müdürü

Önsöz

Yapay zeka (AI) alanı etrafında fırtına bulutları toplandıkça, işlerimiz ve hayatımız üzerindeki etkisi hakkındaki konuşmalar da yoğunlaşıyor. En sevdiğim filmlerden biri olan Top Gun'daki Maverick karakterini anımsatırcasına, yapay zekanın becerilerimizi önemsiz hale getireceği korkusu hakim: Her uçuşta yeni bir şey izlemek niyetinde olmama rağmen, kendimi kaçınılmaz olarak Maverick'in her şeye rağmen meydan okumasının büyüüne kapılmış buluyorum.

Kaptan Pete 'Maverick' Mitchell'in "Başarı uçakta değil; pilotta" dediği o sahneyi hatırlayın; bugün içinde bulunduğumuz durumla oldukça örtüşüyor. Herkes yapay zekanın kontrolü ele geçirmesinden bahsederken, tıpkı Maverick'in pilotun önemini vurguladığı gibi, yapay zekanın vazgeçilmez olduğunu, ancak insan olmadan başarı ve çözüme ulaşamayacağını anlıyoruz.

AI'nın çalışma ortamımızı yeniden şekillendirmesine ilişkin tartışmalar gürültülü ve tedirgin edici. Ancak Maverick'in demode olma inancına boyun eğmeyi reddetmesi gibi, aramızda da benzer bir duygu yankılanıyor: "Evet, yapay zeka her şeyi etkileyecek, ama hemen değil. En azından bugün değil."

Bu derin değişimin ortasında, insan adaptasyonu ve becerilerinin önemini korumaya devam edeceğine dair kararlı bir inanç var. Yapay zekanın potansiyel etkisini düşünürken bile, Maverick'in zamansız sözleri aklımızdan çıkmıyor: "Başarı uçakta değil; pilotta". Bu, teknolojinin ilerlediği bir dönemde bile insan dokunuşunun ve uzmanlığının vazgeçilmez olmaya devam edeceği anlamına geliyor. Gelecek değişebilir, ancak insan yaratıcılığının rolü kaybolup gitmiyor. Ne bugün değil, ne de yarın.

Giriş

Modern gelişmeler ortamında, yapay zekanın entegrasyonu sektörleri yeniden tanımlayan, iş akışlarını yeniden şekillendiren ve işi algılama şeklimizde devrim yaratan çok önemli bir güç olarak duruyor. Yapay zekanın derin etkisi sadece otomasyonun ötesine geçmiyor; çeşitli sektörlerde radikal bir dönüşüm vaat ederek verimlilik, yenilikçilik ve büyüme için benzeri görülmemiş bir potansiyel sunuyor.

Günümüzün teknolojik ortamında AI, genellikle elektriğin zamanındaki dönüştürücü etkisine benzetilmektedir. "AI yeni elektriktir" ifadesi,¹ AI'nın sahip olduğu muazzam etkiyi uygun bir şekilde yansıtıyor. Tıpkı elektriğin endüstrilere, evlere ve yeniliklere güç vererek dünyada devrim yaratması gibi, yapay zeka da çalışma, etkileşim ve yenilik yapma şeklimizi yeniden şekillendiriyor.

Elektriğin evleri aydınlatması ve makinelere güç vermesine benzer şekilde, AI'nın entegrasyonu da verimliliği artırıyor, süreçleri otomatikleştiriyor ve çeşitli sektörlerde üretkenliği arttırıyor. Tıpkı elektriğin vazgeçilmez bir kamu hizmeti haline gelmesi gibi, AI da giderek modern yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geliyor ve sağlık ve finanstan eğlence ve ulaşım kadar sektörlerle sızıyor.

AI ve elektrik arasındaki analogi, dönüştürücü yeteneklerinin ötesine geçerek teknolojik ve ekonomik Rönesans'a benzer yeni bir çağın habercisi. Tıpkı elektriğin ampuller, telefonlar, televizyonlar ve yeni üretim metodolojileri gibi devrim niteliğindeki buluşları doğurarak eşi benzeri görülmemiş bir inovasyon dalgasını ateşlemesi gibi, AI da benzer şekilde modern bir rönesansı ateşliyor ve akıllı sistemlerin, otonom araçların, kişiselleştirilmiş öneri algoritmalarının ve diğerlerinin yaratılmasını teşvik ediyor.

Bununla birlikte, tıpkı elektriğin benimsenmesinde olduğu gibi, AI'nın yaygın olarak uygulanması da kendi zorluklarını beraberinde getirmektedir. Elektriğin iş gücünde değişikliklere yol açması ve yeni beceriler ve eğitimler gerektirmesine benzer şekilde, AI'nın yaygınlaşması da iş rollerini ve istihdam ortamlarını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Bu değişim, iş gücünün bu teknolojik ilerlemelere uyum sağlayabilmesini ve bunlardan faydalanabilmesini sağlamak için sürekli öğrenmeye ve yeni yetkinliklerin geliştirilmesine vurgu yapılmasını gerektirirken, uygun düzenleyici çerçeveler de bunların topluma etkili ve faydalı bir şekilde entegre edilmesini sağlamaktadır.

Yapay zeka sadece mevcut işlerin sayısını değil, aynı zamanda işin doğasını da etkilemektedir. Geçmişte, makineler öncelikle güç veya hız gerektiren görevleri yerine getiriyordu. Şimdi ise AI karmaşık bilişsel görevlerin üstesinden gelebiliyor. Politika yapımcılar, AI'nın entegrasyonuna öngörü ile yaklaşmalı ve faydalarından eşit ve sorumlu bir şekilde yararlanılmasını sağlamalıdır. Tıpkı elektriğin dünyayı başlangıcında hayal bile edilemeyecek şekilde değiştirmesi gibi, AI da endüstrileri yeniden tanımlama, ekonomileri yeniden şekillendirme ve insan hayatını derinden etkileme potansiyeline sahiptir.

Bu makale, gelecekte işlerin nasıl olacağına dair kesin cevaplar içermekten ziyade AI'nın şu anda nasıl kullanıldığına bakmak ve daha sonra bazı işlerde ve

¹ Andrew Ng, bilgisayar bilimci ve Coursera kurucu ortağı.

alanlarda nasıl kullanılabileceğini mütevazı bir şekilde tahmin etmekle ilgilidir. Bu makale boyunca, yapay zeka dünyasının derinliklerine inecek ve onun çalışma yöntemlerimiz üzerindeki dönüştürücü etkisini keşfedeceğiz.

Devrimsel Bir Güç Olarak Yapay Zeka: Sanayi Devrimlerinden Dersler

Buhar makinesinin ortaya çıkışıyla damgasını vuran Birinci Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında toplumları yeniden şekillendirdi. James Watt'ın buhar makinesinde yaptığı geliştirmeler imalat, ulaşım ve tarımda devrim yaratmış, tekstil fabrikalarında verimli üretimi körüklemiş, buharlı gemileri ve demiryollarını harekete geçirmiştir. Bu dönem, aynı zamanda elektriğin benimsenerek ilerlemeyi hızlandıran devrim niteliğinde bir gelişmeyi de gözler önüne sermiştir. 19. yüzyılın sonları, özellikle Thomas Edison'un pratik elektrikli aydınlatma ve güç sistemleri ile elektriğin endüstrileri geliştirmesine tanık oldu. Bu dönemde fabrikalar günün her saati çalışmış, verimlilik artmış ve şehir merkezleri aydınlatma, ısıtma ve elektrikli aletler gibi kolaylıklar sayesinde gelişmiştir. Bu teknolojiler sadece üretim yöntemlerini dönüştürmekle kalmadı, aynı zamanda ekonomileri tarımdan sanayiye geçirerek, kentleşmeyi teşvik ederek, iş dinamiklerini değiştirerek ve toplumsal normları yeniden tanımlayarak toplumları yeniden şekillendirdi. Buhar makinesi ve elektrikle desteklenen Birinci Sanayi Devrimi, sonraki teknolojik gelişmelerin temelini atıp, günümüzde yaşadığımız sanayileşmiş ve birbirine sıkıca bağlı dünyanın oluşumuna öncelik etti.

Ancak, elektriğin ilk kez kullanılmaya başlanmasının ardından, üretimdeki üstel büyüme hemen gerçekleşmedi. Üretim süreçleri, buhar makinesi döneminde kurulan süreçleri yansıttı ve yalnızca marjinal gelişmelerle sonuçlandı. 'Teknolojik Devrim' olarak adlandırılan İkinci Sanayi Devrimi, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, yenilikçilerin fabrika düzenlerini yeniden inceledikleri, üretim süreçlerini iyileştirdikleri ve teknolojik yenilikleri daha büyük ölçekte benimsedikleri zaman ortaya çıktı. Henry Ford'un montaj hattı gibi yenilikler, üretim metodolojilerinde devrim yaratarak verimlilik ve seri üretimde bir değişim sergilemiştir. Çelik üretimi, kimyasal üretim ve yeni malzemelerin benimsenmesindeki gelişmeler ilerlemeyi daha da hızlandırdı. Bu dönem aynı zamanda telefon ve radyo gibi telekomünikasyon sistemlerinin yükselişine tanıklık etti ve mesafeler arasında daha hızlı iletişim ve bağlantı sağladı. Bilimsel keşifler teknolojik yenilikleri körükleyerek tüketim mallarının ve endüstriyel süreçlerin gelişimine katkıda bulundu. İkinci Sanayi Devrimi küresel ekonomiyi yeniden şekillendirerek üretimi, ekonomik büyümeyi ve sanayinin genişlemesini artırdı ve bugün tanık olduğumuz teknoloji odaklı inovasyon ve küreselleşme için zemin hazırladı.

Üçüncü Sanayi Devrimi daha sonra bilgisayarların, internetin ve mobil teknolojinin yaygınlaşmasına odaklanan bir öncekinin yenilikleri üzerine inşa edildi. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından 21. yüzyıla uzanan bu devrim, toplumu yeniden şekillendiren dijital teknolojilerin yaygın bir şekilde benimsenmesiyle karakterize oldu. Transistörün icadı, entegre devrelerin geliştirilmesi ve Alan Turing gibi vizyonerler ve IBM gibi şirketlerdeki öncüler tarafından modern bilgisayarın doğuşu, hesaplama gücünü artırdı. Hesaplama masrafları 1945'ten 1980'e kadar yıllık ortalama yüzde 37 oranında azalırken,² çeşitli değişimler ortaya çıktı: telefon operatörleri yedeklilikle karşı karşıya kaldı, General Motors 1960'larda ilk endüstriyel robotu tanıttı ve 1970'ler havayolu rezervasyon sistemleri aracılığıyla self-servis teknolojisinin ortaya çıkışına tanık oldu.³ Takip eden on yıllarda, özellikle 1980'ler ve 1990'larda, bilgi işlem maliyetleri daha da hızlı bir şekilde düşmüş, yıllık ortalama yüzde 64'lük bir düşüş yaşanmış ve bu düşüş hesaplama yeteneklerinde kayda değer bir artışla aynı zamana denk gelmiştir.⁴ İnternetin yaratılması dünyayı birbirine bağlayarak iletişimde, bilgiye erişimde ve küresel bağlantıda devrim yarattı. Ardından mobil teknolojinin, özellikle de akıllı telefonların ortaya çıkması, interneti milyarlarca insanın ayağına getirerek sürekli bağlantı, anında iletişim ve geniş bilgi erişimi sağladı. Bu teknolojiler insanların etkileşim, çalışma ve iş yapma biçimlerini değiştirerek endüstrilerin dijitalleşmesine, e-ticaretin yükselişine ve küresel bilgi tabanlı ekonominin evrimine yol açtı. Yapay zeka, makine öğrenimi, büyük veri analitiği ve Nesnelerin İnterneti (IoT) alanlarında süregelen yeniliklerin temelini oluşturan bu sütunlar, günümüzün manzarasını şekillendirmekte ve bizi teknoloji odaklı bir geleceğe doğru yönlendirmektedir.

Kendinden öncekileri temel alan Dördüncü Sanayi Devrimi, yapay zeka (AI) ve makine öğrenimindeki gelişmelerin itici gücüyle dijital, fiziksel ve biyolojik alanları bir araya getirmektedir. Araştırma ve inovasyonun doruk noktası olan yapay zeka, bu devrimin temel taşı olarak topluma ve endüstriye entegre olarak dönüştürücü değişimleri başlatıyor. Makine öğrenimi algoritmalarını kullanan AI sistemleri, büyük hacimli verileri analiz ederek öngörülü içgörülere, görev otomasyonuna ve otonom sistemlerin geliştirilmesine olanak sağlıyor. Bu devrim, insanların makinelerle nasıl etkileşime girdiğini yeniden tanımlıyor ve teknoloji aracılığıyla insan yeteneklerini artırıyor. Yapay zeka üretim süreçlerini optimize ettikçe, sağlık hizmetlerinde hassasiyeti artırdıkça, akıllı altyapı geliştirmeyi teşvik ettikçe ve otonom araçlar aracılığıyla ulaşımında devrim yarattıkça sektörler

² Nordhaus, William D. "Two Centuries of Productivity Growth in Computing" *The Journal of Economic History*, Vol. 67, No. 1, 2007, <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-economic-history/article/two-centuries-of-productivity-growth-in-computing/856EC5947A5857296D3328FA154BA3A3>

³ Gordon, Robert J. "Is U.S. Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds", *National Bureau of Economic Research*, Working Paper, Ağustos 2012, <https://www.nber.org/papers/w18315>

⁴ Nordhaus, 2007.

yıkıcı değişikliklere uğramaktadır. AI'nın blok zinciri, kuantum hesaplama ve biyoteknoloji gibi diğer teknolojilerle birleşmesi, etkisini artırarak benzeri görülmemiş fırsatlar ve zorluklar ortaya çıkarmaktadır. AI'nın temelini oluşturduğu Dördüncü Sanayi Devrimi, insanlığın inovasyon arayışını, ekonomileri yeniden şekillendirmesini, çalışma paradigmalarını yeniden tanımlamasını ve yaşamları iyileştirmek için sürekli teknolojik evrim vaat etmesini ifade etmektedir.

Farklı sanayi devrimleri boyunca iş, ticaret, meslekler ve işlerin yapılış şekli çok değiştirdi. İlk olarak, makineler fabrikalarda işleri daha hızlı ve aynı hale getirmeye yardımcı oldu. Daha sonra elektrik ve montaj hatları işleri daha verimli hale getirdi. Daha sonra bilgisayarlar ve internet dünyayı küçülttü ve iş yapma şeklimizi değiştirdi.

Şimdi, Dördüncü Sanayi Devrimi'nde yapay zeka ve teknoloji ile daha fazla şey makineler tarafından yapılıyor. Bu da işleri değiştiriyor ve yeni beceriler gerektiriyor. Her devrim çalışma şeklimizi, işlerimizi, işlerin nasıl yapıldığını değiştirdi, yeni fikirler yarattı ve tüm dünyayı değiştirdi.

Yapay Zeka Nedir?

Aslında yapay zeka ya da AI, yeni bir şey değil. Bilgisayar biliminin başladığı 1940'lar ve 1950'lerde başladı. Bilgisayarların bizim nasıl düşündüğümüzü kopyalamasını sağlamanın pek çok yolu var. "Yapay zeka" adı 1956 yılında John McCarthy tarafından konuldu. O, Allen Newell ve Herbert Simon ile birlikte bu alanın başlamasında önemlidir.

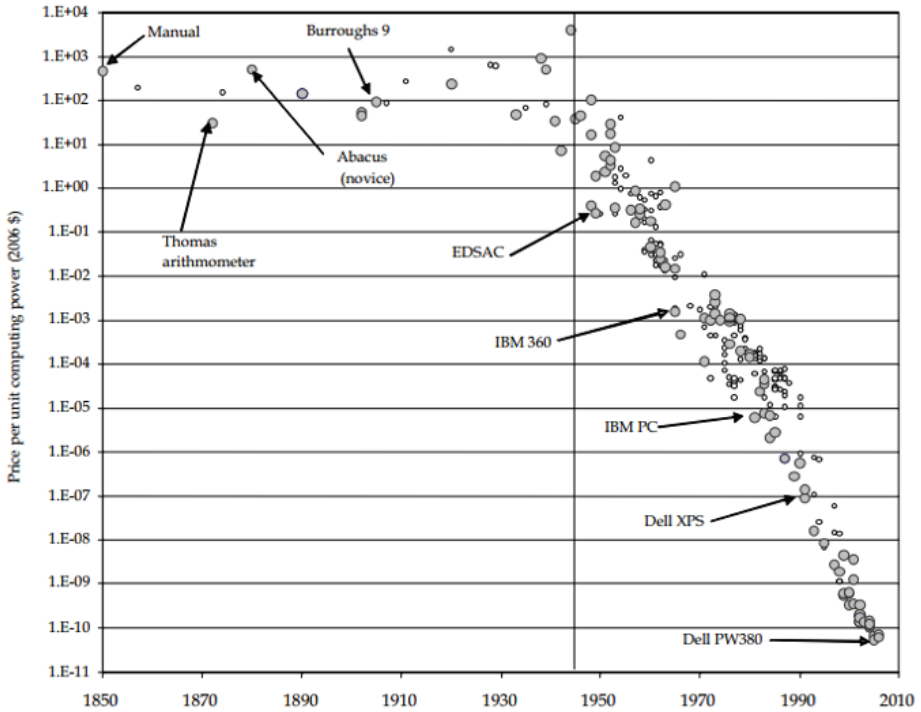
Yapay zeka (AI), bilgisayarların genellikle insan zekasına ihtiyaç duyan görevleri yerine getirmesini sağlama kavramını temsil eder. Bu, makinelerle öğrenmeyi, akıl yürütmeyi ve sorunları kendi başlarına çözmeyi öğretmek gibidir. AI, bilgisayarların bilgiyi anlamasını, insan benzeri bir şekilde iletişim kurmasını, karmaşık zorlukların üstesinden gelmesini ve eleştirel düşünmeyi içeren görevleri üstlenmesini sağlar.

AI'ı, insanların problem çözmeye yaklaşımına benzer şekilde bilgisayarları mantıklı düşünmeye, uyum sağlamaya ve çözüm bulmaya eğiten bir sistem olarak düşünün. Bilgisayarları çeşitli örneklerle beslemeyi içerir, böylece daha iyi öğrenebilir ve kavrayabilirler. Örneğin, AI konuşulan dili tanımaya, karmaşık ortamlarda otonom robotlara rehberlik etmeye veya tarama alışkanlıklarına dayalı önerileri kişiselleştirmeye yardımcı olur.

Yapay Zekada Güncel Gelişmeler

Teknolojik ilerlemede genel görünüm, Gordon Moore'un 1965 yılında bilgi işlem yeteneklerindeki hızlanan büyüme ve ardından bilgi işlem gücünün maliyetindeki düşüşle ilgili etkili tahminini anımsatan dikkate değer bir dönüşüm geçirdi. 'Moore Yasası' olarak bilinen bu eğilim, 1975 yılında en hızlı süper bilgisayarın 5 milyon dolarlık şaşırtıcı maliyeti ile benzer performansa sahip bir iPhone 4'ün yalnızca 400 dolara erişilebilirliği arasındaki önemli eşitsizliğe benzer şekilde muazzam değişikliklere yol açmıştır (Karşılaştırma yapmak gerekirse, 1969'dan 1975'e kadar dünyanın en hızlı bilgisayarı olarak kabul edilen CDC-7600'ün fiyatı, 1969'da piyasaya sürülmesinden bu yana yılda ortalama yüzde 4,3'lük bir enflasyon oranıyla 2013'te 32 milyon dolara eşdeğerti). Bu keskin tezat, Moore Yasası'nın derin etkisini canlı bir şekilde göstermekte ve sadece teknolojinin evrimini değil, aynı zamanda yıllar içinde bilgi işlem gücünün olağanüstü demokratikleşmesini ve satın alınabilirliğini de yansıtmaktadır.

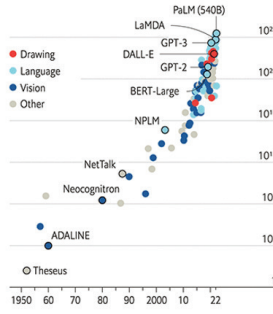
Tablo 1. 2006 fiyatlarının GSYİH fiyat endeksine ayarlanmasıyla saniye başına hesaplama maliyeti olarak ölçülen bilgi işlemdeki ilerleme.

Kaynak: Nordhaus (2007) Two Centuries of Productivity Growth in Computing

Son yıllarda, Yapay Zeka (AI) alanı, büyük ölçüde makine öğrenimi ve hesaplama yeteneklerindeki ilerlemelerden kaynaklanan, Moore Yasası'nın öngördüğü dönüştürücü yörüngeyi anımsatan, hatta çok daha fazlası olan aynı devrimden geçti. Makine öğrenimi, özellikle de derin öğrenme modellerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, giderek daha uygun fiyatlarla geniş hesaplama kaynaklarından yararlanarak benzeri görülmemiş bir ilerleme kaydetti. Bu gelişmeler, başta doğal dil işleme (NLP) olmak üzere çeşitli yapay zeka uygulamalarında çığır açmıştır. Generative Pre-trained Transformer (GPT) serisi gibi son teknoloji transformatör modelleri, dil anlama, çeviri ve içerik üretiminde devrim yaratarak insanlar ve makineler arasında yeni bir etkileşim çağını teşvik etti.

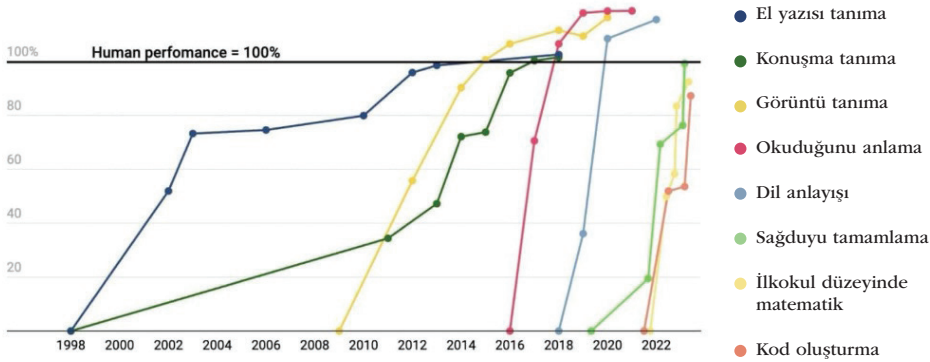
Tablo 2. Ölçeğin nimetleri: AI eğitim çalışmaları, kullanılan tahmini bilgi işlem kaynakları. Kayan nokta işlemleri, seçilen sistemler, türe göre, log ölçeği.

Kaynak: Sevilla, J. et al. "Compute trends across three eras of machines learning", arXiv, 2022.

Ayrıca, hesaplama gücündeki üstel artış, araçlara ortamlarla etkileşime girerek sıralı kararlar vermeyi öğretmeye odaklanan bir AI alt kümesi olan pekiştirmeli öğrenmedeki ilerlemeyi önemli ölçüde desteklemiştir. Bu durum, AI sistemlerinin karmaşık görevlerde ustalaşmasını sağlayarak oyun, robotik ve otonom araçlar gibi alanlarda dikkate değer başarılar sergilemesine neden olmuştur.

Tablo 3. İnsan performansına göre kıyaslama ölçütlerinde son teknoloji AI performansı

Her bir kıyaslama için, kıyaslama belgesinde bildirilen en yüksek performanslı taban çizgisi başlangıç noktası olarak alınır ve %0 olarak ayarlanır. İnsan performans sayısı %100 olarak ayarlanmıştır. El yazısı tanıma = MNIST, Dil anlama = GLUE, Görüntü tanıma = ImageNet, Okuduğunu anlama = SQuAD 1.1, Okuduğunu anlama = SQuAD 2.0, Konuşma tanıma = Switchboard, İlkokul matematiği = GSK8k, Sağduyu tamamlama = HellaSwag, Kod oluşturma = HumanEval. Grafik: TIME için Will Henshall; Kaynak: ContextualAI

Yapay zeka ve hesaplama alanındaki gelişmelerin yakınsaması, yapay zeka teknolojilerine erişimi demokratikleştirdi. Bir zamanlar araştırma laboratuvarları ve büyük şirketlerle sınırlı olan bu teknolojiler, artık daha küçük işletmeler ve bireysel geliştiriciler için giderek daha erişilebilir hale geldi. Ölçeklenebilir kaynaklar sunan bulut bilişim hizmetleri, startup'ları ve girişimcileri, altyapıya önemli miktarda ilk yatırım yapmadan AI odaklı çözümleri keşfetme konusunda güçlendirerek canlı bir inovasyon ve girişimcilik ekosistemini teşvik etti. Teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesiyle ilerleyen AI'nın evrimi, benzersiz bir inovasyon ve dönüşüm çağına işaret etmiştir. Sonuç olarak, yapay zeka bir dizi görevde insanları geride bırakmıştır ve yeni görevlerde insanların geride bırakılma oranı artmaktadır. Moore Yasası'nı anımsatan bu ilerleme, endüstrileri önemli ölçüde yeniden şekillendirdi ve çeşitli sektörler arasında yeni yaklaşımlar yoluyla işletmeler için yeni ufuklar ve fırsatlar sundu.

Yapay zekanın konvolüsyonel sinir ağlarını (CNN'ler) kullanarak önemli ilerleme kaydettiği görüntü tanımayı ele alalım. Bu ağlar, tıbbi görüntüleme, güvenlik sistemleri ve otonom araçlar gibi alanlarda uygulamalara yol açarak, görüntülerdeki nesnelere doğru bir şekilde tanımlama ve kategorize etme konusunda mükemmeldir. Bu ilerleme, yapay zekanın görsel verileri yorumlama ve sofistike sınıflandırmalar yapma konusundaki olağanüstü kapasitesini göstermekte ve teknolojinin hızlı gelişimini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde, dil anlama, doğal dil işleme (NLP) atılımlarının ortaya çıkmasıyla önemli bir dönüşüm geçirmiştir. BERT ve GPT gibi dönüştürücü tabanlı modeller, daha tutarlı dil üretimi, çeviri ve içerik özetleme sağlayarak dil anlamayı yeni boyutlara taşıdı. Bu gelişmeler, yapay zekanın dilin inceliklerini anlama ve işleme konusundaki kayda değer yeteneğini temsil ederek makineler ve insanlar arasındaki iletişimde önemli bir sıçramaya işaret ediyor. OpenAI'nin ChatGPT'si ve Google'ın Bard'ı, çeşitli içerik oluşturma alanlarında geniş uygulanabilirliklerini göstererek, çıktı oluşturma - sunumlar ve elektronik tabloları veya makaleleri düzenleme gibi görevler için giderek daha fazla kullanılmaktadır.

Tekrarlayan sinir ağları (RNN'ler) gibi derin öğrenme modelleriyle desteklenen konuşma tanıma teknolojisindeki ilerlemeler, konuşma dilinin metne dönüştürülmesinde etkileyici bir doğruluk sağlamıştır. Bu gelişmeler sanal asistanlar, transkripsiyon hizmetleri ve sesle kontrol edilen cihazlarda uygulama alanı bularak yapay zekanın işitsel verileri etkili bir şekilde yorumlama konusundaki artan kabiliyetini ortaya koymuştur.

Bir zamanlar yapay zeka için zorlu bir alan olan el yazısı tanıma, makine öğrenimi algoritmaları, özellikle de derin sinir ağları aracılığıyla önemli gelişmeler kaydetti. Bu sistemler artık el yazısı metinleri tanıma ve yorumlamada kayda değer bir doğruluk sergilemekte, veri girişine yardımcı olmakta ve doküman tabanlı cihazlar için kullanılabilirliği artırmaktadır.

Ayrıca, tavsiye motorları ve kişiselleştirilmiş içerik sunumu da dahil olmak üzere yapay zeka odaklı karar verme sistemleri önemli ölçüde geliştirilmiştir. Makine öğrenimi tekniklerinden yararlanan gelişmiş algoritmalar, çeşitli platformlarda özel öneriler oluşturmak için büyük miktarda kullanıcı verisini işleyerek kullanıcı deneyimlerini ve etkileşimlerini büyük ölçüde geliştirmektedir.

Otonom sürüş alanında, bilgisayarla görme ve derin öğrenme tekniklerini kullanan yapay zeka destekli sistemler önemli adımlar atmıştır. Bu teknolojiler, araçların çevrelerini gerçek zamanlı olarak algılamalarını ve analiz etmelerini sağlayarak otonom navigasyonu kolaylaştırmakta ve gelecekteki ulaşım sistemleri için zemin hazırlamaktadır.

AI'da çeşitli alanlarda son zamanlarda kaydedilen ilerlemeler, teknolojinin hızlı ve kapsamlı büyümesini örneklemektedir. Bu ilerlemeler, yapay zekânın karmaşık verileri yorumlama, işleme ve bunlara göre hareket etme konusundaki artan becerisinin altını çizmekte, inovasyonu teşvik etmekte ve çeşitli sektörleri derin şekillerde yeniden şekillendirmektedir; bu da yapay zekâ alanında sahip olunan muazzam potansiyelin bir göstergesidir. Teknolojinin hızla ilerlediği bu çağda, Yapay Zeka alanında sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme sağlamak için, bir yandan yapay zekanın potansiyelinden yararlanmaya odaklanmaya devam ederken, diğer yandan da istihdamdaki değişim ve etik hususlara ilişkin düzenleyici çerçevelerle ilgili zorlukları ele almak zorunlu olacaktır.

Yapay Zeka ve İstihdam: Hangi Görevler Etkilenecek

Yapay zekanın işler üzerindeki etkisine ilişkin son çalışmaların ortaya koyduğu endişeler göz önüne alındığında, yapay zeka odaklı bir çağda işin nasıl evrilebileceğini ve yapay zekanın benimsenmesinin istihdamı nasıl etkileyebileceğini anlamak için tarihe bakalım. Bunu doğru anlamak için AI ve Elektrik analogimize geri dönelim ve Endüstriyel Evrimler arasında sektörlere göre istihdamı izleyelim. Açıkça görülüyor ki, teknoloji büyük ölçüde istihdam ve sektörel dönüşümlere yol açarken, aynı zamanda yeni iş fırsatları da oluşturmuştur.

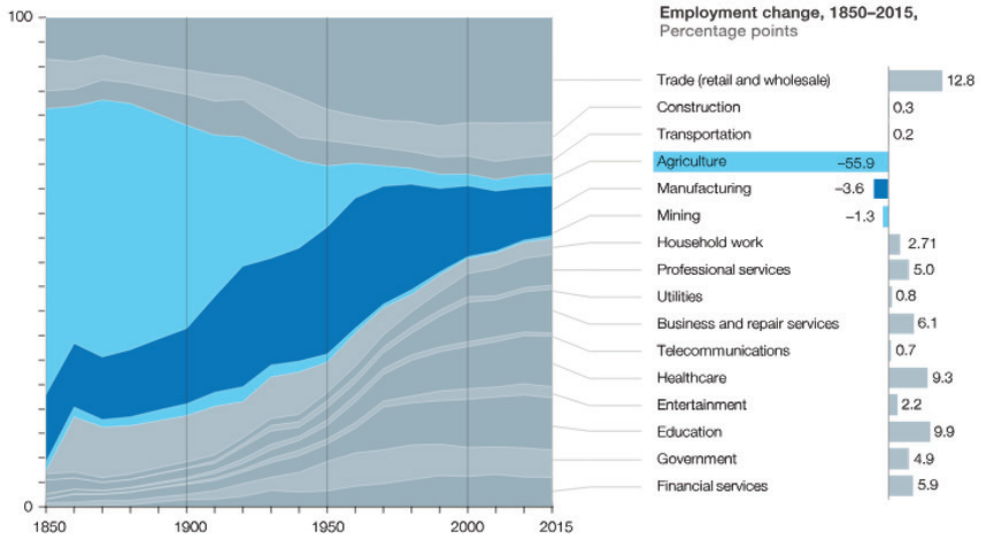
Tarih bize teknolojik ilerlemenin genellikle ani iş kayıpları yerine kademeli değişiklikler getirdiğini göstermektedir. Teknoloji sürekli olarak yeni çalışma yöntemleri sunmaktadır. Ancak, yapay zekanın gelişi yeni bir boyut getirmektedir. Bu, geçmiş sanayi devrimlerinde olduğu gibi sadece fiziksel olarak zorlayıcı görevlerin otomatikleştirilmesi ile ilgili değil, aynı zamanda bilişsel görevlerin otomatikleştirilmesini de içermektedir. İnsanların eğitim yoluyla uyum sağlayabilmesi, iş gücünün baskın olmasını sağlamıştır.⁵ Ancak, yapay zekanın

⁵ Goldin, Claudia & Katz, Lawrence F. *The Race Between Education and Technology* (Harvard: Harvard University Press), 2009

bilişsel görevler üzerindeki etkisi bu uyarlanabilirliğe meydan okumaktadır.⁶

Bilişsel görevlerin otomasyonu nedeniyle istihdamda zorluklar yaşanacak olsa da, mevcut işler ortadan kalkmayacaktır. 24 Kasım 2016'da, AI öncüsü Geoffrey Hinton radyoloji mesleğini şaşkına çevirerek şunları söyledi: "Radyolog yetiştirmeyi artık bırakmalıyız. Beş yıl içinde derin öğrenmenin radyologlardan daha iyi sonuç vereceği çok açık" demişti. Ancak bu henüz gerçekleşmedi. Aslında, sadece 8 yıl içinde, dünyanın her yerinde daha fazla radyolog çalışıyor ve radyolog sayısına ilişkin eksiklikler konusunda endişeler giderek artıyor.

Tablo 4. Amerika Birleşik Devletleri'nde sektörlere göre toplam istihdamın payı, 1850 - 2015 (işlerin %'si)

Kaynak: IPUMS USA 2017; US Bureau of Labor Statistics; McKinsey Global Institute analizi.

Sadece radyologlar tarafından yapılan aşağıdaki birkaç örnek göreve odaklanırsak bile, tüm görevlerin otomatikleştirilemeyeceğini görebiliriz (otomatikleştirilebilir görevler **kalın punto** ile gösterilmiştir).

1. Tesislerin bakımı için gereken radyoloji ekipmanlarının türleri veya miktarları hakkında tavsiyelerde bulunmak.

2. Görüntü kılavuzluğunda biyopsi, perkütan transluminal anjiyoplasti, transhepatik biliyer drenaj veya nefrostomi kateteri yerleştirme gibi girişimsel prosedürleri uygulamak.

⁶ Brynjolfsson, Erik & McAfee, Andrew. *Race Against the Machine* (Massachusetts: MIT Press), 2011.

3. Prosedürler sırasında ve sonrasında bilinçli sedasyon uygulamak veya sürdürmek.

4. Bilgisayar destekli tespit veya tanı sistemlerini kullanarak görüntüleri yorumlama.

5. Radyoloji hastaları için tedavi planları geliştirmek.

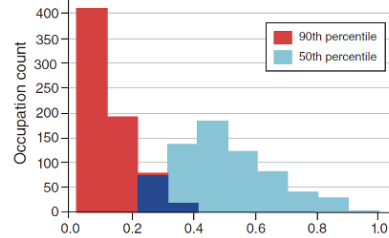
6. Radyografilerden (x-ışınları), yüksek enerji kaynaklarından veya doğal veya sentetik radyoizotoplardan gelen radyasyona maruz bırakarak kötü huylu iç veya dış büyümeleri tedavi etmek.

7. Uygun prosedürler hakkında karar vermek için fiziksel muayeneler yapmak.

Bu nedenle AI, tüm insan çalışanların yerini alamayacak, fakat çoğu çalışanın yeteneklerini tamamlayacak ve geliştirecektir. Örneğimizde olduğu gibi, birçok durumda AI çalışanların bazı görevlerini üstlenecektir. Araştırmacılar, otomasyon nezdinde olgunlaşmış görevleri değerlendirmek için bir çerçeve sunan Makine Öğrenimine Uygunluk - SML endeksi adlı bir yaklaşım geliştirmişlerdir.⁷ Bu endeks, görevleri kategorize etmeye yardımcı olarak, kolayca otomatikleştirilebilenler ile insanların bilişsel ve sosyal yeteneklerine bağlı olanlar arasında ayırım yapıyor. Yaklaşık 1000 meslek üzerinde yapılan araştırmaya dayanarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 5. Doksanıncı, Yetmişbeşinci ve Ellinci Yüzdelik Dilimlerin Üstündeki Mesleki Görev

Low SML occupations	SML	High SML occupations	SML
Massage therapists	2.78	Concierges	3.9
Animal scientists	3.09	Mechanical drafters	3.9
Archeologists	3.11	Morticians, undertakers, and funeral directors	3.89
Public address system and other announcers	3.13	Credit authorizers	3.78
Plasterers and stucco masons	3.14	Brokerage clerks	3.78

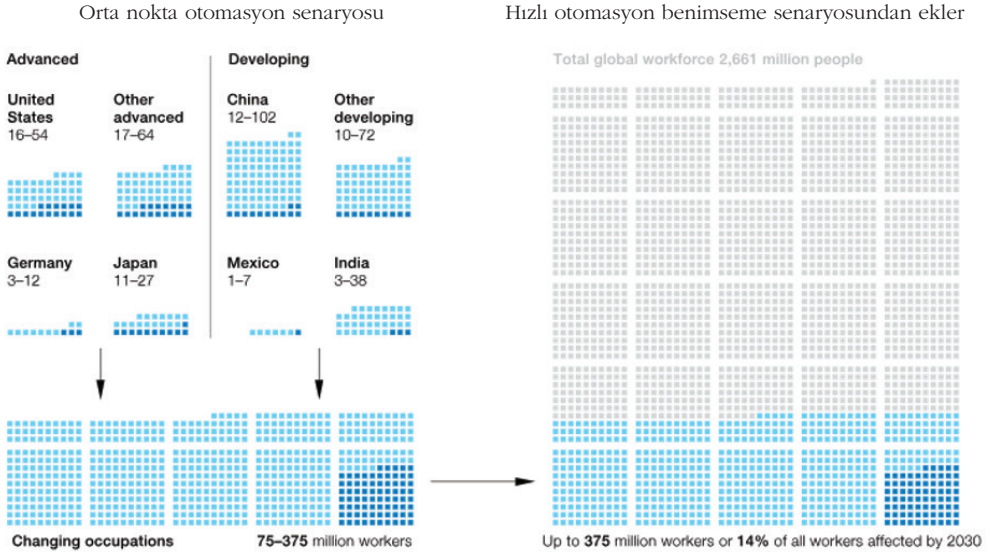
Kaynak: What Machines Can Learn? Brynjolfsson, Mitchell, and Rock, MIT Libraries, May 2018

Sadece Brynjolfsson, Mitchell ve Rock değil, daha pek çok kişi işlerin bilgisayarlaşma olasılığı üzerine araştırmalar yapmıştır. Bir başka analiz, meslekleri bilgisayarlaşma

⁷ Brynjolfsson, Erik; Mitchell, Tom & Rock, Daniel. "What Can Machines Learn, and What Does It Mean for Occupations and the Economy?". *AEA Papers and Proceedings*, No. 108, 2018.

olasılığına göre sıralayarak, çeşitli iş sektörlerinde farklı mesleklerin otomasyona yatkınlığı konusunda ilginç bir bakış açısı sunmakta ve otomasyonun etkisine de ışık tutmaktadır.⁸ Sonuç olarak 700 meslek, bilgisayarlaşma olasılığı en düşük olanlardan en yüksek olanlara doğru sıralanmış ve kategorize edilmiştir. Bu analizle gözlemlenen 700 meslek arasında "Rekreasyon Terapistleri" en düşük bilgisayarlaşma olasılığına sahip meslek olarak bulunurken, "Veri Giriş Anahtarcıları" otomasyon olasılığı en yüksek meslek olarak belirlenmiştir. Bu sıralama sistemi, çeşitli iş rolleri arasında değişen kırılabilirlik derecelerinin altını çizmekte ve yaklaşan iş gücü geçişlerini öngörmeye proaktif bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Tarihin de kanıtlaştığı gibi, teknoloji yapay zeka ve makine öğrenimi yeteneklerini geliştirdikçe bazı meslekler tamamen ortadan kalkacaktır.

Tablo 6. İş bulmak için mevcut meslek kategorilerinin dışına çıkması gereken işçi sayısı, 2016-30 (1 blok = ~ 1 milyon)

Kaynak: US Bureau of Labor Statistics; McKinsey Global Institute analizi

Birden fazla sektör ve endüstriyi kapsayan diğer analizlere göre, küresel olarak 375 milyon kadar çalışanın mevcut rolleri giderek otomatikleştikçe alternatif meslekler veya endüstriler araması beklenmektedir. 2030'a kadar olan dönem, çeşitli meslek kategorilerindeki bireylerin değişen istihdam ortamına uyum sağlamaları gereken kritik bir kavşağı işaret etmektedir. Bu tür geçişler bireysel, kurumsal ve hükümet düzeyinde kapsamlı stratejiler gerektirecektir. Yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden girişimler, beceri geliştirme programları ve kapsamlı yeniden eğitim fırsatları, çalışanların otomasyona yatkın mesleklerden

⁸ Frey, Carl Benedikt, & Osborne, Michael. "The Future of Employment. How Susceptible Are Jobs to Computerization?", *Oxford Working Paper*, 2013.

yaratıcılık, eleştirel düşünme ve duygusal zeka gibi benzersiz insani yetenekleri vurgulayan rollere sorunsuz geçişini kolaylaştırmak için gereklidir. Otomasyonun neden olduğu kargaşayı ele almak, potansiyel iş değiştirmeyi azaltmak için proaktif önlemler gerektirmekte ve yapay zeka odaklı bir çağda gelişebilecek sürdürülebilir ve kapsayıcı bir iş gücü sağlamaktadır.

Sonuç ve Tavsiyeler

Teknoloji, tarihsel olarak endüstriyel verimliliğin artmasının temel itici gücü olmuştur. Yapay zeka teknolojilerindeki ilerlemeler, geniş bir dizi ekonomik olasılığın önünü açacaktır. Veri girişi ve idari görevler gibi daha önce zahmetli olan faaliyetler artık yapay zeka sistemleri tarafından verimli bir şekilde ele alınmakta, bir şirketteki yüksek vasıflı çalışanların en iyi uygulamalarına diğer çalışanlar tarafından erişilebilmektedir. Bu sadece zamandan tasarruf etmekle kalmıyor, aynı zamanda insan çalışanların çabalarını daha stratejik ve yaratıcı odaklara konumlamalarını sağlayarak genel üretkenliği artırıyor. Ayrıca, yapay zeka odaklı analitik, işletmelerde karar alma sürecini yeniden şekillendirmektedir. Hızlı yapay zeka algoritmaları, kapsamlı veri kümelerini analiz ederek veriye dayalı kararları bilgilendiren değerli içgörüler sunar. Bu sayede birçok şirket, pazar trendlerini öngörerek, müşteri deneyimlerini kişiselleştirerek ve bu içgörülere dayalı stratejileri optimize ederek rekabet avantajı elde etmektedir.

Makine öğrenimi ekonomideki birçok işi dönüştürebilir, ancak tam otomasyon, süreçlerin yeniden yapılandırılması ve görevlerin yeniden düzenlenmesinden daha az etkili olacaktır. Bununla birlikte, hükümetler de dahil olmak üzere bireylerin ve kuruluşların bu yeniden yapılanma sürecini proaktif bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bireysel düzeyde, sürekli öğrenme zihniyetini benimsemek çok önemlidir. Otomasyon nedeniyle işleri değiştirebilecek olan çalışanlar, yaşam boyu öğrenmeye aktif olarak katılmalı, teknolojik ilerlemelerle uyumlu yeni beceriler ve yetkinlikler geliştirmelidir. Yaratıcılık ve duygusal zeka gibi benzersiz insan yeteneklerinin yanı sıra uyum sağlama, problem çözme ve etkili iletişim gibi sosyal beceriler de çok önemli olacaktır.

Yapay zekanın entegrasyonu, iş dinamiklerini yeniden şekillendirerek benzersiz verimlilik, yenilikçilik ve stratejik avantajlar sunuyor. Modern çağda işi gerçekten dönüştürmek için işletmelerin zorluklarla fırsatları dengelemesi gerekiyor. Uyarlanabilirlik ve öğrenme kültürünü geliştirmek çok önemlidir. İş yerinde sürekli eğitim, mentorluk ve bilgi paylaşımını teşvik etmek kilit öneme sahiptir. Çalışanları yeniden beceri kazandırma ve beceri geliştirme fırsatlarıyla desteklemek, insan merkezli becerileri vurgulayan rollerde mükemmelleşmelerini sağlayacaktır. Çevik stratejiler, kaynak tahsisine rehberlik etmeli, inovasyon ve yaratıcılığın yapay zeka entegrasyonu ile birlikte gelişmesini sağlamalıdır.

Hükümet düzeyinde, politika yapıcılar sorunsuz bir geçişi kolaylaştırmada etkilidir. STEM ve dijital okuryazarlığa öncelik veren eğitim reformlarına yatırım yapmak çok önemlidir. Hükümetler, otomasyondan etkilenen çalışanlar için güvenlik ağları ve yeniden eğitim programları oluşturmalıdır. Kapsayıcı bir ekonomiyi teşvik ederken inovasyonu destekleyen ileri görüşlü politikalar, bu geçiş sürecinde başarılı bir navigasyon için gereklidir.

Yeni teknoloji her zaman endişe verici iş gücü piyasası tahminleri yaratmıştır, ancak bunlar nadiren gerçekleşmiştir. İnsanlar, gelişmiş yapay zeka ile bile otomatikleştirilmesi zor birçok beceriye sahiptir. Teknoloji, insanların müşteri hizmetleri, zanaatkârlık, inovasyon, eğitim ve daha fazlasına daha fazla odaklanmasını sağlayabilir. Ayrıca, Yapay Zeka, Makine Öğrenimi ve Otomasyon yeni hizmetler, ürünler, fırsatlar ve dolayısıyla işler yaratırken, halihazırda var olanların verimliliğini ve güvenilirliğini de artıracaktır. Bu gelişmeler büyümeyi teşvik ederek iş gücü talebini potansiyel olarak artırabilir. Dolayısıyla, teknolojinin hızla ilerlediği bir çağda bile insan unsuru ve uzmanlık hayati önem taşımaya devam etmektedir. Başta da ifade ettiğim gibi, gelecek evrim geçirebilir, ancak insan zekası ve yaratıcılığı sadece bugün değil, yarın da merkezde olmaya devam edecektir.

Global İlişkiler Forumu (GİF), üyelerini ve tüm ilgili bireyleri, uluslararası ve global ilişkilere dayalı konuları sorgulayıp, tartışabilecekleri bir platformda buluşturmaya amaçlayan bağımsız bir dernektir.

GİF, uluslararası platformlarda Türkiye'yi temsil etmiş ve saygınlık kazanmış, siyasetçi, büyükelçi, akademisyen, silahlı kuvvetler mensubu, sanatçı, hukuk insanı, basın mensubu, iş adamı, iş kadını ve bürokratlardan oluşan 40 kişilik bir grup tarafından kurulmuştur. GİF 11 Mayıs 2009 tarihinde tüzel kişilik kazanmış, 9 Kasım 2009 tarihinde ilk Genel Kurulu'nu gerçekleştirmiştir.

GİF, farklı düşüncelerin uyum içinde varolduğu ve yaratıcı bir şekilde harmanlandığı bir kültürü destekleyip, daha da ileri götürmeyi hedeflemektedir. GİF'in tüm faaliyetlerinde sınırsız merak, analitik sorgulama, rasyonel tartışma, yapıcı üslup ve nesnel sentez esastır. GİF; barış, refah ve ilerlemeye giden yolun herkese açık, kolay erişilebilir ve adil olması gerektiği anlayışını benimser ve destekler.

Çalışma Grupları, Yuvarlak Masa toplantıları, üst düzey misafir konuşmacıların katıldığı toplantılar, uluslararası temaslar ve gençlere yönelik seminer programları mevcut faaliyetler arasındadır. GİF, ayrıca, dünya ve Türk dış politikasına dair güncel konularla ilgili bağımsız değerlendirmeleri web sitesinde yayımlayarak tartışmalara katkıda bulunmaktadır.

Global Relations Forum
Yapı Kredi Plaza A Blok
Levent 34330 İstanbul, Turkey
T: +90 212 339 71 51
F: +90 212 339 61 04
www.gif.org.tr

GİFGRF

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU GLOBAL RELATIONS FORUM